

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

Jaargang 28 | nummer 2 | juni 2017

*Ontkulling tweede
plaquette*

COLOFON

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter:

H. van den Heuvel Voorstraat 99 4132 AP Vianen tel. 0347-355180

Vice-voorzitter:

D. Siegersma Fransestraat 12 4233 ED Ameide tel. 0183-602676

Secretaris:

H. de Jong Kerkweg 27a 4235 VT Tienhoven tel. 06 13232079

Penningmeester:

J. Stasse De Bogerd 19 4233 GN Ameide tel. 0183-602488

Algemeen adjunct:

J.A. Maatkamp Lekdijk 18 2769 GA Langerak tel. 0183-602071

Leden:

C. van Gelderen Prinsengracht 43 4233 ET Ameide tel. 0183-602198

J. de Gruyter-de Kruyk Voorstraat 3 4233 EA Ameide tel. 0183 609280

A. Terlou-vd Grijn Vijf Akkers 18 4235 AH Tienhoven tel. 0183-602110

J. Verwolf Paramasiebaan 4b 4233 EX Ameide tel. 0183-601749

BESCHERMHEER

dr. C.C. van Stolk, Ambachtsheer van Ameide

ERELEDEN

C.W. Broekman, K. van der Grijn, A.M. den Oudsten, C. Rijnhout en R.A. Tieman

CORRESPONDENTIEADRES

H. de Jong info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

J. de Gruyter-de Kruyk marjan_de_gruyter@hotmail.com

J. Verwolf verwo360@planet.nl

REDACTIE NIEUWSBLAD

A.P. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

C. van der Grijn cvdgrijn2@gmail.com

A. Tukker ajtukker1943@kpnmail.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €17,50 per jaar, over te maken op bankrekeningnummer NL42RABO0301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden. Het verenigingsjaar loopt van 1 januari tot en met 31 december.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen. Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Het is zonder voorafgaande toestemming van de auteur niet toegestaan een artikel of delen daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te verveelvoudigen.

Drukwerk: Van der Perk Groot-Ammers

Inhoud juni 2017

- 3 Van de hoofdredacteur
- 4 Verenigingsnieuws
- 4 Algemene ledenvergadering 2017
- 4 Dodenherdenking Ameide en Tienhoven, 4 mei 2017
- 6 Reacties van leden
- 7 Historische Vereniging scoort wederom uitstekend bij Rabobank
- 8 Open Monumentendag
- 8 Excursie naar Watersnoodmuseum en Zierikzee op zaterdag 16 september 2017
- 10 Ontwikkeling ledenbestand
- 10 Beeldbank voor dorpen in Zederik
- 10 Berichten van de web-redactie
- 11 Expositie 360 Jaar Paardenmarkt te AMEIDE op 11 t/m 14 oktober 2017
- 12 Lager onderwijs in Ameide tot 1920
I. De periode tot 1880
- 20 Lager onderwijs in Ameide tot 1920
II. De schoolstrijd. Orthodoxen en Liberalen
- 34 Rijksbakenmeester, een vergeten beroep
- 41 P.J. Heijboer en het Tienhovensche Veer eind 19de eeuw

Van de hoofdredacteur

Beste leden en meelezers van het Nieuwsblad,

Voor u ligt het tweede nummer van de 28ste jaargang van het Nieuwsblad van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven - het zomernummer van juni 2017. We beginnen weer met allerlei verenigingsnieuws en andere actualiteiten. Op de goed bezochte ALV werd de aftredende secretaris, Cees Broekman, tot erelid benoemd. De HVAT deed het weer uitstekend bij de Rabobank Clubkas Campagne. Toekomstige HVAT activiteiten zijn de Open Monumentendag op 9 september 2017, de excursie naar Zeeland op 16 september 2017 (er zijn nog plaatsen beschikbaar) en de expositie over 360 jaar Paardenmarkt in Ameide van 11 t/m 14 oktober 2017.

In dit blad staat ook een verslag van de 4-mei-herdenking. De dodenherdenking had dit jaar een bijzonder karakter. Op initiatief van de HVAT is bij het monument een tweede plaquette met namen van oorlogsslachtoffers onthuld. Hierop staan de namen van acht personen, die in Ameide of Tienhoven zijn geboren maar daar in 1940 niet meer woonden. Twee kleinzonen en naamgenoten van twee slachtoffers, D. Beijerinck en J.H.M. van Bonzel, hebben in aanwezigheid van burgemeester A.F. Bonthuis de plaquette onthuld. Nabestaanden van beide slachtoffers waren zeer onder de indruk van de wijze waarop we in Ameide en Tienhoven de 4-mei-herdenking vorm geven. Zij hebben mij laten weten zeer dankbaar te zijn voor de actie van de HVAT om hun grootvader weer een plaats te geven in hun geboorteplaats. Voor mij persoonlijk was deze avond een buitengewone belevenis, omdat ik leiding mocht geven aan deze bijeenkomst. Maar er staan natuurlijk ook weer 'echte' artikelen in dit nummer. De eerste twee gaan over

het lager onderwijs in Ameide tot ca. 1920. Tot 1890 was er slechts één (openbare) lagere school. Na de stichting van een bijzondere school woedde hier tussen 1890 en 1920 een vrij felle schoolstrijd tussen de aanhangers van openbaar en bijzonder onderwijs. Gelukkig bleef het meestal beperkt tot een woordenstrijd. Een aantal in mijn ogen bijzondere voorvallen wordt in deze artikelen besproken.

Tussen 1871 en 1922 is Ameide gedurende ruim 50 jaar de standplaats geweest van een vijftal Rijksbakenmeesters. Zij moesten ervoor zorgen dat (hun deel van) de Lek veilig te bevaren was. Hoewel schippers nog wel zullen weten wat een bakenmeester was, is het inmiddels een vergeten beroep. Hun taak is overgenomen door de riviermeesters van Rijkswaterstaat.

Het pontveer in Tienhoven heeft gedurende vier eeuwen passagiers, dieren en goederen vervoerd over de Lek, heen en weer naar Jaarsveld. In het 1861 wordt Pieter Johannis Heijboer de nieuwe veerman en uitbater van het veerhuis. Hij laat in 1875 een nieuw veerhuis bouwen. Behalve veerman was Heijboer ook geruime tijd ontvanger van de gemeente Tienhoven. Die ambtelijke functie legde hem een aantal beperkingen op. Zo mocht hij geen huur meer vragen voor het gebruik van de gelagkamer van het veerhuis als vergaderplaats van de gemeenteraad van Tienhoven. Toen hij enige tijd in Ameide wilde wonen heeft hij in een brief aan Koningin Wilhelmina om toestemming gevraagd en gekregen. Met koninklijke goedkeuring woonachtig op de Voorstraat in Ameide. Een hele eer, zou ik zeggen.

Ik wens u wederom veel leesplezier toe.

Met vriendelijke groeten,
Bram Provoost

◀ De onthulling van de tweede plaquette, vlnr.: J.H.M. van Bonzel, D. Beijerinck en A.F. Bonthuis. (Foto André Tukker).

Algemene ledenvergadering 2017

Het hoogtepunt van de op donderdag 20 april in “Het Spant” gehouden jaarlijkse algemene ledenvergadering was zonder enige twijfel de benoeming van een nieuw erelid. Het ging om de in 1948 in Den Haag geboren, maar al vele jaren in Ameide wonende secretaris Cornelis Willem (Cees)

Broekman, die zich om gezondheidsredenen niet herkiesbaar had gesteld als bestuurslid. In de bij het erelidmaatschap behorende oorkonde, die bij ontstentenis van voorzitter Hans van den Heuvel werd uitgereikt door bestuurslid Jory Verwolf, wordt gewag gemaakt van de “uitnemende verdiensten voor de vereniging” van hun scheidende collega. Ter vergadering werd unaniem besloten dat Cees Broekman als secretaris zal worden opgevolgd door drs. Henk de Jong, geboren in 1950 in Vught en sinds enige tijd wonend in Tienhoven.

De vergadering had voor het overige het gebruikelijke verloop. Zo werden de notulen van de algemene ledenvergadering van 21 april 2016 en de jaarstukken (het jaarverslag van de secretaris over de periode mei 2016 tot en met maart 2017, het financiële overzicht 2016 en de begroting 2017) in rap tempo goedgekeurd. Wat betreft de inkomsten en uitgaven in het verenigingsjaar 2016 was er sprake van een batig saldo van niet minder dan € 3.383,89, wat penningmeester Jetty Stasse uiteraard goed uitkwam.

Bij de bestuursverkiezing kwam, naast de al gemaakte opvolging van Cees Broekman door Henk de Jong, de herverkiezing aan de orde van drie bestuursleden: vicevoorzitter Dout Siegersma, Cees van Gelderen en Jory Verwolf. Dat geschiedde bij acclamatie, waarbij de algemene ledenvergadering in alle gevallen dispensatie verleende, daar het drietal gedurende twee opeenvolgende zittingsperioden deel had uitgemaakt van het bestuur.

Bij de behandeling van het agendapunt “Activiteiten” deelde Bram Provoost, de hoofdredacteur van het Nieuwsblad van de Historische Vereniging, mee dat in komende edities onder andere aandacht zal worden besteed aan de (geschiedenis van de) Paardenmarkt van Ameide, die dit jaar 360 jaar bestaat, en de ter gelegenheid daarvan in oktober te houden expositie en aan de levensloop/betekenis van Hendrik van Brederode naar aanleiding van het overlijden van de roemruchte “Grote Geus” in 1568. Annie Terlouw –

van der Grijn voegde hieraan toe dat een medewerker van de Afdeling “Marketing en Communicatie” van de Rabobank Alblasserwaard Vijfheerenlanden inmiddels heeft laten weten dat het Coöperatiefonds van de bank een bedrag van € 450,00 beschikbaar zal stellen ter medefinanciering van de expositie. De desbetreffende cheque zal op 10 oktober bij de opening van de expositie worden aangeboden.

Na de pauze vertoonde Anja van der Grijn – de Groot door haar gemaakte filmbeelden van de historie van de Prinsengracht, de “ruggengraat” van het oude centrum van Ameide, en een film over de verzameling oude foto’s en ansichten van Cees van der Vliet, wiens begeleidend commentaar bij de beelden veel bijval oogstte. Er werd, zoals altijd, met zeer veel aandacht naar de beide producties gekeken.

Dodenherdenking Ameide en Tienhoven, 4 mei 2017

De jaarlijkse Dodenherdenking in de avonden van de 4^e mei had dit jaar in Ameide een ander verloop dan voorheen. Aan het begin van de bijeenkomst bij het Oorlogsmonument nabij de kruising van de Broekseweg, de Prinsengracht en de Paramasiebaan werd namelijk een tweede plaquette onthuld. Op de plaquette staan de namen van acht oorlogsslachtoffers, die in Ameide of Tienhoven werden geboren, maar er ten tijde van hun overlijden niet meer woonden. Het gaat in alfabetische volgorde om David Beijerinck, Johannes Hendrik Mattheus van Bonzel, Jacob Kodde, Cors Daniël de Langen, Hanna Campignon-Meijer, Alida Viool-Meijer, Juda Meijer en Jetje Kaufman-Meijer¹ (1).

De onthulling van de plaquette werd verricht door David Beijerinck en Johannes Hendrik Mattheus van Bonzel, die beiden zijn vernoemd naar hun in het voormalige Nederlandsch-Indië omgekomen grootvader van vaderszijde. Zij werden gesecondeerd door waarnemend burgemeester A.F. (André) Bonthuis van de gemeente Zederik.

De plechtigheid werd voor het eerst sinds vele jaren niet geleid door de voorzitter van de Werkgroep 4 mei Herdenking, Maks van Middelkoop, die kort geleden tot wethouder van de gemeente Zederik is benoemd en in die hoedanigheid aanwezig was bij de Dodenherdenking op de Algemene Begraafplaats van Hei- en Boecop. Hij werd vervangen door de hoofdredacteur van het Nieuwsblad van de Historische

¹ Zie ook de artikelen “De Joodse families Wallich en Meijer, meer dan honderd jaar inwoners van Ameide”, “ “Vergeten” oorlogsslachtoffers in Ameide en Tienhoven” en “Matthijs van Bonzel, stimulator van het muzikale leven in Ameide, waaronder Zangvereniging “Kunst, Liefde en Vriendschap” ” van Bram Provoost, gepubliceerd in respectievelijk de edities 2015-I (het eerste artikel) en 2016-I (het tweede en het derde artikel) van het Nieuwsblad.

Vereniging Ameide en Tienhoven, Bram Provoost, die zich onberispelijk van zijn taak kweet.

Het thema van de herdenking, dit jaar “de kracht van het persoonlijk verhaal”, werd door Bram Provoost nader toegelicht en uitgewerkt in de toespraak van burgemeester Bonthuis en vooral in die van de heer Van Bonzel. De laatste memoreerde in zijn toespraak dat hij zijn grootvader nooit persoonlijk heeft gekend en hem alleen kan herinneren als een wit kruis met zijn naam erop te midden van vele andere kruisen op een ereveld in Indonesië: “door het monument in Ameide wordt mijn opa teruggebracht naar zijn geboortegrond, naar Tienhoven en Ameide”. (De toespraak van de heer Van Bonzel is te horen en te zien via YouTube: <https://youtu.be/6p60betM2CA>).

Aansluitend werden er gedichten voorgedragen door leerlingen van de plaatselijke basisscholen: het gedicht “Mensen met koffers” door Fay Versluis, leerlinge van de Openbare basisschool “Hendrik van Brederode”, en het gedicht “De vrijheid kwam in het voorjaar” door Daniël Stoelinga, leerling van de Christelijke basisschool “De Kandelelaar”.

Tijdens het Dodenappel werden de namen van de achttien slachtoffers, vermeld op de twee plaquettes, voorgelezen, gevolgd door het taptoe-signaal, gespeeld door Gijs van Gelderen, en twee minuten stilte.

De bijeenkomst bij het monument werd traditiegetrouw voorafgegaan door een “stille tocht” vanaf het oude stadhuis op de Dam in Ameide. De muzikale omlijsting werd net als in voorgaande jaren verzorgd door Ameide's Fanfare Korps (AFK), dat passende koraalmuziek en twee - veelstemmig meegezongen - coupletten van het Wilhelmus ten gehore bracht. De herdenking werd afgesloten met het leggen van kransen namens achtereenvolgens de gemeente Zederik (door burgemeester Bonthuis en ereburger Klaas van Oort), de plaatselijke basisscholen, de Oranjevereniging “Beatrix”, de gezamenlijke plaatselijke kerken, de Ondernemersvereniging “Actio Ameide/Tienhoven”, de staf en de bewoners van het Woon- en Zorgcentrum “Open Vensters” en de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven (door twee bestuursleden, Jory Verwolf en Cees van Gelderen). Aansluitend werden door nabestaanden en vele (oud-)ingezetenen van Ameide en Tienhoven bloemen bij het monument gelegd.

De publieke belangstelling op de 4e mei was groter dan ooit, het gure weer ten spijt.

- De onthulling van de tweede plaquette. Vlnr.: J.H.M. van Bonzel, D. Beijerinck en burgemeester A.F Bonthuis. Foto André Tukker.
- De twee plaquettes met de namen van 18 met Ameide en Tienhoven verbonden oorlogsslachtoffers. Foto Bram Provoost.
- Defilé bij monument op 4 mei 2017. Foto André Tukker.

Reacties van lezers

De redactie ontving van ons inmiddels 92-jari-ge (!) lid Machel Haag uit Elst de hieronder integraal afgedrukte reactie op het in de vorige editie van dit blad gepubliceerde "In Memoriam" van luitenant-generaal Meines. In de editie september 2016 van het Nieuwsblad staat het artikel "Jeugdherinneringen van Machel Haag". Hij schrijft ons nu:

"Geachte redactie,

Het verraste me enorm dat ik in het onvolprezen Nieuwsblad van onze vereniging een verhaal aantrof over luitenant-generaal Ted Meines. Doordat ik in Indië heb gediend in de periode 1946-1949 heb ik hem al gauw leren kennen op de veteranen-reünies, na gereageerd te hebben op een oproep in diverse dagbladen om naar een reünie van oud Indiëgangers te komen. Het was een bijzonder vriendelijke man, die altijd met iemand een praatje maakte. Bij de vele oorlogsgraven was hij ook aanwezig tijdens de jaarlijkse herdenkingen: graven van Indië- en Nieuw Guinea-strijders en militairen van de "7 december Divisie". Bij de laatstgenoemde graven staan 640 namen op grote metalen zuilen. Een bijzonder fraai monument in Schaarsbergen (bij Arnhem).

Ook in Wageningen, tijdens het jaarlijkse defilé op 5 mei, was Ted altijd aanwezig op de grote tribune om de duizenden militairen te begroeten, die daar passeren. Helaas, dit jaar zullen velen hem moeten missen, zowel op de tribune alsmede ook in de grote feesttent.

Het bijzondere van het verhaal in het Nieuwsblad is dat hij op 4 mei 1999 een hoofdrol vervulde bij de herdenking en de onthulling van het monument in Ameide. Erewachten gaven toen acte de présence aan deze grootvorst met een uniform vol onderscheidingen. Ik heb nooit geweten dat hij in Ameide is geweest, anders hadden we daar zeker een leuk gesprek over gehad. Hij wist uiteindelijk ook niet dat ik daar mijn jeugd heb doorgebracht.

Hier een foto van ons beiden, gemaakt tijdens een bijeenkomst van onze "7 december Divisie" in Arnhem. Misschien vraagt men zich af waarom ik een veteranenuniform droeg. Dat zit zo. Ik had het uniform al in 1986, omdat de Indiëgangers toen werd gevraagd deel te nemen aan een parade bij Paleis Soestdijk ter gelegenheid van de verjaardag van Prins Bernhard. Ik reageerde en kreeg een uitnodiging, wat ik geweldig vond. Er deden vele duizenden aan mee: marine, landmacht, luchtmacht, enzovoorts. Om de vijf jaar. Op deze foto: een ontmoeting met de Prins.

▲ Luitenant-generaal Tette (Ted) Meines en Machel Haag. De foto is gemaakt tijdens een bijeenkomst van de "7 december Divisie" in Arnhem.

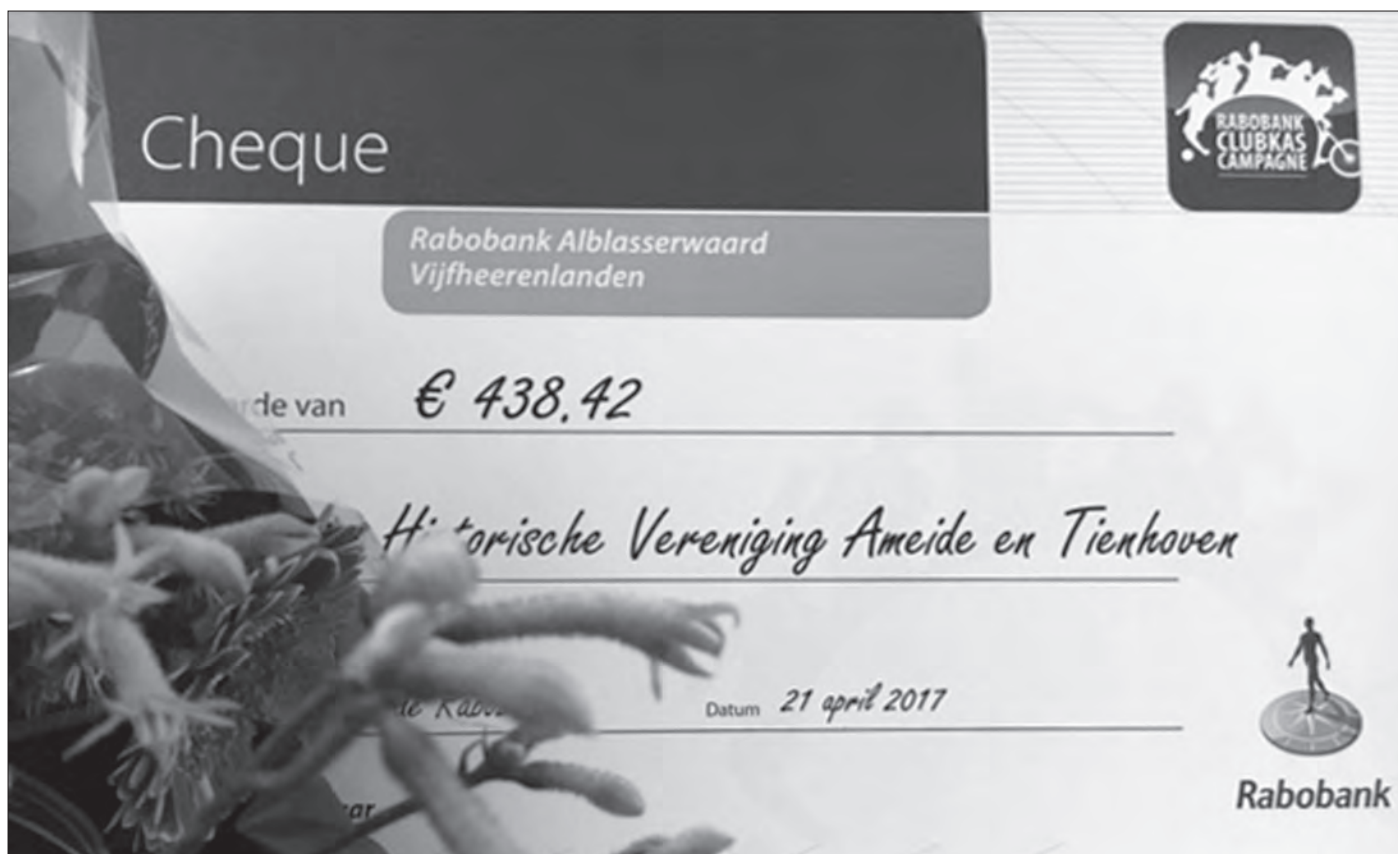

▲ Prins Bernhard en Machel Haag. De foto is gemaakt tijdens een defilé bij Paleis Soestdijk ter gelegenheid van de verjaardag van Prins Bernhard.

Nu even over het blad van de Historische Vereniging. Wat een redactie!!!, in het bijzonder Bram Provoost. Vooral het artikel in de editie 2017-I (maart 2017) heeft me aangegrepen. Duitse bommen op de Alblasserwaard. Tienhoven 10 mei 1940. Ik heb dat persoonlijk meegemaakt. Bram is er wel even mee bezig geweest om dat verhaal, met al die fraaie foto's, op papier te zetten. Complimenten zijn hier zeker op zijn plaats! Ik heb overigens ook de auto van de heren De Bie en De Groot, waar Bram in een ander artikel over schrijft, in de Lek zien liggen.

Ik kijk al weer met veel belangstelling uit naar het volgende nummer van het blad. Het blijft je steeds weer verrassen!

Met hartelijke historische groeten uit Elst (Gld),
Machel Haag

Historische Vereniging scoort wederom uitstekend bij Rabobank

Verscheidene lezers van dit blad zullen zich ongetwijfeld herinneren dat voorzitter Hans van den Heuvel enkele maanden geleden heeft opgeroepen om in de periode van 28 maart tot en met 11 april van dit jaar te stemmen op de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven bij de "Rabobank Clubkas Campagne", de sponsoractie voor verenigingen en stichtingen in de regio van de Rabobank Alblasserwaard Vijfheerenlanden.

Alras bleek dat zijn oproep weerklank had gevonden. Tijdens een door de bank in het Tienhovense sportcentrum "Meihoven" georganiseerde bijeenkomst werd op vrijdag 21 april namelijk bekend gemaakt dat onze vereniging in de uitslag van de verkiezingen te midden van 513 (!) deelnemende verenigingen en stichtingen de zeventiende plaats innam met 157 uitgebrachte stemmen, goed voor een bedrag van 438,42 euro. Dit was voor het vijfde jaar in successie verreweg de hoogste score in de categorie "historische verenigingen/stichtingen". Ter vergelijking: de volgende plaatsen in deze categorie vielen toe aan de Historische Vereniging West-Alblasserwaard (plaats 46; 117 stemmen) en de Historische Vereniging Hoogblokland, Hoornaar, Noordeloos (plaats 56; 104 stemmen).

Van de andere verenigingen en stichtingen uit Ameide en Tienhoven namen – net als in voorgaande jaren – ook Ameide's Fanfare Korps (AFK) (plaats 13;

193 stemmen), de Voetbalvereniging Ameide (plaats 22; 149 stemmen), de Paardenmarktvereniging (plaats 35; 129 stemmen) en de Oranjevereniging "Beatrix" (plaats 60; 104 stemmen) een prominente plaats op de ranglijst in.

In de vorige editie van het Nieuwsblad is al vermeld dat het sponsorbedrag niet zal worden toegevoegd aan de algemene middelen van de vereniging, maar besteed aan drie speciale projecten: de plaatsing van een tweede plaquette bij het Oorlogsmonument aan de Broekseweg in Ameide, de voorbereiding en organisatie van de grote, in oktober van dit jaar te houden expositie ter gelegenheid van het 360-jarig bestaan van de "vanouds bekende Ameidese Paardenmarkt" en de afronding van de herinrichting van de parterre van het oude stadhuis op de Dam in Ameide.

In de categorie "goed nieuws" mag verder niet onvermeld blijven dat het bestuur op 10 april van dit jaar van de Afdeling "Marketing en Communicatie" van de Rabobank Alblasserwaard Vijfheerenlanden vernam dat het Coöperatiefonds van de bank "graag een bedrag van 450 euro aan de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven zal bijdragen ter medefinanciering van de expositie over de Paardenmarkt van Ameide". Inmiddels is afgesproken dat de desbetreffende cheque zal worden aangeboden bij de opening van expositie op 10 oktober 2017.

Open Monumentendagen

Zaterdag 9 en zondag 10 september 2017, met als thema: Boeren, burgers en buitenlui

In het weekend van 9 en 10 september 2017 zijn meer dan vierduizend prachtige monumenten in heel Nederland gratis toegankelijk voor het publiek. Het is dé kans om een plek te bezoeken waar je normaal niet zo snel komt, of om mee te doen aan een eenmalige activiteit. Iedereen is van harte welkom op de Open Monumentendagen.

Op **zaterdag 9 september** wordt ook in Ameide aandacht besteed aan Open Monumentendagen. Het monumentale **Stadhuis op de Dam** zal open zijn vanaf 10 tot 16 uur. Daar wordt een leestafel ingericht, met fotoboeken en boeken over Ameide en Tienhoven. Er zal een doorlopende diavoorstelling zijn waar het thema “boeren, burgers en buitenlui”, betrekking hebbende op Ameide en Tienhoven, aan de orde komt. Verder ligt er een wandeling klaar langs de monumentale panden in Ameide.

In het voormalig **Hotel "t Fortuin" aan de Fransestraat** wordt een tentoonstelling gehouden van schilderijen van Roel Plieger. Hij is bezig met een serie portretten van markante figuren in Ameide. De portretten die hij tot dan toe klaar heeft wil hij graag tentoonstellen. Deze zijn te bezichtigen vanaf 10 uur in 't Fortuin, Fransestraat 12 te Ameide.

In zowel het Stadhuis als “'t Fortuin” staat de koffie klaar.

“Boeren, burgers en buitenlui”: dat was van oudsher de uitroep waarmee de stadsomroeper de aandacht van het publiek trok. Met die drie begrippen was in feite iedereen genoemd: de bewoners van stad en land plus rondtrekkende mensen zonder vaste woonplaats. Het thema wijst op hun onderlinge relaties, en dus op voedsel, grondstoffen, handel, vervoer, communicatie, markten, kermessen en volksvermaak. Het is verbonden met talloze gebouwen, monumenten en andere objecten: van boerderijen, melkfabrieken, werkplaatsen, tolhuizen, tuinderscomplexen en molens via markten, waaggebouwen, pakhuizen en winkels tot buitenplaatsen.

EXCURSIE

naar Watersnoodmuseum
en Zierikzee op zaterdag
16 september 2017

▲ Watersnoodmuseum te Ouwerkerk. (Informatie op <http://www.watersnoodmuseum.nl/NL/>).

In het vorige nummer van het Nieuwsblad is deze excursie aangekondigd. Inmiddels hebben ruim 30 deelnemers zich aangemeld, zodat zeker is dat de excursie doorgaat. Er zijn echter nog plaatsen beschikbaar. **U kunt zich alsnog opgeven** voor deze reis per luxe touringcar naar het Watersnoodmuseum in Ouwerkerk (Zeeland) en de historische stad Zierikzee.

Het programma is als volgt:

9.00 uur vertrek per luxe touringcar vanaf de Loswal/Lekdijk.

10.30 uur Ontvangst in Watersnoodmuseum te Ouwerkerk met koffie en Zeeuwse bolus en een inleiding over het museum.

11.15 uur tot 12.30 uur Bezoek aan Watersnoodmuseum.

12.30 uur tot 13.00 uur met de bus naar Zierikzee

13.00 uur tot 14.00 uur lunch in horecagelegenheid te Zierikzee

14.00 uur tot 15.30 uur stadswandeling o.l.v. stadsgids door de historische binnenstad van Zierikzee

15.30 uur tot 16.00 uur koffie in horecagelegenheid

16.00 uur vertrek richting Ameide.

Terug om ongeveer 17.30 uur.

Mocht u zich alsnog willen opgeven dan kan dat bij: Marjan de Gruyter, Voorstraat 3, 4233 EA Ameide, 0183-609280, marjan_de_gruyter@hotmail.com Jory Verwolf, Paramasiebaan 4b, 4233 EX Ameide, 0183-601749, verwo360@planet.nl

De eigen bijdrage bedraagt € 50 per persoon en indien u in het bezit bent van een museumjaarkaart en deze die dag meeneemt € 45 per persoon.

Wij hopen dat een aantal mensen zich nog opgeeft, zodat we met een volle bus naar Zeeland gaan.

Marjan de Gruyter en Jory Verwolf

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de verschijning van de vorige editie van het Nieuwsblad zijn vier leden van onze vereniging overleden. Het gaat om mevrouw M. de Bruin uit Ameide en de heren C. A. van Beusekom, N. de Groot en K. Vroon uit respectievelijk 's-Hertogenbosch, Gorinchem en Ameide.

Margo de Bruin, die in mei van dit jaar overleed en de leeftijd van 69 jaar bereikte, was de jongste van de drie dochters van het echtpaar de Bruin-de Wit. Ze woonde van het begin tot het einde van haar leven aan de Prinsengracht in Ameide. Margo was in de periode van 1994 tot 1998 bestuurslid van en bleef ook daarna betrokken bij de activiteiten van onze vereniging. Zo verleende ze twee jaar geleden nog medewerking aan de expositie over de vroegere winkelstand van Ameide en Tienhoven door als suppoost te fungeren en voorwerpen uit de kruidenierswinkel van een van haar grootouders over te dragen, hoewel haar gezondheidstoestand toen al te wensen overliet.

Klaas de Groot woonde al vele jaren in Gorinchem, toen hij daar in mei van dit jaar overleed, maar groeide op in Ameide, waar hij in 1929 ter wereld kwam. Hij stelde in 2012 foto's en documenten beschikbaar voor een door Hans van den Heuvel geschreven artikel over de geschiedenis van zijn familie, dat in de editie 2013-I van het Nieuwsblad werd gepubliceerd.

In de afgelopen periode zijn vier nieuwe leden ingeschreven. Het betreft de dames S. Rog, M.A. Struik en M. Versluis, allen woonachtig in Ameide, en A. Kersbergen uit Dordrecht. Naar de stand van heden telt de ledenlijst **650** namen.

Beeldbank voor de dorpen in Zederik

De web-redactie van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven is al geruime tijd aan het onderzoeken op welke manier de rijke hoeveelheid aan digitaal beeldmateriaal op een goede manier kan worden gearchiveerd, beheerd en gepresenteerd. Daartoe is bekeken hoe anderen dit aanpakken, zoals regionale archieven, gemeenten, andere verenigingen, etc. Uiteindelijk is hieruit een plan ontstaan om te komen tot een Beeldbank.

Een voorstel voor een Beeldbank, die zal worden ontwikkeld door Deventit Atlantis, is ter financiering ingediend bij de gemeente Zederik. De Beeldbank is een logische aanvulling op de bij de gemeente reeds aanwezig infrastructuur voor www.burgerlijkestand.zederik.nl/. Het ingediende plan is een gezamenlijke voorstel van:

- De Vereniging Historisch Lexmond en Hei- en Boeicop
- Het Stichtingsbestuur "Vrienden van Historisch Meerkerk"

- De Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

Van de gemeente Zederik is het mooie bericht ontvangen dat de aanvraag van de gezamenlijke verenigingen wordt gehonoreerd. Komende tijd zal de web-redactie samen met de andere verenigingen en de gemeente met de leverancier werken aan de realisatie van de Beeldbank. Zodra de Beeldbank beschikbaar is, kan de web-redactie beginnen met het plaatsen van de naar schatting 10.000 à 15.000 digitale afbeeldingen van onze vereniging.

Zoals je zult begrijpen is het plaatsen van al het beeldmateriaal van de vereniging op de Beeldbank een enorme klus. Zou je de vereniging hierbij een handje willen helpen? Of wil je eerst iets meer weten hoe dit werkt en hoe we dat gaan doen? Neem daarvoor dan contact op via www.ameide-tienhoven.nl/contact/

Berichten van de web-redactie

Truus Burggraaf-Verheij, lid van onze web-redactie, plaatst elke dag op Facebook één of zelfs meer afbeeldingen. We zien dat dit enorm wordt gewaardeerd. Inmiddels kent onze Facebook pagina zo'n 1050 actieve volgers. Per dag wordt onze vereniging via dit medium gemiddeld zo'n 3000 keer bekeken. Volg je ons nog niet op Facebook? Neem ook eens een kijkje op deze Facebook pagina. Je kunt onze Facebook pagina hier vinden: www.facebook.com/HVAmeydeTienhoven/

Vier keer per jaar brengt de web-redactie van de vereniging een digitale Nieuwsbrief uit. Deze Nieuwsbrief wordt gestuurd naar ruim 800 abonnees. Krijg je deze Nieuwsbrief nog niet en zou je die graag willen ontvangen? Meld je dan aan via de www.ameide-tienhoven.nl/ waar je je emailadres kunt invullen en kan inschrijven voor de Nieuwsbrief.

Momenteel is Greet Groenendijk bezig met het samenbrengen en ordenen van alle 'papieren' foto's en ansichtkaarten van de vereniging. Ook dit is een indrukwekkende verzameling. Als dit gereed is, kunnen de foto's worden gescand en ook worden geplaatst op de Beeldbank.

En om dit verhaal compleet te maken, de vereniging heeft een grote verzameling van familiedrukwerk (alfabetisch gerangschikt in ordners), zoals geboortekaartjes, trouwkaarten en overlijdensberichten. In totaal bijna 2000 documenten.

Heb je misschien nog een doos familiedrukwerk in de kast, onder de bank of op zolder staan? Of heb je op de computer of laptop mappen met digitale foto's staan die betrekking hebben op Ameide of Tienhoven, waarop bijvoorbeeld families, verenigingen, groepen, schoolklassen, evenementen, straten, gebouwen, etc. staan afgebeeld? Heel graag zou de vereniging die willen toevoegen aan haar collectie. En als het gaat om foto's of familiedrukwerk? Dan willen we dat graag scannen, de originele documenten krijg je dan weer terug. Neem hiervoor contact op via www.ameide-tienhoven.nl/contact/

Expositie

360 Jaar Paardenmarkt te AMEIDE
op 11 t/m 14 oktober 2017

▲ Paardenmarkt in Ameide in de jaren dertig van de vorige eeuw.

In het vorige nummer van dit blad is gemeld dat het bestuur van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven in nauwe samenwerking met het bestuur van de Stichting Paardenmarkt Ameide een expositie organiseert ter gelegenheid van het 360-jarig bestaan van de Paardenmarkt van Ameide. Het bestuur van de Stichting Paardenmarktcomité Vianen en het bestuur van het Stedelijk Museum Vianen zullen meewerken aan de expositie.

De expositie zal een beeld geven van de geschiedenis van de “vanouds bekende Ameidese Paardenmarkt”, die traditiegetrouw jaarlijks op de tweede

donderdag in oktober wordt gehouden. De “Werkgroep 360 jaar Paardenmarkt Ameide” is druk bezig met het verzamelen van materiaal en het maken van plannen voor het inrichten van de tentoonstelling.

Er is al vrij veel foto- en documentatiemateriaal ontvangen, maar de werkgroep kan nog meer gebruiken. Mocht u in het bezit zijn van foto's (van met name de handel in en de keuring van paarden, het ringrijden, het koek slaan en andere typische Paardenmarkt-tafereelen), documenten en (of) attributen, waarmee vorm en inhoud kan worden gegeven aan de expositie, dan zullen de beide besturen het op prijs stellen als u deze voor een korte periode in bruikleen wilt geven. Mevrouw Annie Terlouw-van der Grijn, voorzitter van de werkgroep en bestuurslid van onze vereniging, fungeert in dit verband ook ditmaal als contactpersoon. Zij is bereikbaar per telefoon: 0183 602110 of e-mail: annie.terlouw@versatel.nl

Het spreekt voor zichzelf dat met de grootst mogelijke zorgvuldigheid met uw eigendommen zal worden omgegaan, waarbij van belang is dat de Historische Vereniging over moderne, afsluitbare vitrines beschikt, de kerk elektronisch beveiligd is en er een verzekering wordt afgesloten, ook wat betreft het transport.

Lager onderwijs in Ameide tot 1920

I. De periode tot 1880

Bram Provoost

In 1917 werden grote delen van Europa geteisterd door de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog, de Grote Oorlog, zoals deze ook wel werd genoemd. Nederland was buiten schot gebleven, maar toch woedde er een kleine binnenlandse strijd – de schoolstrijd. Strikt genomen duurde deze strijd langer dan de Tachtigjarige Oorlog. De oorsprong lag al in de Franse tijd (1795-1813), toen de scheiding van kerk en staat werd ingevoerd. Onderwijs werd een staatszaak. De onderwijswet uit 1806 bepaalde dat men voor het stichten van een school toestemming moest hebben van de overheid. Bovendien kregen christelijke scholen geen subsidie. De openbare scholen hadden weliswaar een milde vorm van protestants onderwijs, maar veel protestanten hadden behoefte aan strengere vormen van christelijk onderwijs. Zo ontstond een ‘schoolstrijd’ die tot 1917 zou duren. In dat jaar vond er een uitruil plaats van politieke standpunten. De liberalen en socialisten kregen steun van de christelijke partijen voor het algemeen kiesrecht, terwijl deze partijen instemden met de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs. Deze ruil kreeg de naam ‘Pacificatie van 1917’. Deze gelijkstelling werd uitgewerkt in de Wet op het Lager-onderwijs van 1920. Na ruim 100 jaar kwam er zo een einde aan de schoolstrijd. Inmiddels was er in 1918 ook een einde gekomen aan de Eerste Wereldoorlog.

In dit artikel zal nader worden ingaan op de ontwikkeling van het lager onderwijs door de eeuwen heen¹, maar de nadruk ligt natuurlijk op de ontwikkelingen in Ameide tot ca. 1890. In dat jaar wordt hier een school voor bijzonder onderwijs gesticht door de ‘Vereniging tot oprichting en instandhouding van eene School met den Bijbel op Gereformeerden Grondslag te Ameide en Tienhoven’. De lokale situatie tussen 1890 en ca. 1920, de eerste dertig jaar met twee aparte scholen in Ameide, wordt in een opvolgend artikel behandeld. Twee scholen met twee gebouwen bepalen het lager onderwijs in Ameide. Een nieuwe ontwikkeling is de vorming van de zgn. brede school. Op dit moment (medio 2017) zijn de plannen in een vergevorderd stadium om beide scholen onder te brengen in één gebouw.

Al in de Middeleeuwen was er, zelfs op het platteland, voor de meeste kinderen wel gelegenheid om naar school te gaan. Echter, lang niet alle kinderen gingen naar school. Onderwijs voor iedereen was er nog lang niet. De scholen waren meestal gekoppeld aan de kerk en de dienaren van de kerk, de pastoor of de koster, waren de drijvende kracht. Lezen en schrijven waren de belangrijkste vakken en daarnaast leerden de kinderen voornamelijk godsdienst en zingen, dit laatste ook weer vooral om de kerk te dienen.

1 Mede gebaseerd op P.Th.F.M. Boekholt en E.P. de Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland*. (1987). Via internet: http://www.dbnl.org/tekst/boek009gesc01_01/boek009gesc01_01_0003.php

Onderwijs in de Middeleeuwen.
Gravures naar Pieter Breughel.

Met de kerkhervorming in de 16de eeuw veranderde het onderwijs, maar bleef wat vakken betreft groten-deels hetzelfde. De kerk behield haar greep op het onderwijs, maar de godsdienstige boodschap was veranderd. De rooms-katholieke leer maakte plaats voor de calvinistische leer. Het duurde natuurlijk wel enige tijd voor deze verandering was ingeburgerd en er bleven nog talloze andersdenkenden. De nieuwe leer werd niet onmiddellijk door iedereen omarmd en er moesten nieuwe leerkrachten worden gevormd en opgeleid.

De oorkonde van de kerk- en schooldienaar te Ameide uit 1655

De Republiek der Verenigde Provinciën was geen eenheidsstaat en daarom was er ook geen voor het hele gebied geldende onderwijsregeling. Plaatselijke verordeningen regelden de rechten en plichten van de onderwijzer. Vaak was dit in de vorm van een overeenkomst tussen het plaatselijk bestuur en de kerk aan de ene kant en de schoolmeester aan de andere kant. Zo ook in Ameide, waar in een document uit 1655 de werkzaamheden, plichten, rechten en inkomsten geregeld worden. De betrokkene moet zowel kosten, voorlezer, voorzanger, klokluider, doodgraver en schoolmeester zijn. Het document is opgesteld door de drossaard², de schouten, burgemeesters en het gerecht van Ameide en Tienhoven met

een aantal leden van de kerkenraad. Hij moet als kerkdienaar bij alle preken de klok luiden, voorlezen en voorzingen, de kerk 'bezem- en spinnenkoppen-schoon' houden en het vuil van de banken verwijderen. Ieder dag moet om twaalf uur de klok een poos worden geluid en natuurlijk ook bij het begraven van overledenen. Ook moet hij erop toezien dat het uurwerk de juiste tijd aangeeft. Dit alles voor de kerk, maar hij heeft ook schooldienst. Hij moet de kinderen naar vermogen leren lezen en schrijven en twee maal per week catechisatie geven en 'Goedes Woort' onderwijzen. Dat levert hem wel wat op. Per week krijgt hij van de kinderen die leren schrijven één stuiver en van de kinderen die niet leren schrijven 12 penningen. Kinderen van armlastige ouders hoeven niet te betalen. De schoolmeester moet ook de schrijvoorbeelden maken en de 'pen- nen (ganzenveren) versnijden', maar mag daar geen geld voor vragen. Dit was op andere plaatsen vaak een bijverdienste voor de schoolmeester. Ook de schooltijden worden in het contract geregeld. *'Soo sal den schooldienaar gehouden wesen zijn school'* in de ochtend te beginnen om acht uur precies en om elf uur te eindigen. In de middag begint hij om één uur en eindigt om vier uur. Dus zes volledige uren schooltijd per dag om te leren lezen en schrijven. Niet duidelijk is of er ook op zaterdagen onderwijs was en wanneer en hoe lang de schoolvakanties toen waren. Wel wordt de schooldienaar nog opgedragen niets te schrijven dat de secretaris (van de drossaard) zou kunnen raken of benadelen.

² Hendrik van Brederode van Bolswaert, die in 1644 de eerste steen van het Stadhuis van Ameide had gelegd.

Op deze voorwaarden “*hebben de magistraeten van Ameyde ende Thienhoven tot Kercken- en Schooldie-naer aengenomen Meester Fransos van der Hups³, tegenwoordich Kerckdienaer tot Leerdam, op hoop van denselven goeden dienst te sullen genieten Ende dat voor den tijd van twee achtereenvolgende jaeren, inganck nemende den eersten November XVIc vijftijftich*” (1655, B. Pr.). Voor deze diensten beloven de magistraten om hem ieder jaar éénhonderd en vijftig Carolusgulden⁴ van 40 groten ’t stuk te betalen.

De oorkonde is op 7 oktober 1655 ondertekend door: François van der Huips, H. de Bruijn (Henrick de Bruijn was toen de schout van Ameide, B.Pr.), Heijmen Adriaens (Heijmen Arienszn Ottolander, was schout van Tienhoven, B. Pr.), Leendert Pelt en Pieter de Bruijn in aanwezigheid van secretaris A. Cornelissen Brouwer.

Bijzonder in dit contact is dat gesproken wordt over leren lezen en schrijven, maar er wordt niet over rekenen gesproken. Het kwam soms voor dat ouders daarover een aparte regeling moesten maken. In die tijd was er ook al enige vorm van toezicht door leden van het gerecht en de kerkenraad, die op gezette tijden moesten inspecteren. Vaak kwam daar niets van terecht omdat men van nabij wel wist of de schoolmeester zijn werk goed deed.

Het is niet duidelijk of deze Frans of François lang in Ameide is gebleven. Zij naam komt niet voor op de Lidmatenlijst die de predikant Emundus Jonckholt op 25 december 1663 heeft gemaakt. Daarop staat wel Dirck van Muijden, koster en schoolm.(eester) van Ameide en Tienhoven.

Naar een nieuwe tijd

Eeuwenlang bleven de doelstellingen en de structuur van het schoolsysteem min of meer hetzelfde. Op het platteland stond de school meestal in de buurt van de kerk en de schoolmeester vervult nog steeds de taken van koster, voorzanger en doodgraver. Mensen vroegen zich ook niet af of het beter kon. Dit veranderde aan het eind van de 18de eeuw. Na de Bataafse omwenteling in 1795 werd er gewerkt aan het invoeren van landelijke wetgeving op het gebied van het onderwijs. In tegenstelling tot de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was de Bataafse Republiek een eenheidsstaat, die voor het hele land dezelfde regels wilde instellen. In de eerste regering kwam een speciale bewindsman, de Agent voor Nationale Opvoeding, Johannes van der Palm. Deze kreeg o.a. als taak om voorstellen te doen over de wetgeving op het gebied van het onderwijs. In zijn instructie stond al langs welke lijnen die moesten lopen. “De bewindsman moest een wetsvoorstel doen waarin bepaald

werd, dat iedereen naar school ging en dat in het onderwijs met name ook moest worden gewezen op de rechten en plichten ten opzichte van de samenleving, van welker naleving ‘de duurzaamheid, het behoud en het geluk van het Vaderland’ voornamelijk afhing. De Agent moest een boekenlijst voor de lagere scholen opstellen, waarop geen boeken mochten voorkomen, die twist en tweedracht zouden kunnen aanwakken, maar juist wel boeken, die, behalve dat zij het verstand ontwikkelden en de goede zeden bevorderden, de vaderlandsliefde opwekten. Kerk en Staat, intussen officieel gescheiden, zouden ook in het onderwijs voortaan gescheiden moeten optrekken. Alle kinderen op één openbare school kon in het godsdienstig verdeelde land alleen, als het leerstellige van de afzonderlijke kerkgenootschappen uit de scholen geweerd zou worden. Voorts werd verwacht, dat de Agent aanwijzingen zou geven voor de opleiding, de eisen van bekwaamheid en geschiktheid en de wijze van aanstelling van onderwijzers. In de komende wet zou verder een regeling opgenomen moeten zijn over het provinciaal en plaatselijk toezicht op de scholen, opdat de nieuwe regelingen behoorlijk werden ingevoerd en gehandhaafd. Expliciet werd de Agent opgedragen een onderzoek naar de bestaande scholen in te stellen; hieraan hebben we onze eerste landelijke onderwijsenquête te danken” [Boekholt en De Booy, blz 97].

Het resultaat is een drietal lager-onderwijswetten in 1801, 1803 en 1806. Tegen de wetten van 1801 en 1803 bestond zoveel verzet bij de lagere overheden dat zij niet werden ingevoerd. De invoering van de wet van 1806 werd ernstig gehinderd door de politieke verandering. In 1806 ontstond het Koninkrijk Holland en in 1810 werd dit ingelijfd bij het Franse keizerrijk. Bij de val van Napoleon in 1813 werd dan ook vastgesteld dat er sinds 1795, ondanks alle goede bedoelingen, in de onderwijspraktijk weinig verbeterd.

De grondwet van het nieuwe Koninkrijk der Verenigde Nederlanden bepaalde dat het openbaar onderwijs

▲ Klaslokaal rond 1800.

3 De naam ‘van der Hups of Huips’ is moeilijk leesbaar. Het zou ook Frans van der Hurk kunnen zijn, een naam die voorkomt in de lidmatenlijst van die tijd.

4 De Carolusgulden (vernoemd naar keizer Karel V) was destijds de meest gangbare munteenheid. De gulden was verdeeld in 20 stuivers en een stuiver weer in 16 penningen. Bedragen werd geschreven als f 5-6-2 of wel 5 gulden, 6 stuivers en 2 penningen. De term ‘40 groten’ is afgeleid van een andere munteenheid het ‘pond grooten vlaams’. Het pond was onderverdeeld in 240 groten. Er gingen dus zes ‘Carolusgulden van 40 groten ’t stuk’ in één pond vlaams.

tot voorwerp van zorg van de regering werd verklaard. Ook werd in 1814 besloten dat de wet van 1806 van kracht bleef als grondslag voor het lager onderwijs. Vanaf die tijd gaan de veranderingen sneller, vooral door het inschakelen van schoolopzieners. Deze gaan er op uit om de lagere overheden te bewegen meer geld en aandacht te geven aan het lokale onderwijs en om nieuwe boeken en onderwijsmethoden in te voeren. Hoewel kerk en staat formeel gescheiden waren bleef de Hervormde Kerk veel invloed houden op de school, vooral op het platteland. Onderwijzers hielden daar hun kerkelijke nevenfuncties als koster en organist. Daardoor speelde bij benoemingen ook de geschiktheid als kerkdienaar een rol en hield de plaatselijke predikant ook toezicht op het schoolgebeuren.

Iemand die deze hele omwenteling heeft meegemaakt in Ameide is de schoolmeester Dirk Hendrik Smit. Hij wordt in 1757 geboren te Dordrecht en komt in 1790 als onderwijzer naar Ameide, nadat hij eerder in Veen en Rossum onderwijzer is geweest. In Ameide trouwt hij op 27 april 1790, wonende in Ameide, met de uit Dordrecht afkomstige Neeltje Dussel. Zij gaan wonen in het schoolhuis, Kerkstraat/Kerkhof no. 82. Daar worden tussen 1791 en 1801 zes kinde-

Straffen op school²

Als een van de eerste landen verbood Nederland al in 1820 lijfstraffen op school. Niet alle onderwijzers en ouders waren direct overtuigd van de juistheid van dit verbod. Streng tucht was volgens hen nu eenmaal soms noodzakelijk om een kind te disciplineren en zijn zonden te laten inzien. Fysieke straffen zijn tegenwoordig taboe op school. Een leerkracht die zich niet weet te beheersen, wacht aangifte bij de politie. Een wereld van verschil vergeleken met de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. Lijfstraffen werden toen als een probaat middel gezien om de orde te handhaven in de vaak overvolle klassen. Zat een ongehoorzaam kind ver weg, dan gooide de meester een 'pechvogel' van stof gevuld met zand naar hem toe. De leerling moest deze dan terugbrengen, waarop hij

of zij een duchtig pak slaag ontving. De roe werd gretig gebruikt op de ontblote ruggetjes of achterwerken. Maar de leraar sloeg ook om andere redenen. Met de 'plak' - een ronde houten schijf aan een steel - kregen leerlingen die hun les niet hadden geleerd, letterlijk een tik op de

▲ Leerling wordt gestraft met de 'plak'. Schoollokaal rond 1800.

◀ Schoolmeesterslessenaar met stoel. Leerlingen werden één voor één bij een onderwijzer geroepen om overhoord te worden. Klassikaal onderwijs werd pas in de 19e eeuw ingevoerd.

binnenkant van de geopende hand. De rechtvaardiging voor lijfstraffen werd uit de Bijbel gehaald. Zo staat in de Statenvertaling in Spreuken 13:24: 'Die zijn roede inhoudt, haat zijn zoon; maar die hem liefheeft, zoekt hem vroeg met tuchtiging'. Slaan werd gezien als een verantwoorde opvoedingsmethode. Maar het moest weloverwogen gebeuren. De 17^e-eeuwse predikant Jacobus Koelman stelde: 'De kastijding is een bittere pil, men dient ze te vergulden in wijsheid, en te geven in liefde.'

Behalve lijfstraffen werden er ook allerlei andere straffen uitgedeeld. Op het schaamtegevoel van het kind werken was ook effectief. Soms moest het stoute kind de hele dag een bord om de hals dragen met het opschrift 'domoor' of 'kwaaddoener'. Ook werd gebruik gemaakt van het ezelsbord; kinderen kregen het ezelsbord omgehangen, als zij dom waren geweest. Het schandbord, dat heel zwaar was, werd gebruikt als kinderen iets schandelijks hadden gedaan, zoals liegen, plagen of stelen. Terwijl het ezelsbord in de school werd gebruikt, moest het kind met een schandbord vaak buiten de school staan zodat iedereen het kon zien.

Aan het einde van de 19e eeuw komt in de wet te staan dat er op school niet meer geslagen mag worden. Dat mocht dan wel in de wet staan, het gebeurde nog wel. Een kind had vrij snel een draai om de oren te pakken. Een pets met een liniaal over de vingers, of muilperen van "klits-klets-klanderen", het kwam allemaal voor. De vernedering om een half uur met je gezicht naar het bord te staan met je armen vooruit, soms zelfs met een paar zware boeken erop, of geknield met je blote knietjes op de planken vloer voor het bord te moeten zitten was evenmin gering. Sommige leerkrachten gingen zo ver, dat de kinderen met hun blote knieën op de klompen moesten steunen.

Zoals gezegd: in 1820 kwam er echter een algeheel landelijk verbod op lijfstraffen op school, alhoewel het nog heel lang zou duren voordat alle onderwijzers zich eraan hielden. Wat hielp bij het verdwijnen van lijfstraffen was de invoering van het klassikale onderwijs begin 19e eeuw. Daardoor werd het veel gemakkelijker om de orde te handhaven. De schoolwetten hadden bovendien de schoolopzieners tot gevolg, van wie een aantal fel campagne voerde tegen roede en plak.

ren geboren, van wie er in ieder geval twee de volwassen leeftijd bereiken. Dochter Hendrika Antonia Smits is gedoopt op 23 maart 1791. Zij trouwt op 31 maart 1811, net 20 jaar oud, te Arkel met de uit Arkel afkomstige 23-jarige aannemer Hendrik van der Poel. Zij gaan in Ameide wonen, op de hoek van de Dam en de Fransestraat, niet ver van haar ouders. Op 4 september 1811 wordt hun zoon Johannes Dirk van der Poel⁵ geboren, gevolgd door een zoon Dirk Hendrik op 30 oktober 1813 en een dochter Neeltje Margaretha op 20 oktober 1815. Hendrik van der Poel zal in 1833 burgemeester van Ameide en Tienhoven worden tot hij van 1846-1854 wordt opgevolgd door zijn zoon Mr. Johannes Dirk van der Poel. De dochter van schoolmeester Dirk Hendrik Smits is dus zowel de vrouw als de moeder van een burgemeester geweest.

Bij de volkstelling van 1815 is Dirk Hendrik Smits 57 jaar oud en weduwnaar. Neeltje Dussel is overleden en op 6 augustus 1802 te Ameide begraven. Schoolmeester Smits heeft vanaf die tijd dus niet alleen voor de kerk en de school, maar ook voor zijn twee opgroeiende kinderen moeten zorgen. In 1815 woont de dan 24-jarige zoon Jan Dionysius Smits nog bij zijn vader thuis. Bij de volkstelling van 1829 is Dirk Hendrik Smits inmiddels 71 jaar, maar nog steeds schoolonderwijzer van beroep. Alle kinderen zijn inmiddels het huis uit. Op school krijgt hij steun van de 20-jarige Abraham de Bie Krijger, die als ondermeester werkzaam is. De 31-jarige Aaltje Koers is de inwonende dienstbode. In april 1832 stopt de inmiddels 75-jarige Smits. Hij heeft niet lang plezier gehad van zijn 'pensioen'. Later dat jaar overlijdt hij op 23 december 1832 in de woning Voorstraat No. 92 (nu 4). Dirk Hendrik Smits wordt begraven op de begraafplaats aan de Achterweg. Later zal dit een familiegraf worden, waar nog zes andere leden van de familie Van der Poel⁶ begraven zullen worden.

De opvolger van Dirk Hendrik Smits is Jan de Kleijn. Hij komt op 1 april 1832 uit Deil naar Ameide met zijn echtgenote Johanna Rib en hun dochter Laurina Catharina. Jan de Kleijn is op 12 mei 1802 in Herwijnen geboren. In Ameide worden nog vier kinderen geboren in de onderwijzerswoning op het Kerkhof. In de loop der jaren zijn hier ook verschillende inwonende onderwijzers, die soms ondermeester, secundant, kwekeling of hulponderwijzer genoemd worden.

Ook hij zal langdurig als onderwijzer in functie blijven en belangrijke veranderingen op het gebied van het lager onderwijs meemaken. In de eerste helft van de 19de eeuw is er een groeiend verzet tegen de wijze waarop het onderwijs landelijk is geregeld. Zowel orthodoxe protestanten, katholieken als joden maken bezwaar. Zij vonden, dat de christelijke opvattingen die op de openbare scholen worden onderwezen niet in overeenstemming zijn met hun eigen godsdienstige en zedelijke waarden. Zij wensen een nieuwe regeling die meer vrijheid bij de inrichting van het onderwijs toestaat. De schoolstrijd is een feit. In 1848

komt er een nieuwe grondwet waarin deze vrijheid wordt vastgelegd. "Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering. De inrichting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld. Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoende openbaar lager onderwijs gegeven. Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht der overheid, en bovendien, voor zover het middelbaar en lager onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers; het een en ander door de wet te regelen". Daarmee is de vrijheid van onderwijs in de Grondwet vastgelegd, maar dat betekende niet dat die vrijheid er ook feitelijk was. De schoolwet van 1857 gaf hier nadere invulling aan, maar zorgde evenmin voor een volledige oplossing. Het stichten van zogenoemde 'bijzondere scholen' naast de openbare scholen was weliswaar mogelijk, maar de overheid weigerde er een financiële basis onder te leggen. Toch werd in 1857 een grote kwaliteitsverbetering doorgevoerd. De leerstof werd uitgebreid en de werkomstandigheden van de onderwijzer werden verbeterd. Voortaan kon een onderwijzer op 65-jarige leeftijd met pensioen en werd het maximum aantal leerlingen per onderwijzer vastgesteld. Bij meer dan 70 leerlingen was een kwekeling nodig, bij meer dan 100 een hulponderwijzer, bij meer dan 150 een hulponderwijzer en een kwekeling. Hierdoor werd het klassikaal onderwijs bevorderd en werd de aanzet gegeven om het schoolgebouw in lokalen in te delen. Behalve als wetgever trok het Rijk de handen af van het lager onderwijs en legde de uitvoering in handen van de gemeenten. Die benoemen voortaan het onderwijzend personeel, stellen salarissen vast, regelen schoolgeld, enz. We zullen een aantal voorbeelden hiervan nog tegenkomen.

Ondanks de wettelijke regeling dat een onderwijzer op 65-jarige leeftijd met pensioen kan gaan denk Jan de Kleijn niet aan ophouden. In april 1872 wordt gevierd dat de dan bijna 70-jarige De Kleijn inmiddels 44 jaar werkzaam is als onderwijzer, waarvan 40 jaar in Ameide.

"Ameide, 11 april 1872. Dingsdag ll. Vierde de heer J de Kleyn, onze geachte hoofdonderwijzer aan de openbare school voor lager onderwijs voor de gemeente Ameide en Tienhoven, zijn 44jarige jubilé. Van die jaren is hij er vier te Deil werkzaam geweest. Den jubilaris werden door de gemeentebesturen van Ameide en Tienhoven, als ook door zijne oudleerlingen, schoolkinderen en daarenboven nog door eenige particulieren, geschenken aangeboden. Over het geheel had de plaats een feestelijk aanzien, daar uit veler woningen de driekleur wapperde. Op de school, die met guirlandes van vlaggen met groen versierd was, werd des morgens de schooljeugd ont-haald".

Hij gaat nog vier jaar door. Op 1 maart 1876 verzoekt hij om hem op 1 oktober van dat jaar te ontslaan. De raden van Ameide en Tienhoven verlenen hem dit ontslag, 'onder dankbetuiging voor de vele en goede diensten, die hij gedurende bijna een halve eeuw aan

5 Over de familie Van der Poel is geschreven in het Nieuwsblad HVAT, 2012, Jrg. 23, nr. 3, blz. 44-49.

6 Dit familiegraf is in 2013 gerestaureerd. Zie hiervoor het Nieuwsblad HVAT, 2014, Jrg. 25, nr. 1, blz. 49-52.

de gemeenten heeft bewezen'. Bij het vertrek van De Kleijn besluiten de gemeenteraden van Ameide en Tienhoven om de jaarwedde van de nieuw te benoemen hoofdonderwijzer met f 150 te verhogen en vast te stellen op f. 1000,-. De gepensioneerde hoofdonderwijzer ontvangt een pensioen van f 567 per jaar. Hij blijft in dienst als koster van de N.H. Kerk, maar verlaat de onderwijzerswoning op het Kerkhof en verhuist naar de Voorstraat No 155 (nu 3). Jan de Kleijn woont daar met drie ongehuwde dochters, terwijl ook verschillende onderwijzers daar inwonend zijn. Hij is op 30 december 1880 overleden.

Deze nieuwe hoofdonderwijzer wordt Albert Labberton die in oktober 1876 uit Zaandam naar Ameide komt. Hij is op 3 juli 1851 te Gouda geboren en getrouwd met Gezina Wilhelmina Prud'homme van Reine. In Ameide worden twee kinderen geboren: Johan Hendrik⁷ op 29 december 1877 en Herman Cornelis op 21 juli 1879. Kort voor zijn aantreden vindt de aanbesteding plaats van een nieuw te bouwen gemeenschappelijke school voor 264 kinderen uit de gemeenten Ameide en Tienhoven. De bestaande school zal worden afgebroken en aan de woning van de onderwijzer zullen herstellingen worden gedaan.

"AANBESTEDING. Burgemeester en Wethouders van Ameide en Tienhoven zullen op Vrijdag 29 September 1876, 's voormiddags 11 ure, ten Raadhuijze te Ameide, onder nadere goedkeuring van Heeren Gedeputeerde Staten, publiek aanbesteden: Het afbreken der bestaande- en het bouwen eener nieuwe gemeenschappelijke SCHOOL voor 264 Kinderen, met bijlevering van SCHOOLMEUBELEN en het doen van herstellingen aan de ONDERWIJZERSWONING te Ameide.

Bestek en Teekeningen liggen van af heden ter inzage ter Secretarie van Ameide, waar gedrukte exemplaren van het Bestek tegen betaling van f 1 verkrijgbaar zijn. Inlichtingen geeft de Heer J.I. van Waning, Architect te Rotterdam, die op Woensdag 27 September a.s., 's voormiddags ten 11 ure, de noodige aanwijzing zal doen.

AMEIDE, 13 September 1876. Namens Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Burgemeester, DE KLEIJN⁸".

De bouw verloopt voorspoedig. Eind 1877 kan de nieuwe school met vier lokalen in gebruik worden genomen. Uit de aanbesteding blijkt dat in deze vier lokalen 264 kinderen uit Ameide en Tienhoven onderwijs moeten krijgen. Per lokaal zijn dat 66 kinderen. Bovendien zijn er dan maar nog maar twee leerkrachten, hoofdonderwijzer Labberton en hulponderwijzer Saltzherr. Op grond van de regeling uit 1857 zouden er voor een dergelijk aantal leerlingen eigenlijk twee hulponderwijzers moeten zijn. Door

de indeling in vier klaslokalen loopt men al vooruit op toekomstige ontwikkelingen. Bij het in gebruik nemen van de nieuwe school wordt het traktement van de hulponderwijzer⁹ verhoogd van f. 650 naar f. 700 en wordt besloten een tweede hulponderwijzer¹⁰ te benoemen, die f. 650 per jaar zal gaan verdienen.

NGC 5 december 1877: "Ameide en Tienhoven, 30 Nov. (1877) De nieuw gebouwde openbare lagere school alhier is heden in gebruik gesteld. Bij monde van den burgemeester de heer A.P.H.A. de Kleijn en in tegenwoordigheid van de leden van den raad, werd de nieuwe school aan den hoofdonderwijzer de heer A. Labberton, opgedragen; waarna ook deze, zoowel als de hulponderwijzer J. Saltzherr, eenige hartelijke woorden tot de schoolkinderen richtte. Het schoolgebouw in vier lokalen afgedrukt, voldoet in alle opzichten aan de eischen van den tegenwoordigen tijd, en is met de nette onderwijzerswoning een sieraad voor de gemeente.

Een woord van hulde komt toe, den architect, de heer J.J. Waning te Rotterdam, den aannemer N.J. Netten te Charlois, die op uitstekende wijze het werk heeft uitgevoerd, alsmede den heer R.A. Hoogeveen uit Delft, die met het dagelijksch toezicht is belast geweest. De schoolkinderen werden bij deze gelegenheid feestelijk onthaald op krentenbrood, chocolaad en St. Nicolaas, door vrijwillige bijdragen der ingezetenen. Met eene wandeling door de gemeente werd het feest besloten".

▲ De openbare lagere school Ameide, ca. 1900. Deze school is in 1877 gebouwd en zal tot 1967 in gebruik blijven.

De nieuw gebouwde school blijkt geen garantie te zijn om de kinderen van Ameide en Tienhoven permanent te onderwijzen. De leerplicht bestaat nog niet, maar er is wel een wet op de kinderarbeid¹¹. De uitvoering van deze wet wordt nauwelijks gecontroleerd en wordt in 1878 in Ameide en elders in de

⁷ Johan Hendrik Labberton (1877 – 19??) is ook bekend als dichter en essayist onder het pseudoniem Th. van Ameide. Over hem is geschreven in het Nieuwsblad HVAT, 2005, Jrg. 16, nr. 3, blz. 25-27 en 28-37.

⁸ Burgemeester A.P.H.A. de Kleijn is geen familie van de hoofdonderwijzer J. de Kleijn.

⁹ Hulponderwijzer Saltzherr had een aanbieding om naar Rotterdam te vertrekken. Door deze verhoging van zijn wedde besloot hij in Ameide te blijven.

¹⁰ V.d. Ham uit Kuilenburg? In december 1878 opgevolgd door J. Vermaak uit Utrecht.

¹¹ De Wet houdende maatregelen tot het tegengaan van overmatigen arbeid en verwaarlozing van kinderen, beter bekend als het 'Kinderwetje Van Houten' is in 1874 van kracht geworden.

Alblasserwaard nog massaal ontdoken. In mei en juni 1878 schrijft men: *Met zekerheid deelen we mede, dat te Ameide op dit oogenblik ruim 80 leerlingen van de 230 de school wegens teenschillen verzuimen. 't Zijn kinderen uit alle klassen, dus juist van 6 tot 12 jaren*" en *"Met het teenschillen in de Alblasserwaard loopt het op een einde. Er is dezer dagen veel daarover geschreven in verband met schoolverzuim, zoo vermelden de bladen dat men in Ameide, alwaar wegens het teenschillen een 80-tal kinderen de school verzuimden, de wet op den kinderarbeid niet scheen toe te passen. Ditzelfde geldt niet alleen van Ameide. Het is van toepassing ook op alle omringende gemeenten waar teen geschild wordt. Die arbeid doet allerwege kinderen beneden en boven twaalf jaren de school verzuimen. Dit verzuim is onvoorwaardelijk te betreuren; maar het is nog niet uitgemaakt of het teenschillen gerekend moet worden tot den veld- of tot fabrieksarbeid"*.

De nieuwe school en de aanstelling van twee hulponderwijzers zijn niet voldoende om Albert Labberton in Ameide te houden. In december 1880 vertrekt hoofdonderwijzer Labberton naar 's-Gravenhage. In februari 1881 wordt Johannes Antonie Smit het nieuwe Hoofd der School. Hij komt uit Kampen en blijft maar kort. Op 1 maart 1882 gaat hij weer terug naar Kampen waar hij Hoofd wordt van een nieuw te bouwen school. Vermeldenswaard is dat tijdens zijn korte verblijf in Ameide er voor het eerst een vrouw op school wordt benoemd. Op 14 november 1881 komt

vanuit Bergen op Zoom¹² de in 1857 in Oostburg (Zld) geboren Everdina Callenfels als hulponderwijzeres naar Ameide. Zij is inwonend bij Jan de Kleijn op de Voorstraat en blijft tot oktober 1884, wanneer zij teruggaat naar haar geboorteplaats Oostburg. Na twee hoofonderwijzer met ruim 40 dienstjaren en twee schoolhoofden in slechts vijf jaar (1876-1881) komt er weer één, die lang in Ameide zal blijven. In maart 1882 benoemt de gemeenteraad de heer W.G. Degenhardt tot Hoofd der school. De 27-jarige Willem George Degenhardt komt in mei uit Amsterdam naar Ameide. Hij zal, tot zijn overlijden in 1911, gedurende bijna 30 jaar zijn stempel drukken op het (openbare) onderwijs en het maatschappelijk leven in Ameide.

W.G. Degenhardt is de zoon van de bekende Amsterdamse onderwijzer Willem Degenhardt¹³ (1857-1902) en Sophia Juliana Helge. In januari 1893 komt zijn echtgenote Petronella Hillegonda van Abs (geb. 8 mei 1855 te Amersfoort) naar de onderwijzerswoning op het kerkplein van Ameide. Daar worden zes kinderen geboren. Vijf zonen: Willem op 8 november 1883, Joan George op 18 juni 1886 en overleden op 26 augustus 1886, Johan George op 23 juli 1887 en overleden op 13 augustus 1887, Jan op 21 juli 1888 en Cornelis op 12 jan 1890 en overleden op 1 april 1903. De enige dochter Sophia Juliana is geboren op 1 ok-

¹² Zij was daar hulponderwijzeres aan de openbare school voor meisjes.

¹³ Na zijn overlijden zijn verschillende biografieën over Willem Degenhardt verschenen. O.a.: http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003190301_01/_jaa003190301_01_0021.php

▲ De familie Degenhardt rond 1894/5. V.l.n.r Willem George Degenhardt (1854-1911); Sophia Juliana Degenhardt (1884-1904); Jan Degenhardt (1888); Petronella Hillegonda Degenhardt-van Abs (1855-19?); Cornelis Degenhardt (1890-1903); Willem Degenhardt (1883). Achter mevr. Degenhardt staat waarschijnlijk een dienstmeisje.

▲ Openbare lagere school in 1903. Links met hoed, Willem George Degenhardt, hoofd en rechts Jan Smits, onderwijzer.

tober 1884 en overleden op 9 april 1904. Er is een foto van het gezin Degenhardt uit ca. 1895 met daarop vier kinderen.

Degenhardt speelt ook een belangrijke rol in het culturele en maatschappelijk leven van Ameide en Tienhoven. Hij is als voorzitter of bestuurslid betrokken bij allerlei activiteiten. Zo is hij in 1887 voorzitter van de commissie ter viering van de 70ste verjaardag van Koning Willem III, in 1897 secretaris van de commissie voor het nationaal Huldeblijk aan H.M., de Koningin-Weduwe Emma de Regentes van het Koninkrijk, en in 1898 voorzitter van het Comité om de inhuldiging van Koningin Wilhelmina te vieren. Degenhardt is als medeoprichter en voorzitter betrokken bij de afdeling Ameide-Tienhoven van de Nederlandse Protestantenvbond. Hij is van de oprichting in 1888 tot 1906 voorzitter van de zangvereniging 'Kunstliefde en Vriendschap' en daarna erevoorzitter. Hij is in 1898 ook de eerste voorzitter van het fanfarekorps 'Unie'. Verder is hij actief in het departement Meerkerk-Ameide van de maatschappij tot Nut van 't Algemeen en de daarbij behorende Spaarbank. Hij is secretaris van de Vrijzinnige kiesvereniging Ameide, Tienhoven e.o. en stimulator van het oprichten in 1907 van een Vereniging van jonge liberalen in Ameide, 'De Jonge Vrijzinnigen', die hij met raad en daad bijstaat.

Lang zal dat helaas niet zijn. In oktober 1910 gaat hij met langdurig verlof. Hij moet op advies van zijn doctoren volstrekte rust houden. De tijdelijk onderwijzer H.J. Molenaar wordt aangesteld als waarne-

mend hoofd, gedurende het ziekteverlof. Degenhardt wordt verpleegd in Amsterdam en zal niet meer terugkomen naar Ameide. Hij is op 21 februari 1911 op 56-jarige leeftijd overleden te Amsterdam.

Uit de rouwadvertentie blijkt dat slechts twee van de zes kinderen, de zonen Willem en Jan Degenhardt, hun vader overleven. De weduwe P.H. Degenhardt - Van Abs vertrekt op 2 mei 1911 uit Ameide naar Lunteren.

In de Schoonhovensche Courant verschijnt een kort in memoriam; "Ameide en Tienhoven, 22 Febr. 1911.

Gisteren overleed op 56-jarigen leeftijd te Amsterdam, waar hij sedert eenige maanden verpleegd werd, de heer W.G. Degenhardt, van Mei 1882 af hoofd der gemeenschappelijke openbare lagere school dezer gemeenten.

Is er diepe rouw over dit verlies bij zijne weduwe en kinderen, de talrijke vrienden van den overledene treuren mede over het heengaan van dezen achtenswaardigen man, wiens gemis, op betrekkelijk nog zoo krachtigen leeftijd, in velerlei opzichten zeer zal worden gevoeld. Zijn nagedachtenis zal in eere blijven en hij zal steeds worden genoemd onder degenen, die ruim bevoorrecht waren met gaven van verstand en hart".

Tijdens de periode Degenhardt komt ook de schoolstrijd in Ameide tot volle bloei. In een tweede artikel zal de ontwikkeling van het lager onderwijs tot 1920 worden beschreven.

Lager onderwijs in Ameide tot 1920

II. De schoolstrijd Orthodoxen en Liberalen (1880-1920)

Bram Provoost

Het laatste kwart van de 19de eeuw is (niet alleen) in Ameide en Tienhoven een periode van grote maatschappelijke onrust en verandering. Dit speelt zich af in het kerkelijk en politieke leven, maar komt ook tot uiting in de inrichting van het lager onderwijs – de schoolstrijd. Dit resulteert in 1890 tot de oprichting van een ‘School met den Bijbel’ in Ameide. In grote lijnen gaat het om twee groepen, die omschreven kunnen worden als liberalen en orthodoxen (soms ook ‘groven en fijnen’ of ‘links en rechts’ genoemd). De maatschappelijke spanningen en de gevolgen voor Ameide en Tienhoven in die tijd zijn uitvoerig beschreven door Carla Jonker¹. Over de oprichting van de School met de Bijbel is geschreven in het gedenkboek² ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan in 1990. In dit artikel wordt uiteraard gebruik gemaakt van de informatie uit deze boeken, maar er worden ook zaken beschreven die daarin niet aan bod komen, zoals de ‘affaire’ met dokter Van den Berg.

De opkomst van de wens voor bijzonder onderwijs in Ameide

¹ Carla Jonker. Macht en armoede aan de rivier. Ameide en Tienhoven 1870-1940. Stichting Carla Jonker, 2010.

² R.G. Smith en P. Will. Eeuw in, eeuw uit. 100 jaar School met de Bijbel te Ameide 1890-1990.

Vanaf de invoering van de onderwijswet van 1806 was er sprake van spanningen in de samenleving over de vrijheid van onderwijs, die bekend staan als de schoolstrijd. Nieuwe onderwijswetten van 1857 en 1878 losten de problemen niet op. Bijzonder onderwijs was mogelijk maar over financiering waren geen wettelijke afspraken gemaakt. Bijzondere scholen moesten zorgen voor hun eigen inkomsten, wat in veel gevallen een lastige opgave was. Alleen openbare scholen hadden recht op overheidssubsidie. De schoolwet van 1878 werd door tegenstanders aangegrepen om de bevolking te mobiliseren en in actie te laten komen voor een betere behandeling van het bijzonder onderwijs. Er werden handtekeningen opgehaald voor een smeekschrift aan de Koning om de wet, die door het parlement was aangenomen, niet goed te keuren. Voor dit zgn. volkspetitionnement werden ook in Ameide handtekeningen opgehaald. De Nieuwe Gorinchemsche Courant (NGC) meldt: “Ameide, 30 Juli 1878. Ook in deze gemeente is men rond gegaan tot het verkrijgen van handtekeningen op het volkspetitionnement; over het geheel genomen, was de lust zeer gering. Op vele plaatsen, alsook hier, vindt men een groot aantal orthodoxen, die door de nieuwe wet op het lager onderwijs, hun bijbel geenszins bedreigd achten: het aantal handtekeningen bedraagt ongeveer 140”. De Schoonhovensche Courant (Sch. C.) meldt enkele weken later dat er in de gemeenten Ameide en Tienhoven in totaal 238 personen het petitionnement hebben ondertekend. Dat aantal is veel

groter dan het aantal kiesgerechtigden van dat moment.

Landelijk worden ongeveer 470.000 handtekeningen opgehaald en aangeboden aan Koning Willem III. Ondanks dit aantal is de wet gewoon door Koning Willem III ondertekend en in werking getreden. Het directe effect was daardoor gering, maar het is uiteindelijk wel een belangrijke gebeurtenis geweest in de schoolstrijd. De voorstanders van bijzonder onderwijs werden erdoor geactiveerd, zo mogelijk ook in Ameide en Tienhoven. Toch zal het nog meer dan 10 jaar duren voor er in Ameide bijzonder onderwijs komt.

Een aantal ontwikkeling is hierbij van belang. Op 1 november 1882 gaat ds. Willem van Beuningen³ met emeritaat. Hij is in 1854 begonnen en geldt als de laatste vrijzinnig liberale predikant in de Ned. Herv. Kerk van Ameide en Tienhoven. Dominee Van Beuningen stond bekend als een voorstander van openbaar onderwijs en had waarschijnlijk goede contacten met het personeel van de openbare school, die naast de N.H. Kerk stond. Hoofdonderwijzer Jan de Kleijn en na hem hulponderwijzer J. Saltzherr waren tevens voorzanger en koster (zie voorgaand artikel). Zijn kerkdiensten werden steeds minder bezocht en de kerkelijk meer orthodoxe inwoners van Ameide en Tienhoven kwamen op andere plaatsen bij elkaar. Zij kwamen bij elkaar in huiskamers en schuren waar zij 'gezelschap hielden'.

Na het emeritaat van dominee Van Beuningen duurt het bijna drie jaar voor er een opvolger komt. De orthodoxen gingen weer terug naar het kerkgebouw en ook de procedure voor de benoeming van een predikant was veranderd. Een kiescollege en de kerkenraad hadden gezamenlijk het recht een predikant te beroepen en te benoemen. Na 1882 kregen de orthodoxen meer invloed en uiteindelijk slaagden zij er in december in 1884 om een orthodoxe predikant (maar nog kandidaat) te benoemen. Dit was de in Nieuw-Lekkerland geboren Pieter Bongers, die in april 1885 uit Utrecht naar de pastorie in Ameide komt.

Kort voor de komst van dominee Bongers is er nog een conflict tussen de kerkvoogdij en/of kerkenraad en de koster/voorzanger van de N.H. Kerk. De NGC schrijft er over: *"Ameide, 7 jan. 1885 De koster en voorzanger alhier is ontslagen uit zijne betrekking. Z. Ed. heeft gemeend, het zilveren doopvont, dat hem ter bewaring was toevertrouwd, voor alsnog, niet te moeten afgeven, Dientengevolge is er, naar men zegt, ll. Zondag gedoopt uit ... een gemberpot"*. Dit conflict betreft Johannes Saltzherr⁴, hulponderwijzer van de openbare school. Hij is als koster en voorzanger de opvolger van de gepensioneerde hoofdonderwijzer Jan de Kleijn, die op 30 dec. 1880 is overleden. Naast zijn bijzondere actie 'om de doopvont in bewaring te houden', gaat hij ook in beroep tegen dit besluit. En

terecht, een maand later blijkt: *"dat het aan de koster gegeven ontslag, op de wijze waarop het besluit daartoe is genomen, onwettig is, zoodat hij in zijne betrekking moet blijven gehandhaafd"*. Een klein voorval, maar toch een uiting van de spanning die aan het ontstaan is tussen de meer orthodoxe stroming in de kerk en de openbare school.

Oprichting School met de Bijbel in Ameide

In vergelijking met zijn opvolgers is dominee Bongers nog vrij gematigd te noemen. Hij onderneemt geen directe stappen in de richting van een bijzondere school. In 1878 was er een landelijke vereniging opgericht 'De Unie, een school met den Bijbel'. Die vereniging steunde de initiatieven om een 'School met den Bijbel' op te richten. Jaarlijks werd in augustus een 'Uniecollecte' gehouden.

Dominee Bongers vertrekt op 30 mei 1888 uit Ameide. Zijn opvolger is Johannes Frederik de Klerk⁵ die in december 1888 naar Ameide komt. Hij zal een doorslaggevende rol spelen in de schoolstrijd in Ameide en Tienhoven. Hij wordt daarbij ook geholpen door een herziening van de schoolwet in 1889. Er komt opnieuw enige verbetering voor het bijzonder onderwijs. De rechtsgelijkheid van het openbaar en het bijzonder onderwijs wordt erkend, maar er is nog geen gelijke behandeling. Een derde van de kosten van het bijzonder onderwijs komt voor rekening van de overheid, maar nog altijd moest twee derde uit eigen middelen bekostigd worden. De bouw van de bijzondere scholen moest echter nog volledig door de oprichters betaald worden. Ook tegen deze wet wordt geprotesteerd, maar nu door de liberale inwoners. Zij vinden dat de wet te ver gaat en dat het oprichten van een bijzondere school te gemakkelijk zal gaan worden. *"AMEIDE en TIENHOVEN, 25 Oct. 1889. Ook door ingezetenen dezer gemeente zal aan de Eerste Kamer een adres worden gericht, waarin zij verzoeken, om aangevoerde redenen, het door de 2^e Kamer aangenomen ontwerp tot wijziging der wet op 't lager onderwijs te verwerpen"*

Vooruitlopend op de nieuwe wet is men in Ameide al druk bezig om een bijzondere school te stichten. Daarvoor is een vereniging nodig met zoveel mogelijk leden om de kosten van de school te dekken. Op initiatief van ds. J.F. de Klerk is de 'Vereeniging tot oprichting en instandhouding van een School met den Bijbel op Gereformeerden Grondslag te Ameide' opgericht. Deze vereniging werd op 28 juli 1889 koninklijk goedgekeurd. Het bestuur bestond naast voorzitter ds. de Klerk uit de heren A. van der Linden (secretaris), A. van Kekem Wz (penningmeester), H. Spek en C. Terlouw.

Het bestuur gaat voortvarend te werk met een plan voor de nieuwbouw van een school en de bekostiging daarvan. De secretaris van de vereniging, de koop-

3 Over W. van Beuningen (1811-1899) is geschreven in het Nieuwsblad HVAT, 2006, Jrg. 17, nr. 2, blz. 20-31. Hij was de grootvader van de Rotterdamse havenbaron D.G. van Beuningen (1877-1955), wiens naam voortleeft in het Museum Boijmans-Van Beuningen in Rotterdam.

4 Een week na zijn benoeming tot koster en voorzanger was Saltzherr, samen met een aantal lokale liberalen, een van de oprichters van de ijsclub 'Hollandia'. Zie het Nieuwsblad HVAT 2016, Jrg. 27, nr. 4, blz. 13-22.

5 J. F. de Klerk is op 3 april 1857 te Delfshaven geboren. Hij is getrouwd met Anna Geppina Altona. Zij komen uit Dirksland naar Ameide met drie kinderen, die tussen 1883 en 1886 in Nieuwpoort zijn geboren. In Ameide worden nog twee kinderen geboren.

man Antonie van der Linden⁶, die zelf aan de Benedendamm woont, verkoopt een stuk grond bij de Fransestraat en de Achterweg. De aanbesteding is op 23 sep. 1889. Bouwers worden: F. Diepenhorst en Co. voor het timmerwerk en H. Streefkerk voor het metselwerk. Corstiaan Verheij wordt aangesteld als opzichter. Om financieel sterker te worden, wordt er in februari 1890 een brief verspreid onder de inwoners van Ameide, Tienhoven en Meerkerk. Daarin staat een oproep om zich aan te melden als lid van de Vereniging en om zelf een jaarlijkse bijdrage vast te stellen. Er melden zich 22 leden aan, terwijl vier personen begunstiger⁷ worden. Voor de financiering van de oprichting en instandhouding van de nieuwe school worden vele bronnen aangeboord. Zo wordt er voor f 6.000,- aan renteloze aandelen uitgezet. Men ontvangt giften en gaat leningen aan (die soms weer worden omgezet in een gift⁸). Er wordt gecollecteerd zowel in de kerken als onder de inwoners. Bij deze “Uniecollecte” werd, gezien het grote aantal tegenstanders van bijzonder onderwijs, een speciale manier van collecteren gevolgd. De schoolstrijd heeft Ameide bereikt. *“AMEIDE en TIENHOVEN, 23 Aug. 1889. Gedurende drie dagen is in deze gemeenten gecollecteerd voor de Unie ‘Een school met den Bijbel’; de opbrengst is nog niet officieel bekend. Werd vroeger huis aan huis gecollecteerd, ditmaal is eene andere tactiek gevolgd en zijn verscheidene der meest gegoede ingezetenen, die men als ‘tegenstanders’ beschouwde, overgeslagen, niettegenstaande vele anderen, die men even goed als tegenstanders kon kennen, om eene gift werden aangezocht; ook zijn er gepasseerd bij wie nimmer te vergeefs om eene gift voor deze zaak werd aangeklopt”*.

In maart 1890 is duidelijk dat de nieuwe school bijna klaar is en wordt Bonne Wielinga tot hoofd benoemd. *“AMEIDE en TIENHOVEN, 5 Maart 1890. Tot hoofd der op 1 Mei a.s. geopend wordende bijzondere school dezer gemeenten te Ameide, is benoemd de heer B.IJ. Wielinga⁹ te Heemstede”*. De nieuwe school wordt op 1 mei 1890 geopend. De Sch. C. geeft een kort verslag en meldt daarin fijntjes dat er bij de opening geen ‘onderwijsautoriteiten’ aanwezig zijn en maakt vervolgens verkapt reclame voor de openbare school met allerlei details over de personele bezetting. *“AMEIDE en TIENHOVEN, 1 mei 1890. De bijzondere school te Ameide is heden met eenige plechtigheid en onthaal der leerlingen in tegenwoordigheid van genoodigden en belangstellenden geopend; onderwijsautoriteiten waren niet tegenwoordig. Ruim 70 leerlingen hebben zich voor deze school aangemeld, waaronder 13 uit Meerkerkbroek en ruim 50, die vroeger aan het onderwijs op de openbare school dezer gemeenten deelnamen. De gemeenschappelijke openbare school te Ameide telt thans nog 215 leerlingen; het onderwij-*

zend personeel bestaat uit 1 hoofd, 2 hulponderwijzers en 1 onderwijzeres en is alzoo in overeenstemming met het tot 1 Januari 1892 vereischt getal. Na dien datum zal echter, volgens de tegenwoordige wet, nog met een onderwijzer vermeerderd worden”.

Het Christelijk weekblad “De Drie Provinciën” (De Drie Pr.) uit Gorinchem schrijft daarentegen zeer uitvoerig over de opening van de Christelijke school. *“Ameide, 6 Mei 1890. Donderdag j.l. was het voor de inwoners van Ameide een gewichtige dag, daar de Christelijke school geopend en hare bestemming toegewijd werd. Ten 10 ure verzamelde zich een groote schaar belangstellenden in het ruime en nette schoolgebouw met de kinderen waarvoor plaatsing was verzocht”*. De voorzitter van het bestuur, dominee J.F. de Klerk, hield een kernachtige redevoering en installeerde den hoofdonderwijzer B. Wielinga. Vervolgens spraken achtereenvolgens A. van Kekem Wzn., de heer Blok, hoofd eener Chr. school te Hendrik-Ido-Ambacht, en de heer A. Pijl uit Alblasserdam, de ontwerper van het schoolgebouw. Het artikel beluit met de mededeling: *“De school vangt aan met pl.m. 80 leerlingen, waaronder eenigen uit Meerkerkbroek. Na afloop werden de kinderen mild onthaald op chocolademelk, krentenbroodjes en sinaasappels, waarna de kinderen dankbaar en met vreugde huiswaarts keerden”*.

Maar daarmee is de berichtgeving nog niet ten einde. Er volgt nog een extraatje: *“Men meldt ons nog uit Ameide onder het opschrift: **Kleine Liberaaltjes**. De eerste dagen na de opening der School met den Bijbel, kon men bij het uitgaan der school telkens een troepje kinderen der openb. school zich bij den toegang zien postereen, om de kinderen der bijz. school eens liefjes af te ranselen. Meer bijzonder was het gemunt op de kinderen die uit Meerkerkbroek de school bezoeken. Inderdaad kwamen de kinderen reeds huilende thuis. Aan het flink optreden van den veldwachter, daartoe aangezocht door het bestuur der school, is het te danken dat hieraan aanvankelijk een einde is gekomen. Let men op de wijze waarop door sommigen tegen de bijz. school wordt geageerd, dan verwondert het niet dat de lieve jeugd aldus handelt en wordt men onwillekeurig herinnerd aan een spreekwoord dat begint met: ‘zooals de ouden’”*.

De schoolstrijd in Ameide lijkt met de opening van de School met den Bijbel nu ook letterlijk op straat te worden uitgevochten. Maar ook de woordenstrijd bloeit in volle hevigheid op. In De Drie Pr. van 9 mei 1890 staat ook een ingezonden stuk, van een zekere X, over de situatie in Ameide rond de opening van de nieuwe school. Dit is het begin van wat ik de **“Affaire dokter Van den Berg”** zou willen noemen. Hoewel niet met name genoemd, doet X een aantal beschuldigingen aan het adres van de geneesheer van Ameide. Dat kan alleen de arts F.J. van den Berg zijn. Hij zou de kinderen beloften doen ouders onder druk zetten om hun kinderen niet naar de bijzondere school te sturen maar naar de openbare school.

“Mijnheer de Redacteur! En zoo heeft ook Ameide zijn School met den Bijbel weder gekregen. Een deel zijner burgers hun roeping beseffend, hebben tot de Overheid gezegd: Niet langer mogen wij de taak der opvoeding onzer kinderen U op de schouders laten rus-

⁶ Antonie van der Linden zal de opening van de School met den Bijbel niet meer meemaken. Hij is op 2 april 1890 op 65-jarige leeftijd overleden.

⁷ Een begunstiger betaalt minder, maar heeft geen stemrecht.

⁸ De gezusters Kriellaart spelen een belangrijke rol in de financiering van de ‘School met den Bijbel’ in Ameide. Zie ook: Teun Bikker. De dames Kriellaart en hun erfenis. Nieuwsblad HVAT 2016, Jrg. 27, nr. 3, blz. 26-33.

⁹ De 26-jarige Bonne Wielinga komt eind april 1890 uit Haarlem naar Ameide (Franschestraat No. 209). Hij is gehuwd met Neeltje Vroegop. In Ameide wordt op 14 maart 1891 hun dochter Jolina Maria geboren. Het gezin Wielinga vertrekt in maart 1892 naar Workum (Friesland).

ten, wij willen ze voortaan, in getrouwheid aan onze beloften, zelven volbrengen. En wat zegt nu de Overheid tot deze ouders, die met het oefenen van hun Christenplicht tegelijk een teeken van krachtig burgerlijk leven geven, naardien zij, in steê van nog langer op anderen te steunen, op eigen beenen willen staan? Zekerlijk zal zij, al was het alleen met het oog op de gemeentekas, die zelf-handelende en zelf-betalende ouders welwillend bejegenen en de anderen aan moedigen hun voorbeeld te volgen, opdat de gemeentelijke uitgaven voor het onderwijs hoe langer hoe meer kunnen worden verminderd en naar evenredigheid ook de gemeentelasten? – Och neen, het Gemeentebestuur van Ameide schijnt het heel anders te begrijpen, ten minste te oordelen naar zijn besluit, onlangs door de Schoonh. Courant gepubliceerd, om voortaan de schooljaren te stellen van ruim 5 jaar af tot 15 jaar toe. Ziet ge, dat vult de lijst der Openb. School, die anders door den bouw der Bijz. School zoo gedund wordt, weer heel wat aan, en kan zij een goede figuur blijven maken. Daardoor ook voorkomt men de zoo harde en verdrietige noodzakelijkheid, om een of meer der openbare (hulp) onderwijzers te ontslaan. En het personeel, dat wel niet volgens de lijst, maar dan toch in de klasse overtollig zou kunnen zijn, is daarom niet overtollig, want het kan dienen om de concurrentie voor de Bijz. School onmogelijk te maken. Prachtig gevonden! Reeds profeteert de Schoonh. Courant, dat er, in steê van personeel afgedankt, veeleer na eenigen tijd een onderwijzer toegevoegd zal moeten worden. Immers de vermindering van het aantal leerlingen door de opening der Bijz. School – och heden, zoo onbeduidend! – wordt dubbel opgewogen door deze kunstmatige vermeerdering. Men ziet wel, het bestuur der vrije school met zijn onderwijzer wacht een felle tegenstand. En ook van de zijde der andersgezinde burgers hoort men soms van zeer kleingeestige tegenwerking. Zoo moet de geneesheer, ofschoon anders niet zoo aandringend op spoedig vaccineeren, thans de ouders daartoe sterk aanmanen, en belooft ZEd. Allerlei aan de kleinen als ze toch maar niet naar de Bijz. School gaan. Ook moet hij arme menschen bedreigd hebben, hun naam uit het ziekenfonds uit te doen, wanneer ze hun kinderen niet naar de Openb. School zenden. Nu, als deze School door dergelijke praktijken op de been moet gehouden worden, dan moet zij wel zeer zwak staan. Doch dit zij zoo het zij. Moge de Vrije School bloeien, en door de gunst Gods en der menschen haar 80-tal leerlingen, dat zij nu reeds telt, weldra zoo zien toemen, dat haar lokalen vol worden”. De redactie voegt nog toe: “Bovenstaand stukje ontvingen we ter plaatsing. Het eerste gedeelte achter dat een verslag van de opening der Chr. School te Ameide bevatte hebben wij achterwege gelaten, omdat ons reeds een dergelijk bericht was toegezonden.”

De knuppel is in het hoenderhok geworpen. Reacties op het stuk van X kunnen niet uitblijven. Twee weken later staan er in De Drie Pr. ingezonden stukken van F.J. van den Berg en W.G. Degenhardt, Hoofd der Openbare School te Ameide. Deze stukken worden door X beantwoord. Dokter Van den Berg doet X een voorstel, maar spreekt ook van leugens en laster. “Mijnheer de Redacteur! Vergun mij even X. een voorstel te doen naar aanleiding van dat gedeelte van zijn,

in Uw nummer van 9 Mei l.l. ingezonden stuk, hetwelk blijkbaar op mij, als den eenigen geneesheer hier ter plaatse, gemunt is. Dit is namelijk het volgende: X. levere het deugdelijk bewijs dat de geneesheer van Ameide allerlei aan de kleinen heeft beloofd, als ze toch maar niet naar de Bijzondere School zouden gaan, en dat hij arme menschen bedreigd heeft, hun naam uit het Ziekenfonds uit te doen, wanneer ze hun kinderen niet naar de Openbare School zonden’. Neemt X. mijn voorstel aan en kan hij mij bovengenoemde bewijzen leveren, dan verklaart de ondergeteekende zich bereid, om voor de som van één duizend gulden aandeel te nemen in de Bijz. School te Ameide, of wat finantiëel in dit geval hetzelfde voor mij zal zijn, de som van één duizend gulden ten geschenke te geven aan genoemde Bijz. School, waarvoor X. blijkbaar meer ingenomenheid heeft, dan hij aan den ondergeteekende toeschrijft.

Bijaldien X. echter niet in mijn voorstel wil treden, of het verlangde bewijs niet kan leveren, zoo verklaar ik hiermede het geschrijf van X., vervat in Uw nummer van 9 Mei l.l. voor vuigen laster en logentaal. Met dankbetuiging voor de verleende plaatsruimte. UEd. Dw. F.J. van den Berg, Ameide, 14 mei 1890”.

Degenhardt gaat vooral in op de onderwijskundige aspecten, met name op de leeftijden van leerlingen binnen het lager onderwijs. X. reageert daar weer op en bespreekt uitvoerig welke rol de overheid niet en de ouders wel zouden moeten hebben in onderwijs en opvoeding. Tenslotte gaat X. in enkele regels toch nog in op het voorstel van dokter Van den Berg: “Eindelijk gelieve hij (dokter Van den Berg) op te merken, dat hetgeen ik aangaande den Geneesheer schreef niets was dan de vermelding van een gerucht, herhaaldelijk gehoord, en dat het soms zeer noodig kan zijn zulke geruchten te verbreiden, omdat er praktijken zijn, wartegen maar één middel bestaat, t.w. publiciteit, X”.

Ook andere bemoeien zich nu met de zaak. In de Nieuwe Gorinchemsche Courant (NGC) van 25 mei 1890 staat op de voorpagina een groot ingezonden stuk van ‘Uw IRONICUS, lijkbezorger’ over de strijd in Ameide. Hij zou graag willen weten wie X. is. Waarom zet hij niet gewoon zijn naam onder de ingezonden stukken? Volgens deze schrijver moeten X. en dominee De Klerk elkaar goed kennen en misschien zijn ze wel dezelfde persoon. Dominee De Klerk neemt de handschoen op en schrijft naar De Drie Pr.: “Mijnheer de Redacteur! Sta mij toe in uw blad de verklaring af te leggen, die gij, zoo nodig, wel zult willen bevestigen, dat ik in geen enkele betrekking sta tot X, den schrijver van de ingezonden stukken in uw blad van 9 en 16 Mei. Ik wensch dat dit geweten worde om alle geruchten hierover te logenstraffen en zonder dat ik geacht wil worden hiermee eenig oordeel over genoemde stukken, hetzij in goedkeurenden of afkeurenden zin te vellen. Met dankzegging voor de plaatsing, Uw Dv. Medebr. Ds J.F. de Klerk, Ameide, 28 mei 1890”. De redactie voegt toe: “Toen wij dit stukje ter plaatsing ontvingen, was reeds het navolgende gezet: Tegenover al de ongegronde gissingen, die zelfs aan ‘Lijkbezorger’ in de N. Gor. ct. Aanleiding tot het schrijven van een hoofdartikel gaven, en een prikkel

schenen om zijne geestigheid te toonen – verklaren wij dat de inzender X. niet te Ameide woont.” De onbekende X woont dus niet te Ameide, maar waar dan wel en wie is het? Dat vraagt Ironicus zich af in de NGC van 1 juni 1860. In deze krant schrijft ook dokter Van den Berg weer ingezonden stukken met dezelfde vraag. Hij schrijft: *dat ik nogmaals bij dien mij onbekenden schrijver mijn voorstel aankom, en met het verzoek om nu eens ridderlijk met zijn naam voor den dag te komen en afdoende te antwoorden*”. Het zal nog enige maanden duren voor we te weten komen wie X is.

Intussen wordt er ook een strijd om de gunst van de ouders gevoerd om hun kinderen naar één van de twee scholen te sturen. De ‘School met den Bijbel’ heeft met de dominee en de overige bestuurders van de schoolvereniging een aantal actieve pleitbezorgers. Voorstanders van het openbaar onderwijs in Ameide, maar ook daarbuiten, zitten ook niet stil. Zij organiseren allerlei feestelijke activiteiten. Zo wordt er voor alle leerlingen van de openbare school een bijzondere schoolreis georganiseerd. Op 22 augustus 1890 varen zij met de raderboot ‘Krimpen a/d Lek’ van Ameide naar Rotterdam. Daar worden zij verwelkomd door Abraham van Stolk Czn., de Ambachtsheer van Ameide. In Rotterdam brengt men o.a. een bezoek aan de Diergaarde¹⁰, waar het hele gezelschap gefotografeerd wordt. De Ambachtsheer komt op 15 oktober 1890 naar Ameide om aan alle kinderen deze speciale ‘photografie’ te schenken.

De Ambachtsheer doet nog meer voor het openbaar onderwijs in Ameide. Om het schoolbezoek te bevorderen of anders gezegd om het schoolverzuim terug te dringen stelt Ambachtsheer J. Van Stolk¹¹ Azn. een vijftal premies beschikbaar voor leerlingen die niet onwettig de school verzuimd hebben. Ieder jaar worden vijf leerlingen uitgeloot die een inleg van f. 10 op de spaarbank ontvangen. Van 1897 tot 1914 worden de namen van de gelukkige winnaars regelmatig in de regionale pers vermeld. In deze berichten is te

zien dat de invoering van de leerplichtwet in 1900 een duidelijk effect heeft op het schoolbezoek. Hoewel het totaal aantal leerlingen van de openbare lagere school niet toeneemt – zelfs afneemt – zijn er meer leerlingen zonder onwettig schoolverzuim die dus meedingen naar de Van Stolk-premie.

Terug naar de affaire dokter Van den Berg. Eind september 1890 wordt duidelijk wie X eigenlijk is en ook dat hij zich voor de rechter zal moeten verantwoorden voor zijn opmerkingen over dokter Van den Berg. De NGC van 25 sep. 1890 meldt: *“Onze lezers zullen zich nog wel herinneren, dat eenigen tijd geleden, - 9 Mei 1890 – naar aanleiding van de oprichting eener zoogenaamd Christelijke school te Ameide, in het zoogenaamd Christelijk Weekblad de ‘Drie Provinciën’, een ingezonden stuk heeft gestaan waarin de heer Van den Berg, Arts te Ameide, beticht werd langs slinksche wegen de openbare school te bevorderen. De heer Van den berg heeft, na te vergeefs, ook in ons blad, geëischt te hebben, of intrekking der verdachtmaking, of bewijs, een aanklacht ingediend bij den heer Officier van Justitie te Dordrecht, waarna rechtsingang is verleend. De uitgever heeft daarop den heer C. van der Mark, hoofd der zoogenaamd Christelijke school te Langerak, als den schrijver van het geïncrimineerende artikel aangewezen, die tegen 10 October e.k. gedagvaard is, om zich over dat artikel te verantwoorden. Wij zullen later het verloop mededeelen, doch merken nu al vast op, eerstens, dat ds. De Klerk in de “Drie Provinciën” van 30 Mei 1890 verklaarde in geen enkele betrekking te staan tot X. (*) Hoe kon hij dat toen verklaren, als hij niet wist wie de schrijver was – die bij de opening der school echter tegenwoordig was! – en zou iemand, die zoo vurig de zoogenaamd Christelijke school te Langerak dient, niet bekend zijn of nog sterker in geen enkele betrekking staan met hem, die een zoogenaamd Christelijke school te Ameide sticht? En ten tweede vragen ook wij, waarom durfde of wilde ds. De Klerk niet in goedkeurenden of afkeurenden zin een oordeel vellen? Die heeren zijn anders zoo vreesachtig niet uitgevallen. Durfde hij soms niet openlijk het goedkeuren, dat een geacht ingezetene, wiens werkring, wat nut en zegen aangaat, wel door iemand in twijfel zal worden getrokken, onaangenaam bejegend wordt en wilde hij niet afkeuren, omdat daardoor een onbekenden (?) medestander op zijn plaats gezet werd? Het eerste zou bewijzen, dat de publieke opinie een zeer gevreesd rechter is en het tweede is van dien aard, dat als wij voorbeelden moesten noemen van zedelijken moed, wij zeker het allerlaatst aan deze handeling zouden denken. (*) Ook de ‘Drie Provinciën’ verklaart dat in haar nummer van 6 Juni 1890.”*

Op 12 oktober publiceert de NGC een zeer uitgebreid verslag van de zitting van 10 oktober 1890 van de Arrondissement-Rechtbank te Dordrecht over de “Zaak contra Cornelis van der Mark, Christelijk onderwijzer, wonende te Langerak, wegens de ingezonden stukken in het Christelijk Weekblad De Drie Prov. In dat artikel staan: de Aanklacht met brief aan Officier van Justitie van F.J. Van den Berg; de dagvaarding van beklaagde; het verhoor van beklaagde en twee getuigen; en de eis: *“dat de rechtbank de arti-*

▲ Schoolreis van de leerlingen van de openbare school Ameide naar de Diergaarde in Rotterdam op 22 aug. 1890.

10 Een verslag van deze reis in de Schoonhovense Courant van 30 aug. 1890 is gepubliceerd in het Nieuwsblad HVAT 2006, Jrg. 17, nr. 3, blz. 13-15. In dit blad is op blz. 6-12 ook een artikel opgenomen van Hans van den Heuvel en Gert Groenendijk over “Het geslacht Van Stolk en de Ambachtsheerlijkheid Ameide”.

11 Jacobus van Stolk Azn. (1845-1920) is de opvolger van zijn op 6 februari 1896 overleden vader Abraham van Stolk (1814-1896).

kelen beleedigend moge verklaren, den beklagde veroordele tot betaling van een schadevergoeding van f. 100,-- en tevens gelaste dat een exemplaar van het vonnis aan het raadhuis te Ameide en te Langerak worden aan geplakt, de kosten te dragen door beklagde". De rechtbank zal in deze zaak over 14 dagen uitspraak doen, maar deze komt al op 18 oktober 1890. "De Arrondissement-Rechtbank te Dordrecht heeft gister uitspraak gedaan in de zaak van Cornelis van der Mark, Christelijk onderwijzer te Langerak, wegens smaadschrift. Het vonnis is f 50 boete, subsidiair 10 dagen hechtenis. Verder is bij dit vonnis de civiele eischer ontvankelijk verklaard in zijne vorderingen; Is verklaard dat de gedaagde de beide met de letter X ondertekende ingezonden stukken, voorkomende in het Christelijk weekblad voor Gorinchem en omstreken de Drie Provinciën van Vrijdag 9 Mei 1890, 3^e jaargang no. 2 en van Vrijdag 24 Mei 1890, 3^e jaargang no. 4, heeft doen drukken en opnemen in die nummers van dat weekblad en dat die artikelen zijn beleedigend voor den eischer, den geneesheer J.F. van den Berg te Ameide;

Is bevolen dat het vonnis zal worden aangeplakt bij een exemplaar aan het Raadhuis te Ameide en bij een exemplaar aan het raadhuis te Langerak, en dat de kosten daarvan zullen worden gebracht ten laste van beklagde-gedaagde, tot een maximum van f 50,- En is aan den eischer, diens vordering tot vergoeding der schade ontzegd, met veroordeling van gedaagde in de kosten van het geding, begroot op nihil".

Na de uitspraak keert de rust enige tijd terug in Ameide. In juli 1891 zijn er verkiezingen voor de gemeenteraad en wordt de schoolstrijd ook een politieke strijd. Liberaal en openbaar onderwijs tegenover antirevolutionair en bijzonder onderwijs. Omdat er (nog) geen algemeen kiesrecht is mogen alleen financieel gegoede mannelijke inwoners stemmen. In Ameide zijn er 98 kiezers, van wie er 80 een geldige stem uitbrengen. De uitslag is als volgt: "Herkozen C. de Jong Jzn. en gekozen in de plaats van H. van Lomwel, die bedankt heeft, A. Kruijt, beide met 54 stemmen. De kandidaten der ant-rev. Kiesvereniging 'Nederland en Oranje' H. Bikker en G. Oskam, verkregen resp. 27 en 24 stemmen". Het gemeentebestuur van Ameide blijft in meerderheid liberaal. De overgang van liberaal naar orthodox in het kerkelijk gezag is **nog** niet het geval in de politiek. Deze uitslag zorgt voor een bijzonder venijnig ingezonden artikel in de NGC van 26 juli 1891. "Mijnheer de Redacteur! Ameide 24 juli 1891. De liberale partij in deze gemeente heeft bij de jongste gemeenteraadsverkiezing eene schitterende overwinning behaald; met 54 van de 80 uitgebrachte stemmen toch werden hare beide kandidaten, de heeren C. de Jong Jzn. en A. Kruijt gekozen, terwijl die der ant-rev kiesvereniging 'Nederland en Oranje', de heeren H. Bikker en G. Oskam, het slechts tot resp. 27 en 24 stemmen brachten, niettegenstaande enkele leden dier kiesvereniging, met den predikant De Klerk aan 't hoofd, de uiterste pogingen in 't werk stelden om, zooals in een namens die kiesvereniging verspreid strooibiljet staat afgedrukt, 'de schaal van de eene naar de andere zijde te doen overslaan'.

Dank zij het gezond verstand, het zelfstandigheidsgevoel en de eensgezindheid van twee derden der kiezers is de schaal nog méér naar den liberalen kant overgeslagen en blijkbaar was het zelfdenkend deel der kiezers bevreesd dat ook het bestuur de gemeente, even als dat tegenwoordig bij de kerk het geval is, in handen zou geraken van timmermansknechten, een varkensslachter en nog enkelen, van zulke eminentie's onder het oppergezag van een geestelijk drijver van de eerste soort.

Als één man van heide en ver kwamen de kiezers opdagen om dat gevaar af te wenden en den kerkelijken raddraaiers den genadeslag toe te brengen dat volkomen gelukt is. Er bevonden zich eenige briefjes met rijmpjes in de bus, een dezer luidde als volgt: 'Geen priesterdwang of jesuitisme, maar zuiver liberalisme, en daarom dus stop ik deez' mannen in de bus.' En terecht, deze en geen anderen 'invloed is bij deze verkiezing in het spel geweest'. Dankzegging voor de plaatsing, X." Het gaat bij deze anonieme 'X' duidelijk om een ander dan de 'X' bij de 'affaire dokter Van den Berg. Anonieme ingezonden stukken waaraan in die tijd kennelijk heel gebruikelijk en alom geaccepteerd.

In 1892 komt er weer enige rust in Ameide en Tienhoven. In juli heeft ds. De Klerk het beroep te Onstwedde aangenomen en vertrekt in september. Het hoofd van de bijzondere school neemt in die maand de benoeming aan tot hoofd der christelijke school te Workum en vertrekt in november naar Friesland. Als opvolger wordt Lodewijk Blok uit Charlois tot hoofd van de christelijke school benoemd. De benoeming van een nieuwe predikant duurt iets langer. In mei 1893 heeft ds. Eize Sipkes Postma te Jutphaas het beroep naar Ameide aangenomen. Hij is dan 50 jaar oud en komt met zijn echtgenote Baukje de Hoo, vier dochters en vier zonen een maand later naar Ameide. Dominee Postma lijkt de voorkeur te geven aan een rustiger bestaan dan zijn voorganger. De regionale kranten melden weinig over dominee Postma op het gebied van onderwijs. Wel blijkt hij in april 1894 betrokken te zijn geweest bij een ongeval in Lexmond. Terugkerend van een predikbeurt te Hei- en Boecop, "in een rijtuig van P.V., te Ameide, schrikte het paard voor parasols, met dat gevolg, dat paard en rijtuig van den hoogen dijk vielen en in het water terecht kwamen nabij de haven". Ds. Postma kwam ook in het water terecht en bezeerde zich aan het hoofd, maar hij kon de reis vervolgen met een ander rijtuig. "Het paard is gered doch het wagentje is bijna geheel stuk".

Op 20 oktober 1900 is Baukje de Hoo op 54-jarige leeftijd overleden. Een zware klap voor dominee Postma en waarschijnlijk ook de aanleiding om een beroep in Blauwkapel aan te nemen. Op 4 juni 1901 gaat dominee Postma¹² van Ameide naar Maartensdijk-Blauwkapel in Utrecht. Hij wordt vergezeld door dochter Egberdina Geertruida Anna, zoon Sijbrand Pieter en een dienstbode. Dochter Klazina Egberdina Postma blijft in Ameide. Zij is in 1895 getrouwd met de weduwnaar W.A. van Kekem, de bekende mannenmakerspatroon, gemeenteraadslid en wethouder. Haar naam staat vermeld op de datumsteen in de

12 Eize Sipkes Postma is op 3 april 1916 te Maartensdijk overleden.

gevel van hun voormalige woning, Voorstraat 1 Ameide.

Een andere dochter van dominee Postma is de onderwijzeres Baudina Postma (geb. 1877). Ook zij blijft in Ameide, waar zij les geeft op de School met den Bijbel. Na het vertrek van haar vader gaat zij in de Fransestraat wonen. Kort daarna wordt Baudina het middelpunt van een ernstig arbeidsconflict. In 1902 komt de liefde van haar leven in Ameide wonen, de muziekonderwijzer Jan Albert Frommel (geb. 1874). Hij is de nieuwe dirigent van de zangvereniging 'Kunstliefde en Vriendschap' en fanfarekorps 'Unie', de opvolger van Matthijs van Bonzel. Twee uitgesproken liberale verenigingen, die niet goed liggen bij het orthodox christelijke deel van Ameide. Zij hebben immers hun eigen zang- en muziekvereniging, die allebei geleid worden door Lodewijk Blok, het hoofd van de christelijke school en dus op school de baas van Baudina. Het gedenkboek 'Eeuw uit, eeuw in' t.g.v. het 100-jarig bestaan van de school meldt: "Baudina Postma wordt in 1902 bij het bestuur op het matje geroepen wegens *'de onbehoorlijke handelingen van onderwijzeres Postma, die geheel en al in strijd zijn met haar Instructie en in geen deele met den geest van het Christelijk onderwijs overeenkomen en die door haar gedrag toont, dat zij niet langer aan onze Christelijke school werkzaam kan blijven. Herhaalde malen is haar dit door den Hoofdonderwijzer gemoedelijk onder het oog gebracht, doch elke poging om daarin verbetering te brengen blijft vruchteloos, zoodat het Bestuur eindelijk genoodzaakt wordt daaraan een einde te maken, door te besluiten haar ontslag¹³ te moeten voorstellen*'. Wat is er aan de hand? In november 1902 wordt de verloving van Jan Albert Frommelt en Baudina Postma bekendgemaakt. Echter geen receptie! Baudina gaat tijdelijk terug naar haar vader in Maartensdijk. Daar trouwen zij op 8 januari 1903 waarna zij terugkeert naar de woning van haar echtgenoot Voorstraat No. 277 (nu 10) te Ameide.

Op 11 juli 1903 wordt hun dochter Baukje Albertha

Verloofd:

**BAUDINA POSTMA,
JAN ALBERT FROMMELT.**

Ameide, November 1902.

Geen receptie.

Rudolphine Leonore Frommelt geboren. Dit kindje is op 29 okt. 1903 overleden. Op 5 aug. 1904 wordt weer een dochter geboren die dezelfde namen krijgt. Het gezin Frommelt vertrekt begin 1905 naar Schoonhoven, waar hij actief is in het muziekleven. Daar worden nog twee zonen geboren. Ludwig Albert op 25 november 1905 en Carl Heinrich Albert op 29 juli 1909. Na een lang leven samen komen zij in Driebergen te wonen, waar zij zijn overleden en begraven. Baudina Frommelt-Postma in 1961, 84 jaar oud, Jan Albert Frommelt in 1970, 96 jaar oud.

13 Baudina Postma wordt ontslagen en als onderwijzeres opgevolgd door Josina Maria Cornelia Punt.

Op hun eenvoudige grafsteen staat: 'Veilig in Jezus armen'.

Zoals eerder vermeld komt in 1892 Lodewijk Blok naar Ameide als Hoofd van de christelijke school. Hij komt uit Charlois (nu Rotterdam), waar hij op 9 februari 1868 is geboren. Hij is getrouwd met Jannetje Herngreen (24 sep. 1870). Zij gaan wonen in de Franschestraat (No. 209-238-236, nu 26). Daar worden tussen 1893 en 1913 negen kinderen geboren, vier zonen en 5 dochters, waarvan er twee jong zijn overleden. Over het gezin Blok, in het bijzonder over de jongste zoon Dr. Frans Felix Blok, is eerder geschreven in het Nieuwsblad¹⁴.

In 1905 is de onderwijzerswoning aan vernieuwing toe. Op 3 juli 1905 wordt de eerste steen gelegd door Christiaan Streefkerk Azn. De tekst luidt:

DE EERSTE STEEN IS GELEGD
DOOR
CHR. STREEFKERK A^{ZN}
OUD 3 JAAR
3 JULI 1905

Christiaan is de op 20 januari 1902 geboren zoon van metselaar Arie Streefkerk¹⁵ en Cornelia van Zessen, de 'pleegdochter' van de gezusters Kriellaart. De dames Kriellaart speelden een belangrijke rol bij de financiering van het christelijk onderwijs in Ameide. Net als collega Degenhardt van de openbare school was ook Lodewijk Blok betrokken bij allerlei culturele en maatschappelijke activiteiten in Ameide. Hij was actief in de kiesvereniging 'Nederland en Oranje' van de Antirevolutionaire partij en dirigent van het christelijk gemend koor 'Excelsior' en oprichter/dirigent van de christelijke muziekvereniging 'Crescendo'.

▲ Een schoolklas van de Christelijke school rond 1903/4. Rechts zit Lodewijk Blok (Hoofd der school, 1892-1914) en staat Andries van Dieren (onderwijzer, 1899-1931). Links zit Josina Maria Cornelia Punt (onderwijzeres 1902-1904) en staat ?

14 Hans van den Heuvel. Dr. Frans Felix Blok (1913-2007), classicus en musicus. Nieuwsbld HVAT 2011, Jrg. 22, nr. 4, blz. 5-8.

15 Arie Streefkerk (15 nov. 1858 – 5 okt. 1947) is van 1913 tot 1940 voorzitter van het schoolbestuur van de School met den Bijbel te Ameide. Christiaan Streefkerk is op 5 mei 1923 overleden, 21 jaar oud en manufacturier van beroep.

▲ Een klassenfoto van de Christelijke School uit circa 1907. Links zittend Lodewijk Blok (Hoofd der School, 1892-1914) en staande Andries van Dieren (onderwijzer, 1899-1931). Rechts Dirk Verhoef (onderwijzer, 1905-1908) en Anna Elizabeth Verheij (onderwijzeres, 1904-1912). Jan Lodewijk Blok (rechts boven, onderwijzer, 1912-1914, zoon van L. Blok) en Elizabeth (Bets) Kool (staande naast meester van Dieren, onderwijzeres, 1912-1915) zijn (nog?) kwekelingen. [N.B. Mogelijk zijn vier van de zes leerkrachten op deze foto in Ameide geboren: D. Verhoef is de zoon van Huibert Verhoef en Jannigje Terlouw, geb. 27 okt. 1884 te Ameide. A.E. Verheij is de dochter van Corstiaan Verheij en Aaltje Rietveld, geb. 25 feb. 1880 te Ameide. Zij trouwt op 15 mei 1912 met Pieter Brouwer. J.L. Blok, zoon van Lodewijk Blok en Jannetje Herngreen, geb. op 15 sep. 1893 te Ameide. E. Kool, dochter van Frederik Kool en Engeltje de Jongh, geb. 5 dep. 1891 te Ameide.]

Na het vertrek van dominee Postma duurt het ruim een jaar voor er een opvolger naar Ameide komt. In augustus 1902 wordt Maarten van Grieken vanuit Nieuwerkerk a/d IJssel met 'groote blijdschap' ingehaald in Ameide. 'Na eene vacature van ruim 14 maanden mocht de gemeente thans weder een eigen herder en leeraar voor haar zien optreden'. Dominee

▲ Ds. M. van Grieken, van 1902-1910 predikant te Ameide.

Van Grieken is op 4 maart 1875 te Woerden geboren en op 18 april 1900 te Arnhem getrouwd met de op 14 januari 1873 te Winterswijk geboren Antje Geertruida Hagenaar. In Ameide worden drie kinderen geboren: Hillegonda Margaretha op 28 aug. 1904, Anna Jacoba op 30 maart 1907 en Johannes Hendrik op 28 okt. 1909. Anna Jacoba is op 2 maart 1908 overleden, 11 maanden oud. Dominee Van Grieken¹⁶ zette zich al vóór de oprichting van de Gereformeerde Bond in de Ned.

Herv. Kerk (1906) in voor de versterking van het gereformeerde karakter van deze kerk. Van Grieken was van 1909 tot 1940 voorzitter van de Gereformeerde Bond en hoofdredacteur van De Waarheidsvriend, het officiële orgaan van deze

Bond. Van Grieken was ook politiek betrokken, o.a. als lid van het Centraal Comité van de A.R.P. Daarnaast maakte hij zich sterk voor het christelijk onderwijs o.a. als voorzitter van de Vereniging voor christelijk nationaal onderwijs. In zijn biografie staat ook vermeld dat "De pastorale omgang met gemeenteleden was bij Van G. niet de sterkste zijde. Zij kracht lag meer in het bestuurlijke en organisatorische. Toen hij in de meidagen van 1940 vanwege het oorlogsgevaar (hij was toen predikant te Rotterdam) bij een collega verbleef, verbaasde hij zich erover dat deze de gemeenteleden die hem wensten te spreken, niet op de stoep of in de hal liet staan, maar echt binnenliet".

Met de komst van dominee Van Grieken komt er weer een woordenstrijd op gang. Deze keer gaat het niet meer tussen voorstanders van openbaar en bijzonder onderwijs, maar tussen liberalen en antirevolutionairen om de politieke macht in Ameide. Carla Jonker besteedt vrij uitgebreid aandacht aan de periode Van Grieken (1902-1910). Enkele citaten uit haar boek¹⁷: "Voor dominee Van Grieken hier kwam, lieten predikanten de politiek blauw-blauw. Maar dominee Van Grieken was een echte politicus – 'Maarten Politiek' noemden ze hem. Hij sprak op politieke vergaderingen in het district over christen in de politiek. Hij sprak over de plicht om de kinderen naar de christelijke school te sturen, en om op de AR te stemmen. Oók vanaf de kansel! Dat mag eigenlijk niet, nu gebeurt dat ook niet meer". Maarten Politiek was welbespraakt. "Meester Degenhardt belegde een vergadering van de liberale kiesvereniging om de stellingen van Van Grieken aan te vallen. Er was erg veel vol: er waren toen geen verenigingen, er was verder niets te doen. Van Grieken won het, want Degenhardt gaf gelegenheid tot discussie en Van Grieken bleef een uur lang aan het woord!" Van deze vergadering staat een kort verslag in de NGC: "Ameide, 15 Febr. 1905. Gisteravond had hier een openbare vergadering plaats ter bespreking van het onderwerp 'De Christen en de Politiek', in te leiden door den heer W.G. Degenhardt alhier. Naar de inleider mededeelde werd hier geen politieke vergadering bedoeld, geen propaganda-vergadering ook, maar was het doel van gedachten te wisselen over de verhouding tussen den christen en de politiek, naar aanleiding van zijns inziens verkeerde praktijken in vergaderingen en couranten-berichten beoefend.

Van de gelegenheid tot debat werd gebruik gemaakt door de heeren Van Grieken, predikant alhier en Blok, hoofd der bijz. school in deze gemeente. De eerste leverde, losjes aan de inleiding verbonden, een uitgebreid politiek betoog, waarbij hij de beginselen der a.-r. partij uiteenzette en verdedigde. Dat vrijheid van debat zelfs tot ver over de grenzen werd toegestaan, bleek wel daaruit, dat den debater werd vergund zijn tweede inleiding nog langer te maken dan de eerste had geduurd. De heer Blok wees op een zeer ongepaste uitlating indertijd door den heer Kouw, spreker voor de liberale partij, ten opzichte van Dr. Kuyper gebezigd. De

¹⁶ Overgenomen uit de biografie van M. van Grieken in het Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme. http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/blnp/#source=4&page=156&accessor=access_or_index.

¹⁷ Carla Jonker. Macht en armoede aan de rivier. Ameide en Tienhoven 1870-1940. Stichting Carla Jonker, 2010, blz. 66-67.

eerste inleider beantwoordde beide sprekers, waarna de vergadering werd gesloten”.

In het eerste kwartaal van 1905 komt er in de regionale pers een woordenstrijd op gang waarbij ook dominee Van Grieken en onderwijzer Degenhardt betrokken zijn. Het voert te ver om deze voornamelijk politieke discussie, die wekenlang duurt, weer te geven. Dominee Van Grieken spreekt ook in de regio, maar blijkt niet overal welkom te zijn. In maart 1905 weigert het gemeentebestuur van Goudriaan om ds. M. van Grieken een politieke lezing te laten houden in de openbare school. De kerkvoogdij Ned. Herv. Gemeente neemt hetzelfde besluit voor het kerkgebouw. Van Grieken is dus duidelijk niet welkom in Goudriaan.

De oproepen van dominee Van Grieken spelen waarschijnlijk een rol in de gestage toename van het aantal leerlingen op de School met den Bijbel. Bij de start in 1890 zijn er ca. 80 kinderen, een aantal dat in 1892 al is toegenomen tot 130. In 1906 zijn er 159 kinderen en komt er een vierde lokaal bij. Het hoogtepunt tot 1920 valt in 1917 als er 282 kinderen op de School met de Bijbel zijn en inmiddels zes lokalen. De secretaris van het schoolbestuur merkt op: *“Het aantal leerlingen, ..., klimt gestadig en wat opmerkelijk is, er komen kinderen op onze school, die wij er niet verwacht hadden. Is het niet het bewijs dat ons volk den Bijbel toch nog niet geheel op zijde zet? Is het ook niet het bewijs dat het onderwijs op onze school, niet onder hoeft te doen voor dat der openbare school”.*

De politiek invloed van dominee Van Grieken bereikt een hoogtepunt in 1906 bij de lokale verkiezingen. Dan kantelt de politieke verhouding in de gemeenteraad van Ameide. In 1905 waren er vijf liberale en twee A.R.- raadsleden. Beide groepen leverden een wethouder. Na de verkiezing in 1906 wordt de verhouding vier A.R. en drie liberaal. De A.R. kiest er voor om beide wethouders te leveren en niet langer een afspiegeling te zijn van de verhouding in de gemeenteraad¹⁸. In het college van B en W zijn de liberalen via burgemeester H. van Eeten nog wel vertegenwoordigd. De politieke omwenteling in Ameide heeft ook gevolgen voor het onderwijs. Het gemeentebestuur van Ameide is immers ook het bestuur van de openbare school. Opmerkelijk is dat in die tijd verschillende leden van het bestuur van de School met den Bijbel ook raadslid of wethouder waren¹⁹. Waaronder T. Swets Tzn., W.A. van Kekem, C. Verheij en B. Streefkerk om enkele namen te noemen. Omdat de gemeenteraad het onderwijzend personeel benoemt, heeft de christelijke meerderheid daar dus ook directe zeggenschap over deze benoemingen. Soms leidt dat zelfs tot rumoer in de regionale pers. De NGC doet verslag van de vergadering van de gemeenteraad van Ameide op donderdag 14 december 1914. Tijdens die vergadering wordt ‘de heer L. Vos

eervol ontslagen als onderwijzer der openbare lagere school, wegens benoeming elders’. Dan is de benoeming van een opvolger aan de orde. Er hebben zich twee sollicitanten aangemeld. Na onderzoek en proefles hebben B en W besloten de heer W. van Loon uit Tholen als no. 1 op de voordracht te plaatsen. *“Raadslid B. Streefkerk vraagt of burgemeester en wethouders onderzocht hebben, of die heer ‘rood’ is. De voorzitter (burgemeester H. van Eeten) zegt, dat hij hem die vraag niet gedaan heeft”.* De heer Van Loon wordt toch met algemene stemmen benoemd en zal op 1 jan. 1912 in functie treden. De vraag van B. Streefkerk²⁰ leidt tot het volgende ingezonden bericht in de NGC van 21 dec. 1911. *“Het ‘rooie’ gevaar te Ameide! ‘Vragen is vrij’ zegt de volksmond. Van die waarheid gaf tenminste één der a.-r. gemeenteraadsleden te Ameide, bij de onlangs gehouden raadszitting weer een typisch voorbeeld. Immers wat was het geval? Onder ’t verslag der raadsvergadering te Ameide van Donderdag 14 December j.l. lezen we o.a. het volgende: ‘Vervolgens is aan de orde de benoeming van een onderwijzer aan de gemeenschappelijke openbare lagere school’. Een der raadsleden vraagt ‘of burgemeester en wethouders onderzocht hebben, of die heer ‘rood’ is (daarmee bedoelende no. 1 der voordracht.) Wat? zult ge zeggen! Ja hoor, ’t stond er; ‘rood’ in vier letters! Wat bedoelde genoemd raadslid wel met die uitdrukking? Klaarblijkelijk of no. 1 der voordracht ‘sociaal-democraat’ was. Maar waarom laatstgenoemde uitdrukking niet gebezigd in plaats van den m.i. in dir verband enigszins minderwaardigen term ‘rood’? Zichzelf zal genoemd raadslid, in ernst sprekende, waarschijnlijk niet met den naam ‘fijn’ qualificeeren en nog minder met ‘zwart’ dunkt me.*

Maar verder. Wat zou toch genoemd raadslid bewogen hebben tot deze vraag?

Geenszins wensch ik de reden er van te weten. Toch komt de vraag me vreemd voor. Of is soms reeds het ‘rooie’ gevaar in Ameide, maar vooral onder het personeel der o.l. school aldaar, zoo groot, dat daarvoor dient gewaakt te worden bij eventuele benoeming van een gemeenteambtenaar?

Welaan dan, gij burgers van Ameide, hoedt u voor dit ‘rooie gevaar’, maar vooral gij openbare onderwijzers, (die natuurlijk allen ‘rood’(!) zijt, en dus nimmer meer kans zult maken aldaar benoemd te worden) solliciteert niet naar dit oord, dit paradijs (?) voor onderwijzers, dit land, overvloeiende van partijhaat. U intusschen dankend voor de plaatsruimte, mijnheer de redacteur. N.”

Dominee Van Grieken en zijn gezin vetrekken op 20 juli 1910 naar Delft. Niet iedereen is daar rouwig om. Paul Will schijft in zijn artikel ‘De Termeise kermis exit’ (Nieuwsblad HVAT, 2009, Jrg. 20, nr. 4., blz. 7-10) ook over een anekdote die de ronde deed toen het vertrek van dominee Van Grieken bekend was gemaakt. Een lokale koopman verkondigde de boodschap *“Vendoog de pispotte veur de helleft, want Van Grieken gaot naor Delleft!”* De grote tegenspeler van

18 Een van de besluiten van de nieuwe raad is het afschaffen in 1907 van de kermis tijdens de jaarlijkse paardenmarkt. Dit leidde tot een oproer onder de bevolking van Ameide. Zie hiervoor Paul Will, De Termeise kermis exit, Nieuwsblad HVAT, 2009, Jrg. 20, nr. 4., blz. 7-10.

19 Carla Jonker (blz. 195) schrijft dat van de 21 bestuursleden gekozen tussen 1890 en 1940 er tien teven anti-revolutionair raadslid waren, van wie acht ook wethouder.

20 B(art) Streefkerk is in 1911 secretaris van het schoolbestuur van de School met den Bijbel. In 1914 wordt hij voorzitter en blijft dat tot zijn overlijden in 1937.

de dominee, W.G. Degenhardt, hoofd van de openbare lagere school en voorzitter van de Protestantenvbond, heeft het nog net meegemaakt. Lang heeft hij niet kunnen genieten van de betrekkelijke rust, die intreedt na het vertrek van Van Grieken. Het is niet zeker of de jarenlange woordenstrijd tussen hen beiden van invloed geweest is op de gezondheidstoestand van Degenhardt. Feit is dat hij in oktober 1910 met ziekteverlof gaat. Hij moet op advies van zijn doctoren volstreekte rust houden. Hij wordt verpleegd in Amsterdam en zal niet meer terugkomen naar Ameide. Hij is op 21 februari 1911 op 56-jarige leeftijd overleden.

De opvolger van dominee Van Grieken is Aart Hendrik Jan Gerard van Voorthuizen, die echter pas in januari 1912 als predikant naar Ameide komt. Hij blijft slechts twee jaar en vertrekt in mei 1914 naar Zegveld bij Woerden. Hij is de laatste predikant die nog voorzitter wordt van het bestuur van de Schoolvereniging. In de periode Voorthuizen wordt in 1912 een vijfde lokaal van de Christelijke school in gebruik genomen en is er een conflict over de viering van 100-jaar onafhankelijkheid van Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1913. In de NGC van 25 dec. 1913 staat: "INGEZONDEN. 'Ameide, 19 Dec. 1913. Mijnheer de Redacteur! Vergun mij s.v.p. een klein plaatsje in uw veelgelezen blad ten einde het volgende staaltje van Christel. Samenwerking aan uwe lezers bekend te maken. Bij voorbaat dank.

In Sept. j.l. werd hier een commissie gevormd ter viering van de onafhankelijkheidsfeesten. In een algemeene vergadering werd besloten dit feest hier te vieren op Dinsdag 14 en Woensdag 15 October, daaropvolgende²¹. Daar op Dinsdag 14 October uitsluitend feest zou worden gevierd met de schoolkinderen, werd door het bestuur een uitnodiging gezonden aan het waarnemend hoofd der openb. lagere school en eene gelijkkluidende aan het bestuur der school met den bijbel, om de kinderen met het onderwijzend personeel mede deel te laten nemen aan het feest. Van eerstgenoemde school ontving de feestcommissie een gunstig antwoord, van het schoolbestuur der school met den bijbel echter ontving zij den navolgenden brief:

Aan de feestcommissie ter viering van de Onafhankelijkheidsfeesten. H.H. Uw voorstel werd in onze schoolvergadering van 3 Oct. besproken en de uitslag was als volgt: Hoezeer wij waarden de goede bedoeling van uwe commissie en hoezeer wij op prijs stellen wat men meent ten goede van de kinderen te moeten doen, kunnen wij toch in geen deele uw voorstel aanvaarden. En waarom niet? Omdat naar ons gevoelen geen reden bestaat om feest te houden.

God heeft Neêrland vrijgemaakt, maar wij hebben die vrijheid misbruikt tot een oorzaak voor het vleesch. Daarom moet de grondtoon zijn in de herdenkingstijden: Wij hebben gezondigd, wij en onze vaders en daarom is er één ding noodig en dat is: berouw, boete en bekeering. Anders halen wij over de gemeente een oordeel. Wij nemen de vrijheid u met ernst op deze

dingen opmerkzaam te maken en u tevens dringend te verzoeken toch van alle feestviering af te laten. Namens het bestuur van de school met den bijbel. (get.)
Ds. A.H.J.G. VAN VOORTHUIZEN, Voorzitter.
B. STREEFKERK, Secretaris.

Dat niet alle ouders der kinderen, welke op de school met den bijbel gaan er evenzoo over dachten, bleek wel doordat er ruim 100 kinderen dier school aan het gezamenlijk feest deelnamen. Tot mijn verwondering echter, las ik nu dezer dagen in de Alblasserwaard en Vijfh.l. van 4 Dec. j.l. het volgende bericht uit Ameide: 'Dinsdag j.l. is door de kinderen der Christelijke school alhier Neêrlands Onafhankelijkheid feestelijk herdacht, waar het aan de noodige versnaperingen niet ontbrak en de kinderen een blijvend aandenken ontvingen. Voor de kleintjes was het een genoegelijke schooltijd'. En verder nog in hetzelfde blad lezen wij: Op Dinsdag 2 December des middags 2 ure was er eene herdenking van Neêrlands onafhankelijkheid in de Chr. School alhier. Meester L. Blok verzocht te zingen ps. 66:4. Na gebed vertelde de meester aan de stil-luisterende kinderen van het Fransche juk en van de bevrijding in het gedenkjaar 1813. Het was zeer onderhoudend en leerzaam. De grondtoon van het gesprokenen was: De Heere heeft groote dingen aan ons gedaan. Daarna volgde een onthaal afgewisseld door het zingen van Vaderlandsche liederen.

Aan het einde sprak Ds. van Voorthuizen. Hij wees er de kinderen op, dat mede gesticht door deze blijde herdenking, zij behoorden te zijn echte Oranje klanten, warme Vaderlanders en bovenal dat ze den Heere mochten vreezen. Ter besluit werd gezongen ps. 68:17. Na dankzegging verlieten de kinderen ieder met een boekje of gedenkplaat voorzien, dankbaar de school. Wat kan iemand toch in twee maanden tijd veranderen. Op 4 October ontving de feestcommissie het schrijven van het bestuur van de school met den bijbel, waarin werd medegedeeld dat ze geen reden vonden om feest te vieren en op 2 December hield deze school alleen feest. Bestond er nu eensklaps wel reden of was de bedoeling van hun schrijven, dat ze niet met die kinderen van de openbare school feest wilden vieren? Ik geloof dat dit laatste nu voldoende blijkt, maar dan kan de verslaggever in de Albl.-waard en Vijfh.landen in zijn berichtje ook dat woordje 'Christelijk' wel voor de school weglaten en er voor in de plaats stellen school met bijzonder onderwijs.

Een opmerker."

Een opmerker, die goed geïnformeerd blijkt te zijn over het wel en wee van de feestcommissie lijkt me. Hij citeert de complete brief van het bestuur van de school met den bijbel. Die brief zal hij dus wel gezien of in zijn bezit hebben gehad. Wie 'opmerker' in werkelijkheid was is onbekend. Net als in de affaire met dokter Van den Berg in 1890, kan men ook in 1913 nog steeds anonieme ingezonden stukken in de krant geplaatst krijgen.

Op 1 april 1914 vertrekt het Hoofd van de School met de Bijbel, Lodewijk Blok uit Ameide. Hij gaat naar Delft, waarheen eerder dominee Van Grieken vertrokken is. Het is mij niet bekend of die twee daar nog gezamenlijke activiteiten verricht hebben. Een

21 In de NGC van 23 okt. 1913 staat een uitgebreid verslag van de feestelijkheden in Ameide op 14 en 15 okt. 1813. In het Nieuwblad HVAT, 2013, Jrg. 24, nr. 3, blz. 12-19, staat een artikel van Krijn van der Ham met een verslag en o.a 12 foto's die tijdens het onafhankelijkheidsfeest zijn gemaakt.

▲ Onafhankelijkheidsfeest te Ameide, 14 en 15 oktober 1913. Door Foto Tukker is een fotoreportage gemaakt. Deze foto is genomen op de Dam voor de winkel van De Jong. Het tafereel stelt voor de vissersvrouwen, die de terugkomst van Willem I op het strand van Scheveningen uitbeelden.

maand later vertrekt ook de predikant Van Voorthuizen. Zijn opvolgers zijn Ds. Nicolaas van der Snoek van augustus 1915 tot juni 1918 en Ds. Adrianus François Petrus Pop, van december 1918 tot juli 1921. Als opvolger

▲▲ Een klassenfoto voor de Christelijke School Ameide, met rechts Pieter Lyklema, hoofd van de school. De foto is vermoedelijk van circa 1914-1916.

▲ In de klas omstreeks 1921 met meester De Hoon, meester De Vries, juf De Haan, meester Lyklema (achterste rij in het midden) en meester Van Dieren

van L. Blok wordt Pieter Lyklema in 1914 het nieuwe Hoofd van de Chr. School. Pieter Lyklema is op 16 juli 1882 geboren te Woudsend. Hij is getrouwd met Renske Bijlsma geboren op 23 juli 1889 te Harderwijk. Als het gezin op 1 mei 1914 uit Hoogeveen naar Ameide komt, zijn er twee kinderen, de op 26 mei 1911 te Montfoort geboren dochter Louise en de op 17 oktober 1913 te Hoogeveen geboren zoon Hendrik. In Ameide wordt op 29 april 1917 nog een zoon Eeltje geboren. Lyklema zal tot 1921 hoofd van de school blijven, waarna hij met zijn gezin naar Waddinxveen vertrekt.

Pieter Lyklema blijkt een wat gematigder persoon dan zijn voorganger. Afkomstig uit het Friese Woudsend ging hij gemakkelijker om met de plaatselijke verhoudingen. Hij is in 1915 betrokken bij de oprichting van de afdeling Ameide van het Groene Kruis. Hij doet dit op verzoek van en samen met S.D.A.P. voorman Krijnden Boer. Zij slagen er in om de liberale (neutrale) ziekenbond 'Draagt Elkanders Lasten' (uit 1905) en de christelijke ziekenbond 'Barnabas' (uit 1908) met elkaar te laten samengaan. Lyklema slaagt er in de gezaghebbenden van Barnabas over te halen. Het Groene Kruis wordt daarmee de eerste 'echte neutrale vereniging' in Ameide. Na de oprichting van de lokale Boerenleenbank in 1918, waarbij liberalen en orthodoxen samenwerken, wordt Lyklema de eerste kassier en zijn woning in de Fransestraat het eerste kantoor van de Boerenleenbank in Ameide. (zie ook Carla Jonker, blz. 281-282)

Op 1 mei 1915 beleeft de school haar 25-jarig jubileum. In een brief aan (een deel van) de bevolking schrijft het bestuur, dat de school 'zich in zoo ruime mate in Gods gunst heeft mogen verheugen'. Het 25-jarig bestaan is dan ook 'alleszins waardig om herdacht te worden'. Maar 'Onvermijdelijk voert dit plan geldelijke bezwaren met zich'. Het Bestuur vraagt om 'als vriend onzer school' een bijdrage te leveren, teneinde 'dit gewichtige feit op een waardige wijze herdacht te zien'. De brief is voorzien van een intekenlijst. Het feest is op 5 mei. 's Morgens worden de schoolkinderen onthaald. 's Avonds een bedestond in de kerk, waarvoor alle oud-predikanten worden uitgenodigd, die ook voorzitter van het schoolbestuur zijn geweest en de oud-schoolhoofden Wielinga en Blok.

De financiële gelijkstelling van het bijzonder onderwijs is nog niet rond, maar in Ameide weet men rond te komen met de middelen die men is weten te verwerven. In 1919 zegt penningmeester, A. Spek, op de jaarvergadering, dat ondanks alle zorgen 'de financiële toestand van onze school is vergelijking met vele andere scholen schitterend!' Inmiddels is de onderwijspacifictie in 1917 tot stand gekomen en de financiële gelijkstelling van bijzonder en openbaar lager onderwijs aanstaande (zie Kader).

Het einde van de schoolstrijd

Eind 19de eeuw probeerden de liberalen in de Eregering en het parlement nog steeds het openbaar onderwijs te steunen en te behoeden voor verdere teruggang. Hun belangrijkste doelstelling werd na de schoolwet van 1889 de invoering van de leerplicht. De confessionele partijen waren tegen, zolang er niet voldoende bijzondere scholen waren. Na veel vertraging, wordt de leerplichtwet in 1900 aangenomen en in 1901 ingevoerd. Het gevolg is dat iedere gemeente een commissie tot wering van schoolverzuim moet instellen. In januari 1901 worden door de gemeenteraad van Ameide de heren A. van Staveren, W.G. Degenhardt, L. Blok en A.W.G. van der Hardt Aberson benoemd tot leden van die commissie.

De confessionelen kregen de wind in de zeilen, wat betreft het bijzonder onderwijs, toen er van 1901 tot 1905 een regering kwam onder leiding van de anti-revolutionaire voorman Abraham Kuiper. Deze zorgde voor een vergroting van de subsidie voor het bijzonder onderwijs; financiële gelijkstelling kon ook toen niet bereikt worden wegens gebrek aan middelen. Ook in de volgende jaren werden nog incidenteel maatregelen getroffen, die aan het bijzonder onderwijs, zowel wat betreft salarissen van het onderwijzend personeel als de bouw en het onderhoud van schoolgebouwen, ten goede kwamen.

Het werd steeds duidelijker, dat het definitieve einde in zicht kwam van de ongedeelde school in een ongedeelde maatschappij, hét uitgangspunt van de schoolwet van 1806 en door de liberalen tot het einde toe verdedigd. Bij de verzuiling van het Nederlandse onderwijs, door Kuiper en zijn anti-revolutionairen in samenwerking met de katholieken in gang gezet, moest men zich neerleggen. Kuipers principe van 'sovereiniteit in eigen kring' won het zodoende van de idee van één natie, die zich op basis van rationeel inzicht en wetenschappelijke ontwikkeling in één school zou vervolmaken.

De gelijkheid voor de wet werd vastgelegd in de grondwet van 1917. Artikel 192 van de grondwet bepaalde onder meer het volgende:

1. Het onderwijs (dus niet alleen het openbaar, zoals voorheen) is een voorwerp van aanhoudende zorg der regering.
2. Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht der overheid en behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid van de onderwijzer; het een en ander door de wet te regelen.
3. In elke gemeente wordt van overheidswege voldoende openbaar lager onderwijs gegeven, maar van deze bepaling kan worden afgeweken, mits tot het vervangen van zodanig onderwijs gelegenheid wordt gegeven.
4. Het bijzonder lager onderwijs wordt naar dezelfde maatstaven als het openbaar onderwijs bekostigd.

De nieuwe lager onderwijswet werd in 1920 aangenomen en trad op 1 januari 1921 in werking. De strijd om de gelijkstelling was gestreden.

▲ Openbare lagere school Ameide rond 1912. Links Johannes Dolk, hoofd, en rechts de onderwijzer Willem van Loon.

De openbare lagere school tot 1920

Het wel en wee van de openbare school tijdens de periode Degenhardt is beschreven in het voorgaande artikel. Als hij in oktober 1910 met langdurig verlof gaat, wordt de tijdelijk onderwijzer H.J. Molenaar aangesteld als waarnemend hoofd. In die tijd is er een verbouwing gaande van het schoolgebouw op het Kerkplein. Na het overlijden van Degenhardt in februari 1911 wordt Johannes Dolk uit Hoornaar benoemd tot het nieuwe Hoofd van de openbare school. Johannes Dolk is geboren in Dubbeldam op 19 maart 1884, dus 27 jaar oud bij zijn komst naar Ameide in juni 1911. Hij is in juni 1908 getrouwd met de eveneens uit Dubbeldam afkomstige Maria Brand. Het gezin telt ook twee jonge kinderen, de op 5 april 1909 in Dordrecht geboren dochter Elisabeth en de op 9 april 1911 te Hoornaar geboren zoon Hendrik Marius Johannes.

Johannes Dolk is een vurig pleitbezorger van de Vereniging "Volksonderwijs". In november 1912 is er in 'Lekzicht' te Ameide een bijeenkomst die ten doel heeft *"te komen tot de oprichting van een afdeling van 'Volksonderwijs', zijnde een vereniging, welke zich ten doel stelt de algemeene volksontwikkeling te bevorderen en in het bijzonder werkzaam te zijn in het belang van het volksonderwijs, zooals dat op de openbare of daarmee gelijk te stellen bijzondere scholen gegeven wordt. Ongetwijfeld zal deze bijeenkomst druk worden bezocht"*, meldt de Sch. C. op 27 nov. 1912. Een maand later doet J. Dolk, Hoofd van de openbare lagere school te Ameide, een oproep in de NGC om zich aan te sluiten bij de vereniging Volksonderwijs. *"De rechtsche meerderheid wordt met de dag brutaler"*. In Friesland is een openbare school gesloten en dit dreigt mogelijk ook elders te gaan gebeuren. *"Voorstanders van de bedreigde openbare school, verenigt u om gezamenlijk de heerschende verderfelijke strooming tegen te gaan! Voor de Alblasserwaard is deze oproep hard nodig. Tracht in de plaats uwer inwoning een afdeling van 'Volksonderwijs' op te richten. Verschillende afdelingen kunnen vervolgens een 'Kring' vormen om op die manier het werk dat voor Volksonder-*

wijs behoort te worden gedaan, voor deze 'zwarte' streek gezamenlijk aan te vatten". De nieuwe afdeling Ameide telt aanvankelijk 40 leden. Het bestuur van de afd. Gorinchem van 'Volksonderwijs' is blij met het ingezonden stuk van J. Dolk en besluit om in de omgeving van Gorinchem lezingen te gaan organiseren. Dit leidt inderdaad tot de oprichting van nieuwe lokale afdelingen, zoals te Meerkerk. In 1915 besluit de afdeling Ameide en Tienhoven zich aan te sluiten bij de Kring Gorinchem. Volksonderwijs organiseert ook schoolreisjes waarvoor door de kinderen gespaard wordt. Zo wordt er in juli 1915 een uitstapje naar Den Haag en Scheveningen gemaakt. Bij de jaarvergadering op 9 feb. 1916 in het 'Koffiehuis van den heer A.N. Oskam' is van de ruim 50 leden ongeveer de helft aanwezig. De heer A.N. Oskam blijkt penningmeester te zijn. T. de Groot Pzn. fungeert als voorzitter en K.A.J. Klerks, hoofd van de openbare lagere school, is secretaris. Andere bestuursleden zijn F.A. Diepenhorst en L. de Jong. In april 1917 doet de afdeling een verzoek aan de gemeenteraad om een schoolarts te benoemen.

Johannes Dolk blijft maar twee jaar in Ameide. In september 1913 vertrekt hij naar zijn geboorteplaats Dubbeldam om aldaar hoofd van de school te worden. [N.B. Johannes Dolk is daar op 29 nov. 1918 overleden, 34 jaar oud.] Onderwijzer C.J.J. de Vries

wordt benoemd tot tijdelijk hoofd. Drie maanden na het vertrek van meester Dolk komt zijn opvolger naar Ameide. Per 1 december 1913 is Krijn Adam Johannes Klerks uit Zevenhuizen benoemd als hoofd van de openbare school. Klerks is op 5 maart 1873 geboren te Eethen (N.B) en getrouwd met de in Groningen geboren Jantje Schipper. Het echtpaar heeft twee kinderen, die in Stolwijk zijn geboren, zoon Johan Pieter op 1 april 1902 en dochter Wobbina Antonia op 17 nov. 1904. Beiden zullen later ook onderwijzer worden. Op 20 maart 1917 wordt in Ameide een dochter, Bertha Antonia geboren. Het gezin vestigt zich eerst in de onderwijzerswoning aan de Kerkstraat, maar zal (wanneer is niet duidelijk) verhuizen naar Voorstraat No. 277 (nu 10). Krijn Klerks zal tot zijn pensionering op 1 april 1936, bijna 25 jaar in functie blijven als Hoofd van de openbare lagere school. Hij verlaat dan Ameide en verhuist naar Hilversum.

Tot Slot

In deze twee artikelen wordt een aantal aspecten van het lager onderwijs in Ameide behandeld. Tot ca. 1800 werden alle kinderen van Ameide en Tienhoven onderwezen in een beperkt aantal vakken: lezen, schrijven, kennis van de bijbel en zingen. Dit gebeur-

▲ Voorlopig schetsontwerp van RoosRos architecten voor de 'Brede School Ameide'.

◀ Openbare School Ameide 1915 met rechts op een stoel meester K.A.J. Klerks.

de in één gebouw, dichtbij de kerk en ook gedeeltelijk onder toezicht van de kerkelijke organisatie. Vanaf de Franse tijd en het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden wordt het onderwijs gezien als een zorg van de nationale staat, met een belangrijke rol voor de gemeentebesturen en een onderwijs-inspectiedienst. Het onderwijs moet neutraal zijn en mag geen specifieke godsdienstige richting bevoordelen. Dit leidt tot een beweging om de kerkelijke invloed op het onderwijs te versterken door het stichten van bijzondere scholen met een specifieke godsdienstige grondslag.

In Ameide komt er in 1890 een 'School met den Bijbel op gereformeerden grondslag'. Dit leidt tot een periode van maatschappelijke onrust en een scheiding van verschillende bevolkingsgroepen. Vanaf 1921 worden openbaar en bijzonder onderwijs op dezelfde manier gefinancierd, maar de verschillen tussen de scholen blijven bestaan. Van een echte schoolstrijd is dan geen sprake meer. In de verzuilde samenleving die is ontstaan weet iedereen bijna vanzelfsprekend naar welke school men gaat, van welke verenigingen met lid wordt en bij welke winkeliers de boodschappen worden gedaan.

Met de invoering van het kleuteronderwijs komen er nog meer schoolgebouwen. Na invoering van de Wet op het Basisonderwijs in 1985 gaan kleuter- en lagere scholen samen verder als basisscholen. In Ameide

zijn dat de openbare basisschool 'Hendrik van Brederode' en de christelijke basisschool 'De Kandelaar'. Deze scholen zijn gehuisvest in gebouwen, die (gedeeltelijk) zo'n 50 jaar oud zijn, en inmiddels niet meer voldoen aan de huidige bouw- en onderwijskundige eisen. De gemeente Zederik heeft in 2016 het initiatief genomen om een nieuwe 'Brede School Ameide' te realiseren op de locatie van de huidige Hendrik van Brederodeschool nabij 'Het Spant'. De nieuwbouw faciliteert na realisatie de basisscholen 'De Kandelaar' en 'Hendrik van Brederode' alsmede een peuterspeelzaal met kinderdagopvang 'De Hummeltjeshoeve', buitenschoolse opvang de 'Purperkanjers' en de bibliotheek 'AanZet'. Samen met de toekomstige gebruikers is als architect RoosRos architecten uit Oud-Beijerland aangewezen. In overleg met de gebruikers zal RoosRos het schetsontwerp verder uitwerken en verfijnen. Volgens de huidige planning zal de nieuwe school begin 2019 worden opgeleverd. Op de vrijkomende locatie van 'De Kandelaar' zullen woningen worden gebouwd, nadat de nieuwe school in gebruik is genomen. Tijdens dit proces zullen de inwoners van Ameide geïnformeerd worden.

Rijksbakenmeester, een vergeten beroep

Bram Provoost

“Eeuwen zag men schepen varen, bol van zeilen door de Lek. Slimme kooplui, fikse schippers, aan het zwaar beladen dek”. Dit is het begin van de tekst van T.W.R. de Haan¹, waarop Marie-Cécile Moerdijk in 1968 de melodie van het “volkslied van Ameide” componeerde. Maar hoe ging dat varen eeuwen geleden? In een eerder Nieuwsblad² hebben we al kunnen lezen dat bij gebrek aan wind, de schepen met paarden- en mensenkracht tegen de stroom in gesleept moesten worden.

In vroeger eeuwen waren de grote rivieren (Rijn, IJssel, Waal, Lek en Maas) nog min of meer wilde waterstromen. Het water kon zijn gang gaan en afhankelijk van de aanvoer kon men te maken krijgen met overstromingen (te veel water) of een slechte bevaarbaarheid (te weinig water). Een belemmering voor de scheepvaart waren de vele plaatsen waar tol geheven werd. De rivier werd dan ook vaak als eigendom van de lokale heerser gezien. Op de Lek tussen Vianen en Ameide waren er regelmatig conflicten tussen de Heren van Brederode en de Bisschop van Utrecht over de (tol)rechten, die schepen moesten betalen³. Schepen konden in die tijd gemakkelijk vastlopen op zandbanken. Vissers, die op de hoogte waren van de lokale vaargeulen, ondiepten en zandbanken werden vaak ingehuurd om schepen veilig over de rivier te loodsen.

Pas in de loop van de achttiende eeuw maakte men zich ongerust over de toestand van de rivieren. De grootste zorg betrof de overstromingsproblematiek met voorop de veiligheid. Men dacht daarbij overigens ook wel aan de economische schade die de overstromingen teweeg brachten. Het economisch belang speelde echter een grotere rol bij de besprekingen over de bevaarbaarheid van de rivieren. Men maakte

► *Slechts bomen als kribbakens.*
Panorama Ameide met de Lek als achtergrond
(Uitgave Boekhandel Hansum ca. 19??).

zich veel zorgen over de moeilijkheden die het scheepvaartverkeer op de rivieren ondervond. De scheepvaart op de rivieren was meestal slechts zeven maanden per jaar mogelijk en ook dan waren er dikwijls veel problemen. De vele obstakels in de rivierbeddingen werden als belangrijke oorzaak gezien. Veel particulieren legden hoge zomerkaden aan om de eigen uiterwaarden zo lang mogelijk tegen wateroverlast te beschermen en beplantten de uiterwaarden met houtgewas en riet. Ook in het zomerbed ontmoette de stroom allerlei hindernissen die door de bewoners van het rivierengebied waren opgeworpen. Een groot probleem vormde de eigenmachtig aangelegde kribben waarmee de oevereigenaren hun grondgebied probeerden uit te breiden⁴. Eind 18de eeuw komt er een grote verandering. In de Franse tijd ontstaat er hier voor het eerst een eenheidsstaat, die maatregelen op landelijk niveau kan nemen. Eén van de maatregelen is dat de grote rivieren niet langer particulier bezit zijn, maar staatsbezit worden. Er wordt een landelijke “waterstaat” gevormd⁵, die een aantal belangrijke taken krijgt op het gebied van de aanleg, het beheer en onderhoud van rivieren, kanalen, waterkeringen en droogmakerijen (polders). Onder leiding van koning Willem I (1815 tot 1840) kent Rijkswaterstaat begin 19^e eeuw een grote bloei. De koning-koopman draagt de Nederlandse handel en nijverheid een warm hart toe en op zijn initiatief graaft Rijkswaterstaat bijna 500 km aan nieuwe kanalen. Daarnaast investeert de koning in nieuwe droogmakerijen en het verbeteren van bestaande waterwegen.

Rijnvaartverdrag

Na de val van Napoleon in 1813, komen in Wenen de overwinnende mogendheden Pruisen, Oostenrijk,

1 Dr. Tjaard W.R. de Haan (1919-1983) was een gerenommeerd volkskundige. Marie-Cécile Moerdijk (1929) is een zangeres, die ter gelegenheid van de feestweek 1968 het volkslied van Ameide componeerde en uitvoerde.

2 W. van Zijderveld, Jagen op de Lek. Nieuwsblad HVAT, 2016, Jrg. 27, nr. 2, Blz.22-29.

3 J.C. Verkerk, De Tol van Ameide, Nieuwsblad HVAT, 2006, Jrg. 17, nr. 1, blz. 36 – 44.

4 A.A.S. van Heezik, Strijd om de rivieren. 200 jaar rivierenbeleid in Nederland. Proefschrift, T.U. Delft 2007.

5 De vaststelling van Christiaan Brunings' *Plan tot beheeringhe van de Waterstaat in de Bataafse Republiek* op 24 mei 1798 wordt beschouwd als de geboorte van de Rijkswaterstaat.

Rusland en het Verenigd Koninkrijk (Engeland) bij elkaar met als doel de staatkundige herordening van Europa. Een van de resultaten is de oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. In de slotakte van het Congres van Wenen in 1815 worden bepalingen opgenomen om te komen tot de reglementering van de vrije scheepvaart op de Europese rivieren, waaronder de Rijn, de Maas en de Schelde. Men wil een diplomatieke conferentie *“teneinde te kunnen beraadslagen over alle vragen de scheepvaart betreffend”*. Het duurt tot 1831 voor de eerste Rijnvaartakte – de Akte van Mainz – wordt aangenomen. Dit verdrag wordt in 1868 te Mannheim vervangen door de ‘Herziene Rijnvaartakte’. Het verdrag bevat bepalingen over de vrijheid van de scheepvaart en regelingen met betrekking tot veiligheid, rechtspraak en gelijke behandeling. Van groot belang is echter de verplichting

van de staten om de bevaarbaarheid van de rivieren te verbeteren en te onderhouden. Ook de Lek ondergaat een grootscheepse verbetering van de bevaarbaarheid: er worden kribben en strekdammen aangelegd waardoor een min of meer vaste vaargeul wordt uitgediept door het sneller stromende water. In 1870 is men druk met de aanleg van kribben in Ameide en omgeving. *“Ameide, 28 April 1870. Men is alhier druk bezig met het leggen van kribben, ter verbetering van het vaarwater in de rivier de Lek”*. *“AMEIDE, 3 Junij 1870. Met het leggen van kribben ter verbetering van het vaarwater in de rivier de Lek is men thans geheel gereed”*. In 1880 is met druk met het verbeteren van de Lek op het traject tussen Ameide en Nieuwpoort. *“25 april 1880. Men is voornemens, om in het vaarwater in de Lek, tusschen Nieuwpoort en Ameide, verbetering aan te brengen. De bakens doen zien, dat er benoorden de rivier belangrijke afgravingen van stukken uiterwaard zullen plaats hebben”*.

Loodsen en bakenmeesters⁶

Hoewel door talloze maatregelen de bevaarbaarheid van de rivieren toeneemt; blijven er toch lokale loodsen en een goede bebakening nodig. Men onderkent dat de bedding van de rivieren permanent aan verandering onderhevig is, waardoor een zorgvuldige bebakening onmisbaar is. Voor dat werk komen er in 1834 loods- en bakenmeesters, die vreemd genoeg in de eerste jaren niet onder de Rijkswaterstaat vallen maar onder het departement van Financiën. Zij worden belast met het afbakenen van de vaargeulen in de rivieren, het markeren van obstakels in de vaargeul

▲ Zinkstuk nieuwe samenstelling bij Ameide. Het deel tegen de kop van de krib is aan de grond, het overige deel wordt gelijkmatig belast. (Historisch archief van periode 1900-1960. (Beeldbank Rijkswaterstaat).

⁶ Voor dit onderdeel is gebruik gemaakt van informatie vis de websites: http://www.alphenaandemaas.com/WHAM/WHAM_Bedrijvigheid/Beroep_Bakenmeester.htm <http://www.oldcows.com/Blijf-bij-je-Leest-Beroepen/MRT-16-Blijf-bij-je-leest-2-Bakenmeester/>

Verdeling van het loods- en bakenwezen over de Nederlandse rivieren, 1865

	kwartieren	bakenmeesters	hulpbakenmeesters
de Rijn	9	9	8
de Lek	4	4	4
de Waal	8	8	8
de Nieuwe Maas	1	1	1
de Merwede en de Noord	5	5	5
de Maas excl. Limburg	12	12	
de Geldersche IJssel	8	8	2
de Hollandsche IJssel	1	1	1
de Buiten-Aa	1	1	
de Dieze	1	1	
totaal	50	50	29

en het assisteren van binnenschippers en staan onder toezicht van ambtenaren van de Rijnvaart. Toentertijd waren op de Waal en de Lek elf loodsen annex bakenmeesters aanwezig; op de Merwede en de Noord in totaal zes. Men kreeg geen vast salaris, maar werd betaald door de schepen, die van hun diensten als loods gebruik maakten. Ieder schip boven de 300 centenaars⁷ was verplicht een loods aan boord te nemen.

In de jaren 1860 nam de Rijksoverheid maatregelen om de riviervverbetering met kracht aan te pakken. Het loods- en bakenwezen op de Nederlandse rivieren wordt uitgebreid en onder de Rijkswaterstaat gebracht. In 1865 wordt de wettelijke regeling van het loods- en bakenwezen ingevoerd. Zoals de kantonniers een stuk van een rijksweg (een kanton) beheerden, zo waren de bakenmeesters verantwoordelijk voor een gedeelte van een rivier (kwartier). De bevaarbare rivieren werden ingedeeld in vijftig kwartieren, waarin even zovele bakenmeesters en nog eens 29 hulpbakenmeesters de scheepvaart ten dienste stonden (zie tabel). Twee jaar later al werd het aantal kwartieren met vijf uitgebreid, omdat de Maas van Venlo tot de Brabantse grens (2 kwartieren), de Nieuwe Merwede (2 kwartieren) en de Linge werden toegevoegd. Het aantal bakenmeesters steeg eveneens met vijf, terwijl het aantal hulpbakenmeesters met twee toenam.

De ingenieurs en opzichters van de Rijkswaterstaat hielden toezicht op de bakendienst. De bakenmeesters moesten in hun kwartier de ondiepten in de rivier peilen, in kaart brengen en met goed zichtbare bakens aanduiden. Ook moesten ze de vaargeul markeren middels op de oevers geplaatste stroom- of

bolbakens. Omdat de vaargeul zich steeds weer verplaatste, moest de oeverbebakening permanent aangepast worden. Als het hoogwater was, waren ze verplicht de in de rivier uitstekende kribben met bakens aan te duiden. Met behulp van boeien moesten in het vaarwater gezonken schepen worden gemarkeerd. 's Nachts werd zo'n boei voorzien van een lantaarn. De opzichters en ingenieurs van de Waterstaat beoordeelden of de bebakening in de kwartieren voldoende was. Een bakenmeester diende altijd voldoende stroombakens in voorraad te hebben *'ten einde op spoedige en behoorlijke wijze in de dienst te kunnen voorzien'*.

Op eigen kosten moesten ze een behoorlijke roei- of zeilboot aanschaffen. Dit veranderde pas omstreeks de eeuwwisseling (1900). Toen werd bepaald dat het Rijk een roeiboot met toebehoren beschikbaar zou stellen. Overigens zou de eigen boot pas op Rijkskosten worden vervangen als die wegens ouderdom niet meer naar behoren kon worden onderhouden. Naast deze beheerstaken hadden ze ook een hulpverlenende opdracht. Als een schipper het verlangde (de verplichting was verdwenen) moest de (hulp)bakenmeester hem binnen zijn kwartier als loods aan boord assisteren. Deze service kostte de schipper één gulden. De loodstaak verviel in 1901. Vanaf dat jaar waren de bakenmeesters hiertoe niet meer bevoegd. Ook kon de minister (en in spoedeisende gevallen, de hoofd- of arrondissements-ingenieur) de bakenmeester nog opdragen *'om vaartuigen over de ondiepten in hun bakenkwartier te loodsen'*.

Om voor de functie van bakenmeester in aanmerking te komen moest men Nederlander en van goed gedrag zijn, geen voor de uitoefening van het beroep hinderlijke lichaamsgebreken hebben, bekwaam schipper zijn en met de loop van het vaarwater in het bakenkwartier bekend. Opvallend is dat in 1865 in tegenstelling tot in 1834 en in 1895 niet werd geëist

⁷ Een centenaar was in de scheepvaart een gewicht van 50 kg (100 pond). Een schip van 300 centenaars komt overeen met 15.000 kg is 15 ton.

dat men goed kon lezen en schrijven. Bij hun indiensttreding moesten ze bij het kantongerecht een eed of belofte afleggen op de trouwe vervulling van de plichten, voorgeschreven in hun instructie. Als onderscheidingsteken droegen ze een koperen plaat, waarop hun betrekking en kwartier stonden aangegeven. Bij ziekte of afwezigheid dienden ze zelf, en op eigen kosten, voor een vervanger te zorgen. Voortdurend werden plannen gemaakt om de baken dienst te reorganiseren, maar pas in de jaren negentig van de negentiende eeuw werd de bakendienst fundamenteel gereorganiseerd. In 1889 werd voorgesteld om de functie van hulpbakenmeester af te schaffen en alle in dienst zijnde geschikte hulpbakenmeesters te bevorderen tot bakenmeester. Ook werd de salariering verbeterd en afhankelijk gemaakt van de diensttijd. Er zouden drie bezoldigingscategorieën moeten komen van respectievelijk fl. 600, fl. 750 en fl. 900. Voor velen betekende dit een aanzienlijke salarisverhoging. Hiertegenover stond echter een afschaffing van de loodsgelden. Dit verbod op het aannemen van geld voor het assisteren van schippers in moeilijke delen van de rivier was bedoeld om de functie een meer ambtelijk karakter te geven. Dat het loodsgeld eind negentiende eeuw afgeschaft kon worden, had ook te maken met het effect van de verbetering van de bevaarbaarheid van de rivieren. De loodsdienst was niet meer zo nodig. In de instructie voor de bakenmeesters van 1895 werd hen uitdrukkelijk verboden om loodsdiensten te verrichten, behoudens enkele uitzonderlijke gevallen. In deze nieuwe instructie wijzen ook andere maatregelen op een verdere verambtelijking van de functie. Zo verbood men de bakenmeesters en *'hunne huisgenooten (...) eene tapperij of herberg (te) houden, sterke drank (te) verkoopen of een winkel (te) houden'*. De bakenmeesters moesten altijd *'hun onderscheidingsteeken'* dragen, dienden wekelijks aan de opzichter te rapporteren over de toestand van het vaarwater en de overtredingen die hadden plaatsgehad, en moesten een eed of belofte afleggen. Hier stond tegenover dat zij voortaan niet meer zelf voor een roei- en zeilboot hoefden te zorgen.

De (rijks)bakenmeesters op de Lek met standplaats Ameide

De eerste regeling van de loods- en bakendienst stamde uit 1867. Bij Kon. Besluit van 29 december 1867 wordt voor de Lek het volgende vastgesteld:

Art 2. De Lek, van de grensscheiding tusschen de provinciën Gelderland en Zuidholland beneden Kuilenburg tot de vereeniging met de Maas bij Krimpen a/d Lek, wordt verdeeld in vier bakenkwartieren als:

I^{ste} kwartier: van het fort Everdingen tot Vreeswijk; standplaats van den bakenmeester en den hulpbakenmeester te Vreeswijk.

II^{de} kwartier: van Vreeswijk tot Ameide; standplaats van den bakenmeester en den hulpbakenmeester te Vreeswijk.

III^{de} kwartier: van Ameide tot Ammerstol; standplaats van den bakenmeester en den hulpbakenmeester te Schoonhoven.

IV^{de} kwartier: van Ammerstol tot het einde van den separatiedam tusschen de Lek en de Noord nabij Krimpen a/d Lek; standplaats van den bakenmeester en den hulpbakenmeester te Krimpen a/d Lek.

Ameide wordt genoemd als grens tussen het tweede en derde kwartier van de Lek, maar er komt in Ameide geen standplaats voor een (hulp)bakenmeester. Dat veranderde echter snel want in 1871 wordt het Kon. Besluit van 1867 als volgt gewijzigd:

Art 2. I^{ste} kwartier: standplaats van den bakenmeester te Everdingen en den hulpbakenmeester te Hagestein.

II^{de} kwartier: standplaats van den bakenmeester te Vreeswijk en den hulpbakenmeester te Jaarsveld.

III^{de} kwartier: standplaats van den bakenmeester te Ameide en den hulpbakenmeester te Schoonhoven.

IV^{de} kwartier: standplaats van den bakenmeester te Krimpen a/d Lek en den hulpbakenmeester te Streefkerk.

Door dit Kon. Besluit van 18 mei 1871 wordt Ameide aangewezen als standplaats van een bakenmeester. In de loop van dat jaar komt er hier voor het eerst een dergelijke functionaris en tot 1922 blijft Ameide standplaats. In die ruim vijftig jaar is er een vijftal bakenmeesters in Ameide woonachtig en werkzaam geweest. Wie waren dat?

Op 8 september 1871 vestigt Frans Schermers zich vanuit Schoonhoven (mogelijk was Frans voor 1871 al (hulp)bakenmeester in Schoonhoven) als bakenmeester in de woning Nieuwstraat 118. Hij is dan inwonend kostganger bij Antje Diepenhorst (geb. 25 maart 1792 – ovl. 15 okt. 1874), de weduwe van Pieter Lakerveld. In hetzelfde huis wonen ook dochter Annigje Lakerveld (geb. 23 jan. 1823 – ovl. en haar dochter Antje Lakerveld, geboren op 9 feb. 1845. (N.B. Deze Antje Lakerveld trouwt op 4 okt 1878 met de hulponderwijzer Johannes Saltzherr, medeoprichter van de IJscub Hollandia – HVAT, 2016-4). Frans Schermers is geboren te Heusden op 25 april 1835. Hij is in 1860 getrouwd met de op 9 feb. 1840 te Groot-Amers geboren Cornelia Brandwijk. Het paar gaat in Schoonhoven wonen, waar vier kinderen worden geboren. Drie zonen: Cornelis, geb. op 31 okt. 1860, Nicolaas, geb. op 25 feb. 1865 en Hendrikus, geb. op 19 mei 1869 en een dochter Adriana, geb. op 30 nov. 1867. Als Frans naar Ameide komt, blijven zijn vrouw Cornelia en de vier kinderen nog enige tijd in Schoonhoven wonen.

Op 1 februari 1872 verhuist Frans Schermers naar een nieuwe woning Oudendijk 8A, net om de hoek van de Dam. Dan komen ook zijn vrouw en kinderen over uit Schoonhoven. Zij wonen daar gedurende ruim twee jaar, waarna zij op 4 mei 1874 weer verhuizen naar de Nieuwstraat, maar nu naar No. 117 (nu 27). (Deze woning was vrijgekomen na het overlijden van Elisabeth Fontane – Kloos op 26 maart 1873 en de verhuizing van haar kinderen). Kort voor de verhuizing was op 29 maart 1874 een dochter, Kunde Allegonda geboren, die kort na de verhuizing op 17 aug. 1874 is overleden. Dit was het eerste in Ameide geboren kind van Frans en Cornelia. Bij de aangifte van de geboorte wordt als beroep van Frans Schermers Rijksbakenmeester vermeld. In de Nieuwstraat worden nog vier zonen geboren, van wie er

ook twee jong zijn overleden: Franciscus, geboren op 25 juli 1875; Antonie, geboren op 5 mei 1877 en overleden op 4 sep. 1877; Hermanus, geboren op 29 okt. 1878; Adrianus, geboren op 31 okt. 1879 en overleden op 4 nov. 1879. Adrianus blijkt de helft van een tweeling te zijn. Op dezelfde dag, 31 okt. 1879, wordt ook nog een levenloos jongetje geboren.

Frans Schermers was ook actief in het maatschappelijk leven in Ameide: "Ameide 26 Oct. 1873. Tot Notabelen bij de Herv. gem. te Ameide zijn gekozen: de heeren F. Schermers en G. de Bie Gz. Junior, en als zoodanig herkozen de heeren A. van Kekem Wz, H.A. Montijn en G. Jongkind". Herkozen in 1875 en 1879:

"AMEIDE, 12 Nov. 1879. Tot Notabelen zijn herkozen, de hh. E.G.B. Van Voorst Van Beest, F. Schermers, A. De Jong en C. Van Mourik Bz".

Werk aan de winkel voor de bakenmeester na een stranding van de Concordia V. "AMEIDE, 31 Augustus 1881. Kort nadat de Arnheemsche stoomboot Concordia V bij het afvaren van den steiger alhier op het droge geraakte, is ter plaatse waar dit (op 23 Aug. j.l.) geschiedde, een baken gesteld, tot waarschuwing van kapiteins en schippers".

Op 1 mei 1886 wordt gemeld dat "eervol ontslag verleend met aanspraak op pensioen, aan de Rijks-bakenmeesters D.G. De Graaff te Krimpen en F. Schermers te Ameide". Enige tijd later worden we geïnformeerd over de hoogte van het pensioen: "F. Schermers, eervol ontslagen bakenmeester in het 3de bakenkwartier aan de Lek te Ameide een pensioen is toegekend van f 243 's jaars". Bij zijn eervol ontslag is Frans nog maar 51 jaar oud. Mogelijk is ziekte de reden van ontslag geweest. Nog geen anderhalf jaar later, op 19 jan. 1888 is Frans Schermers, gepensioneerd Rijksbakenmeester, overleden, 52 jaar oud. Er is nog meer leed in huize Schermers. Enige weken eerder is op 2 december 1887 dochter Adriana overleden op 20-jarige leeftijd.

"Tot onze groot droefheid overleed heden onze eenige Dochter ADRIANA, in den leeftijd van 20 jaar. Wat wij in onze omstandigheden in haar verliezen, kunnen zij alleen beseffen, die haar van nabij hebben gekend. F. SCHERMERS. C. SCHERMERS geb. BRANDWIJK. AMEIDE, 2 December 1887".

"Aan allen, die ons bij het overlijden en de teraardebestelling van onze eenige Dochter blijken van belangstelling hebben gegeven, betuigen wij onzen oprechten dank. F. SCHERMERS. C. SCHERMERS, geb. BRANDWIJK. Ameide, 16 Dec. 1887".

"Nog treurende over het verlies van mijne eenige Dochter, trof mij heden de zware slag dat ik mijn dierbaren Echtgenoot FRANCISCUS SCHERMERS moest verliezen. Zwaar valt het mij, ook dit offer weer te moeten afstaan, maar de hope dat zijn heengaan in vrede was, doet mij in Gods wil berusten. Wed. C. SCHERMERS, geb. BRANDWIJK. Ameide, 19 Januarij 1888".

"Aan allen, die mij tijdens de ziekte en bij het overlijden van mijnen onvergetelijken Echtgenoot blijken van belangstelling hebben betoond, betuig ik langs dezen weg mijnen oprechten dank; inzonderheid aan hen, die zich bereid verklaarden om den overledene grafwaarts te brengen. Wed. C. SCHERMERS, geb. BRANDWIJK. Ameide, 3 Februari 1888".

De weduwe Cornelia Schermers – Brandwijk blijft nog enige tijd met enkele kinderen in de Nieuwstraat (inmiddels omgenummerd tot 183) wonen. Zij vertrekt op 17 maart 1890 met haar zonen Franciscus en Hendrikus Schermers naar Rotterdam. In januari 1891 blijkt dat de weduwe Schermers hertrouwd is en dat de zonen van Frans Schermers in aanmerking komen voor een (wezen)pensioen. "10 jan. 1894; Bij Kon. Besluit is een pensioen verleend van f. 84 aan F. en H. Schermers, kinderen uit het huwelijk van wijlen F. Schermers, laatstelijk bakenmeester in het 3^e bakenkwartier aan de Lek, met C. Brandwijk, hertrouwd met H. Tj. Gaastra". Franciscus is dan 18 jaar oud en Hendrikus is 15 jaar.

De oudste zoon, Cornelis Schermers, blijft nog in Ameide wonen. Hij trouwt op 10 april 1890 met de 33-jarige te Ameide geboren Bastiaantje Schippers. Cornelis is veerman van beroep. Zij gaan wonen in de Peperstraat No. 172, waar op 5 feb. 1891 hun dochter Adriana Kunde Allegonda wordt geboren. Na een verhuizing naar een woning in de Nieuwstraat vertrekken Cormelis Schermers en zijn gezin op 14 maart 1891/4? naar Kralingen. Daar (in Rotterdam) worden nog twee kinderen geboren: een zoon Hendrikus Franciscus op 6 augustus 1895 en een dochter Cornelia op 6 mei 1898 en overleden op 8 juni 1898. Cornelis Schermers is op 13 juni 1904 te Rotterdam overleden, zijn weduwe Bastiaantje op 8 augustus 1945.

Terug naar 1886. Wie wordt de opvolger van Frans Schermers na zijn pensionering? Op 1 mei 1886 wordt bericht dat; "Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, is met ingang van 1 Juli, bevorderd tot Rijks-bakenmeester te Krimpen, J. van Beest, thans hulp-bakenmeester te Vreeswijk. Tot Rijks-bakenmeester te Ameide E. Ouwenel, thans hulp-bakenmeester te Streefkerk". Als Frans Schermers met ontslag gaat, wordt hij opgevolgd door Egbert Ouwenel, die tot dan hulp-bakenmeester te Streefkerk was. Egbert is op 26 dec. 1852 te Streefkerk geboren en is getrouwd met Teuntje Jacoba Speksnijder uit Polsbroek. Zij hebben vier kinderen, die allen in Streefkerk zijn geboren (Jan, geb. 13 mei 1881; Leendert, geb. 4 juli 1882; Maria, 6 okt. 1883 en Gerrigje, 29 sep. 1885). Het gezin gaat wonen op de Prinsengracht Westzijde No. 63. Twee jaar later, op 13 juni 1888, vertrekt het gezin naar Krimpen a/d Lek. Egbert Ouwenel is daar per 1 mei 1888 tot bakenmeester benoemd. "21 April 1888: Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is met 1 mei verplaatst: de rijksbakenmeester J. van Beest van Krimpen naar de Waal, standplaats Dreumel; de bakenmeester E. Ouwenel van Ameide naar Krimpen en de bakenmeester Van Kooy van Dreumel naar Ameide".

Rijnardus Dirk van Kooij wordt in Ameide de opvolger van Egbert Ouwenel. Hij vestigt zich op 30 april 1888 (vanuit Dreumel) met zijn gezin in Ameide op de Oudendijk No. 10. Rijnardus is op 1 april 1838 te 's-Hertogenbosch geboren en aldaar op 22 feb. 1862 getrouwd met de op 21 jan. 1841 geboren Gelske Leegstra. Het echtpaar krijgt tussen 1863 en 1884

dertien kinderen. Aan de hand van hun geboorteplaatsen is de loopbaan van Rijnardus min of meer te volgen. De oudste zoon Willem wordt op 4 juni 1863 te 's-Hertogenbosch geboren. De tweede zoon, Anne Johannes, wordt op 16 feb. 1865 geboren te Gorinchem, terwijl hun derde zoon Rijnardus Dirk op 5 april 1866 te Luik (België) wordt geboren. Op 25 maart 1868 wordt in Gorinchem een dochter Maria Hendrina geboren. Het lijkt er dus op dat Rijnardus van Kooij gedurende een aantal jaren werkzaam was als schipper, mogelijk met Gorinchem als thuishaven. Tussen 1873 en 1879 worden er vijf kinderen geboren te Maurik (Eck en Wiel). Dit zijn Cornelis op 12 mei 1873, Gerrit Christiaan op 18 feb. 1875, Johannes Daniël op 29 aug. 1876, Aaltje Wilhelmina Louisa op 20 jan 1878 en Cornelis Rijk op 20 mei 1879. In Maurik is vader Van Kooij werkzaam als assistent loods. Daarna volgen nog vier kinderen die geboren zijn in Pannerden tussen 1880 en 1884. Maria Johanna op 21 nov. 1880, Adrianus Hendrik op 12 jan. 1882, Louis Albertus op 9 mei 1883 en Gelske Geertruida op 7 sep. 1884. In Pannerden is vader bakenmeester van beroep. In 1886 is Rijnardus werkzaam als Rijksbakenmeester te Dreumel, zoals blijkt uit de aangifte van het overlijden van de 5-jarige dochter Maria Johanna op 20 feb. 1886.

Op 1 mei 1888 begint Van Kooij zijn werkzaamheden als bakenmeester te Ameide. Uit enkele krantenberichten blijken ook nog enkele bijzondere activiteiten van bakenmeester Van Kooij: *"2 Feb. 1895 Opruiming. Voor zeer lage prijzen worden aangeboden: Eene GROOTE LIER met dubbel werk, MASTLIER, GROOTE GIEK, MAST, IJZEREN BLOKKEN, een ZWAARD, eenige zware EIKEN- en AMERIKAANSCHE GRENEN DELEN, zeer geschikt voor schoeijngwerken, schuttingen enz. Te bevragen en te zien bij den Rijks-Bakenmeester te Ameide"*.

"Ameide, 2 Nov. 1896. jl. Zaterdag werden door de Rijksbakenmeesters Hoegee van Vreeswijk en Kooy van Ameide twee Duitschers aangehouden, die met een waarschijnlijk ontvreemde visschersboot de rivier af dreven. Na verhoor zijn ze echter weder op vrije voeten gesteld en de rivier afgevaaren".

Rijnardus van Kooij is in 1906 met pensioen gegaan. Hij was toen 68 jaar oud. Als Rijnardus op 21 april 1909 te Ameide overlijdt wordt als beroep 'gepensioneerd Rijksbakenmeester' vermeld. Aangever is Aart van Dijl, die op dat moment in Ameide als Rijksbakenmeester werkzaam was.

Aart van Dijl was echter niet de directe opvolger van Van Kooij. Dat was Willem van der Haar. Willem, kantonniër te Schoonhoven, wordt met ingang van 1 oktober 1906 benoemd tot bakenmeester te Ameide. *"Schoonhoven 2 Oct. 1906. Door den Minister van Waterstaat is de heer W. van der Haar, kantonniër bij den waterstaat alhier, met ingang van 1 Oct. j.l. benoemd tot bakenmeester te Ameide"*.

Het duurt echter tot 17 juni 1908 voor Willem van der Haar zich vanuit Nieuwpoort in Ameide vestigt als Rijksbakenmeester. Hij gaat wonen op de Voorstraat No 277 (nu 10). Willem is op 30 dec. 1874 te Rotterdam geboren. Hij is op 12 december 1901 te Varik getrouwd met de aldaar op 10 nov. 1876 gebo-

ren Nieske Clements. Zij krijgen drie kinderen die geboren zijn te Schoonhoven (Johanna Catharina op 15 dec 1901 en Frans Willem op 28 aug 1904) en Nieuwpoort (Nieske op 24 nov. 1906). Hun verblijf in Ameide is zeer kort. Willem van Haar is op 27 juli 1908 op 33-jarige leeftijd te Utrecht overleden, nog geen 6 weken na zijn komst naar Ameide. Weduwe Nieske en haar drie kleine kinderen verhuizen op 12 augustus 1908 naar haar geboorteplaats Varik.

Aart van Dijl wordt enige maanden na het overlijden van Willem van Haar tot diens opvolger benoemd. *"Ameide, 9 nov. 1908. Tot rijks-bakenmeester alhier, in de plaats van wijlen den heer W. van der Haar is benoemd de heer A. van Dijl te Nijmegen"*. Aart van Dijl komt op 6 nov. 1908 met zijn gezin uit Nijmegen naar Ameide om de opengevallen plaats als Rijksbakenmeester te vullen. Hij is op 30 nov. 1868 te Dordrecht geboren. Aart is getrouwd met de op 5 maart 1869 te Haarlemmermeer geboren Elisabeth Uijthoven. Het gezin vestigt zich eerst op de Dam en later in de Franschestraat No. 257D. Het gezin telt vier kinderen. Drie zijn er geboren in Dordrecht (Louise Clasina op 7 okt. 1892; Johannes op 30 mei 1896; Jacobus op 19 mei 1900) en een in Hees⁸, Gld. (Aartje Elisabeth Maria op 23 juli 1906, vader Aart is dan dekknecht op een stoomboot). Op 21 jan. 1918 komt Jacoba Christina van Dijl, de op 27 feb. 1878 te Dordrecht geboren zuster van Aart van Dijl, als huishoudster naar Ameide waar zij op 25 sep. 1918 is overleden. Op 15 juli 1921 trouwt zoon Jacobus van Dijl met Jannigje Boon. Aart is dan nog steeds Rijksbakenmeester in Ameide. Hij blijft in Ameide tot september 1922. *"Krimpen a/d Lek, 20 Sept. 1922. Tot Rijksbakenmeester alhier is benoemd de heer A. van Dijl thans in gelijke betrekking te Ameide"*. Aart van Dijl is in november 1922 uit Ameide vertrokken naar Krimpen a/d Lek, na zijn benoeming tot Rijksbakenmeester aldaar. Het betekent dat er een einde komt aan een periode van ruim 50 jaar waarin Ameide standplaats was voor een bakenmeester. Bezuinigen – ook toen al – zorgen er voor dat Aart van Dijl niet meer wordt vervangen.

*** Ameide, 3 Nov. De sedert jaren alhier gestationeerde Rijksbakenmeester, de heer A. van Dijl, gaat de volgende week deze gemeente verlaten wegens overplaatsing naar Krimpen a.d. Lek en wordt niet vervangen. Bezuiniging heeft ook hiaraan den stoot gegeven.**

▲ Sch. Courant, 3 november 1922.

Op 1 december 1931 herdenkt de Rijksbakenmeester Van Dijl te Krimpen 'de dag dat hij voor 30 jaar in Rijksdienst kwam'. Kort daarna zal de standplaats Krimpen a/d Lek hetzelfde lot ondergaan als Ameide in 1922. Na het overlijden van Aart van Dijl op 23 april 1932 komt er geen nieuwe bakenmeester naar

8 Hees is een voormalig dorp bij Nijmegen, nu deel van Nijmegen.

Krimpen a/d Lek. De Sch. Courant meldt: “*Krimpen a.d. Lek, 11 mei 1932. Hoogstwaarschijnlijk zal in de vacature van den heer A. van Dijl, den overleden bakenmeester, niet meer worden voorzien. Dit traject zal zeer waarschijnlijk door den rijksbakenmeester te Schoonhoven worden waargenomen.*” Zijn weduwe Elisabeth van Dijl – Uijthoven overlijdt enkele weken later, op 15 mei 1932.

Samenvattend, tussen september 1871 en september 1922 zijn er vijf Bakenmeesters actief geweest in Ameide: Frans Schermers: september 1871 – mei 1886, pensioen; Egbert Ouweneel: mei 1886 – mei 1888, vertrek naar Krimpen a/d Lek; Rijnardus van Kooij: mei 1888 – oktober 1906, pensioen; Willem van Haar: oktober 1906 – juli 1908, overleden; Aart van Dijl: november 1908 – september 1922, vertrek naar Krimpen a/d Lek.

In de jaren 1930 komt er een nieuwe kwartier-indeling van de Lek. Het gebied tussen de stuw van Hagestein (kmr. 947) en Langerak (kmr. 967) wordt bediend vanuit Vreeswijk. Schoonhoven is de nieuwe standplaats geworden voor de Rijksbakenmeester voor de Lek tussen Langerak en Krimpen a/d Lek. Na 1945 is het beroep van bakenmeester vervallen. Zij heten nu riviermeesters, hoewel veel schippers nog steeds de oude naam gebruiken. Alle Nederlandse waterwegen zijn in bakenkwartieren verdeeld. De riviermeesters moeten ervoor zorgen dat de scheepvaart onbelemmerd doorgang kan vinden. Bij grote drukte of aanvaringen regelt personeel van Rijkswaterstaat het verkeer op het water. De riviermeesters zien er op toe dat de waterweggebruikers zich aan de vaarreglementen houden. Bij aanvaringen stellen ze een onderzoek in en maken ze een proces-verbaal op. De bakendienst is opgenomen in het calamiteitenplan van de brandweer en speelt een belangrijke rol in de alarmeringsketen bij watervervuiling. Ons drinkwater komt immers uit de grote rivieren! De werkzaamheden van de riviermeesters op de Lek zijn beschreven in een artikel in het Reformatorisch Dagblad⁹ van 11 augustus 1979: “De Lek, een echt Hollandse rivier”. Het artikel geeft ook een goed beeld hoe de rivier er in die tijd uitzag.

9 <http://www.digibron.nl/search/detail/012e9ff8e3d215ce12495617/lek-een-echt-hollandse-rivier>.

Bakboord, stuurboord, links en rechts in de scheepvaart en de rivieroever

Op een schip wordt de linkerzijde van een schip (in de normale vaarrichting) bakboord genoemd en de rechterzijde stuurboord. De navigatielichten aan de zijkant van een schip zijn rood aan bakboord en groen aan stuurboord. **Dus op een schip:** Bakboord, links en rood en Stuurboord, rechts en groen.

Op rivieren en andere binnenwateren kent men voor de oevers geen bakboord of stuurboord maar geldt links en rechts. Wat links en rechts is wordt bepaald door de richting waar het water vandaan komt. De richting is van hoog naar laag (in het

algemeen richting zee). De Lek, bijvoorbeeld, stroomt van Wijk bij Duurstede naar Krimpen a/d Lek. De zuidelijke oever, met o.a. Ameide en Tienhoven is dan de linkeroever. De noordelijke oever, met o.a. Jaarsveld is de rechteroever. De linkeroever wordt aangegeven met groene, spitse bakens en tonnen, de rechteroever met rode, stompe bakens en tonnen. **Dus op rivieren (o.a. de Lek):** Linkeroever, groen en spits en Rechteroever, rood en stomp. De tonnen geven de vaargeul aan binnen de kribben. Zij zijn ook genummerd, maar dan oplopend in de omgekeerde richting, dus van de zee naar de bron van de rivier. De rode tonnen hebben een even, de groene tonnen een oneven nummer. De rode tonnen op de Lek onder Jaarsveld hebben de naamaanduiding L, van Lek, en richting Schoonhoven o.a. de nummers 38, 36, 34 en 32. Sommige kribbakens zijn voorzien van een rood of een groen licht, naar gelang de plaatsing op de rechter- of linker oever van de rivier. Ieder licht heeft zijn eigen karakteristieke frequentie van licht aan en uit. Aan boord van de schepen kan men daarmee bepalen waar men zich bevindt op de rivier.

▲ Kribbaken op de linkeroever van de Lek bij Ameide.

▲ Kribbaken op rechteroever van de Lek bij Jaarsveld.

▲ Kribbaken met toplicht op de linkeroever van de Lek bij de haveningang van Ameide.

▲ Genummerde rivierton [L(ek) 36] bij Ameide/Jaarsveld. Deze geeft de begrenzing aan van de vaargeul aan de rechteroever.

P.J. Heijboer en het Tienhovensche Veer eind 19de eeuw

▲ Tienhoven (ca. 1620), ter plaatse van het pontveer. Onderschrift:

'Het Dorp Tienhoven aen de Rivier de Lek in de heerlikheyt van Vianen tusschen Ameyde en Nieupoort hebbende een vermaaklyk Gezicht langs de Lek. Kopergravure uit Kabinet van Nederlandsche outheden en gezichten door Abraham Rademaker, 1725.

Bram Provoost

Rond vier eeuwen lang is er in Tienhoven een veerverbinding geweest met het aan de overkant van de Lek gelegen Jaarsveld¹. De oudste verwijzing² dateert uit 1570. Het veerrecht was destijds in handen van de Heren van Brederode, Vrijheren van Vianen en Ameide. In 1965, bijna 400 jaar later, werd het Tienhovensche Veer opgeheven³. Op 31 december maakte de Pont met de veerlieden Janus en zijn zoon Andries van den Berg dan ook zijn "Laatste Rit".

Aan het einde van de 19de eeuw vindt er bij het veer Tienhoven – Jaarsveld een aantal veranderingen plaats, die in verband staan met de komst van een nieuwe veerman, Pieter Johannis Heijboer. Hij is de op 27 mei 1833 geboren zoon van Mattheus Heijboer (Klundert, 1808 – Noordeloos, 1881), hoofdonderwijzer te Noordeloos en Cornelia Wensenburg (Willemstad, 1807 – Noordeloos 1842). In Noordeloos worden nog een broer, Johannes Jeremias (1836-1842) en een zus Cornelia Johanna (1840-1874) Heijboer geboren. Als Pieter Johannis nog geen 9 jaar oud is, komt zijn moeder te overlijden op 28 februari 1842. Vader Mattheus Heijboer trouwt een jaar later, op 7 april 1843, met de in Noordeloos geboren Anna van der Le(e)den.

Mattheus Heijboer (Klundert, 30 aug.1808 - Noordeloos, 2 juni 1881), vader van P.J. Heijboer (1833-1922) en Anna van der Le(e)den (Noordeloos, 4 aug. 1809 – Noordeloos, 8 april 1875), stiefmoeder van P.J. Heijboer.

Het is mij niet bekend welke opleiding hij heeft genomen, maar zijn ouders en stiefmoeder zullen hem het nodige bijgebracht hebben. Opmerkelijk is toch dat hij in januari 1856, 22 jaar oud, naar Tienhoven komt om als bouwman knecht te gaan werken in dienst van de bouwman Jacobus van Lomwel Jacobuszn. op diens boerderij aan de Hoogendijk⁴ No. 8. Werken als knecht getuigt niet direct van een grote ambitie, maar

1 Over het veer en het veerhuis van Tienhoven is eerder geschreven. O.a. Hans van den Heuvel: Het veerhuis te Tienhoven. Nieuwsblad HVAT, 2009, Jrg. 20, nr. 4, blz. 10-17.

2 Vermeld in het artikel van J.P. Veerman, Het pontveer te Tienhoven. Nieuwsblad HVAT, 1997, Jrg. 8, nr. 1, blz. 12-14.

3 H. en W. Swenger: Tienhoven aan de Lek. 'De laatste rit'... een historisch begin. 1993. Blz. 15-19.

4 De huidige Lekdijk werd destijds Hoogendijk genoemd. De nummering van de woningen in Tienhoven begon bij de grens met Langerak met No. 1 en liep op richting Ameide. Dit is nu ook nog het geval. De nummering ging daarna verder op de Hoogewaard.

later zal blijken dat die er toch zeer zeker was. Pieter ziet wel wat in zijn nieuwe buurmeisje, de bouw-
mansdochter Klaasje Vermaat, wonend op de Hoog-
endijk No. 6. Zij is de op 10 juni 1835 geboren doch-
ter van de bouwman Klaas Vermaat en Anna Slinger-
land. Klaasje ziet het ook wel zitten met de jonge on-
derwijzerszoon en het komt vrij snel tot een huwelijk.
Op 20 januari 1859 trouwen te Tienhoven Pieter Jo-
hannis Heijboer, 25 jaar oud (vermeld wordt zonder
beroep) en Klaasje Vermaat, 23 jaar. Het jonge paar
woont enige tijd in bij de (schoon)ouders Vermaat op
No.6, maar verhuist al snel naar woning No. 11. Daar
wordt op 6 juli 1859 hun zoon Mattheus Heijboer
geboren. De jonge vader is dan bouwman van be-
roep. Op 1 mei 1860 verhuist het gezin naar Ameide
waar zij gaan wonen in huis No. 101 aan de Liesveld-
sche steeg. Daar wordt op 16 juli 1860 hun zoon
Klaas Heijboer geboren, die op 3 nov. 1860 is overle-
den, nog geen 4 maanden oud. Bij die aangiftes is
Pieter Johannes nog steeds bouwman van beroep.

In 1861 voltrekt zich een grote verandering in het
leven van het gezin Heijboer. Op 1 mei van dat jaar
gaan zij van Ameide terug naar Tienhoven en betrek-
ken daar woning No. 26 (later 31, 47 en 58 genum-
merd, nu Lekdijk 75). Deze woning is het veerhuis
van het Tienhovense veer. De vorige bewoner, de in
Lopik geboren veerman Hendrik van Groeningen, is
daar op 30 april 1860 overleden, 70 jaar oud. Pieter
Johannes Heijboer zal hem opvolgen als de nieuwe
veerman en uitbater van het koffiehuis. In het veer-
huis te Tienhoven wordt op 26 aug. 1861 een tweede
Klaas Heijboer geboren, maar ook hij overlijdt nog
geen drie maanden oud op 22 okt. 1861. Een derde
Klaas wordt geboren op 27 sept. 1862, gevolgd door
Cornelis op 5 sept. 1864 en overleden in 1865, Cor-
nelia op 7 okt. 1873, Johannis geboren op 3 nov. 1874
en overleden op 16 juli 1875, Anna geboren op 9 feb.
1877 en Mijntje, geboren op 1 mei 1878 en overleden
op 30 aug 1878. Van de negen kinderen zijn er dus
vijf jong overleden en vier kinderen, die langer over-
leven. De oudste zoon Mattheus Heijboer trouwt op
8 juni 1883 te Groot-Ammers met Jannigje Slob

Mattheus Heijboer (1859-1908), de oudste zoon van
P.J. Heijboer en Jannigje Heijboer-Slob (1863-1923), de
vrouw van M. Heijboer.

(1863-1923). Zoon Klaas (1862-1952) trouwt op 26
nov. 1886 te Jaarsveld met Jacoba Cornelia de With
(1866-1954). De oudste dochter Cornelia (1873-
1932) trouwt op 14 dec. 1894 met Cornelis de Jongh
(1872-1933). De jongste dochter Anna Heijboer
(1877-1935) blijft ongehuwd.

De 'Raadhuizen' van Tienhoven

In de loop van de 19de eeuw werden gemeentera-
den ingesteld, die na 1848 via verkiezingen door
(een deel) van de bevolking gekozen konden wor-
den. Voor de vergaderingen kreeg de gemeente-
raad van Ameide de beschikking over het karakte-
ristieke Stadhuis op de Dam. Dit gebouw uit 1644
was weliswaar eigendom van de Ambachtsheer⁵
van Ameide, maar mocht door de gemeente Amei-
de gebruikt worden als Raadhuis en trouwzaal.
De gemeente Tienhoven was niet in het bezit van
een dergelijk gebouw en voor de vergaderingen
van de gemeenteraad zijn meerdere plaatsen ge-
bruikt. Een daarvan was de raadkamer in het Veer-
huis van Tienhoven. De ruimte wordt gehuurd van
de veerman, in het begin is dat f 10 per jaar, maar
in 1857 wil veerman Hendrik Van Groeningen de
huur verhogen tot f 40 per jaar. Ook de nieuwe
veerman J.P. Heijboer blijft na zijn aantreden in
1861 ruimte bieden aan de raadsvergaderingen. In
1874 komt er een probleem als Heijboer wordt be-
ëdigd als gemeenteontvanger van Tienhoven. Hij
mag als ambtenaar geen huur meer vragen aan zijn
werkgever en vanaf dat jaar is de vergaderruimte
kosteloos beschikbaar. Ondanks het wegvallen van
de vergoeding laat Heijboer in 1875 toch een
nieuw veerhuis bouwen. Bij de aanbesteding is er
zelfs sprake van het **'VEER- en RAADHUIS'** van
Tienhoven. Heijboer weet te regelen dat de ge-
meenteraad tijdens de bouw mag vergaderen in de
consistoriekamer van de Ned. Herv. Kerk van
Tienhoven.

Enkele jaren later dient zich een nieuw probleem
aan. Volgens een nieuwe drankwet is het niet lan-
ger toegestaan om in de vergaderruimte van de
gemeenteraad ook sterke drank te verkopen.

*"5 Febr. 1882. De ontvanger der gemeente Tienho-
ven (P.J. Heijboer B.Pr.), tevens penningmeester
van de polders Middelbroek c.a., heeft van Ged. Sta-
ten van Zuid-Holland vergunning bekomen om tot 1
Mei 1883 en de gemeenteraad om tot dat tijdstip zit-
ting te houden in de annexe van het lokaal waar
sterke drank in het klein wordt verkocht".*

Er wordt nog enige tijd vrijstelling gegeven, maar
in 1887 verhuist de vergaderzaal naar een kamer in
de woning aan de Hoogendijk No. 35. De bewoner,
Nicolaas Roest, wil de voorkamer afstaan als raad-
zaal voor f 20 per jaar, terwijl de aanplakborden
van de gemeente aan de schuur naast de woning

⁵ Het Stadhuis wordt in 1959 voor het symbolische bedrag van f 1,- ver-
kocht aan de gemeente Ameide 'onder de voorwaarde dat na restauratie
de vergaderzaal van de Gemeenteraad en/of de trouwzaal wederom in het
oude stadhuis zullen worden ondergebracht'. Na een ingrijpende restaura-
tie wordt het in 1961 opnieuw in gebruik genomen als raadzaal voor de
gemeenteraad tot de gemeentelijke herindeling op 1 januari 1986. Het
Stadhuis wordt nog steeds gebruikt als trouwlocatie van de gemeente
Zederik. Zie ook Nieuwsblad HVAT, 2010, Jrg. 21, nr. 3, blz. 11-18.

▲ Het voormalig Raadhuis met daarvoor de gemeenteraad van Tienhoven bij de installatie van Burgemeester Luijdijk (19 november 1924).

worden aangebracht. Na de verhuizing van Roest wordt in 1890 de koopman Lambertus van Zessen de nieuwe bewoner. Ook hij sluit een contract af met de gemeente Tienhoven 'inzake het in gebruik geven van een deel van zijn woonhuis aan de Hoogendijk no. 35 om te dienen als raadhuis en raadkamer'. De volgende bewoner van het 'raad-huis' is de mandenmaker Gerrit Bouwmeester (1837-1917) met zijn gezin. Daarna volgt zoon Johannis Bouwmeester (1869 – 1960), die op 3 juni 1904 getrouwd is (in de raadzaal in zijn ouderlijk huis?) met Alida Oskam (1877 – 1947). Behalve woon- en raadhuis is in het pand op de Hoogendijk ook nog de kruidenierswinkel van Alida gevestigd.

Tot 1930 blijft de gemeenteraad van Tienhoven in deze woning beraadslagen. In dat jaar wordt de (min of meer tegenoverliggende) woning Hoogendijk 44A gekocht van de manufacturier Cornelis van Toor⁶. Er wordt besloten het bovenste deel van deze woning om te bouwen tot vergaderruimte, terwijl het onderste gedeelte verhuurd zal worden. Het nieuwe raadhuis van Tienhoven wordt op 5 december 1930 officieel in gebruik genomen en zal dat blijven tot de vorming van de gemeente Zederik bij gemeentelijke herindeling van 1 januari 1986.

⁶ Zie ook het artikel van Paul Will, Aangaande de aankoop van het Tienhovense raadhuis. Nieuwsblad HVAT, 2008, Jrg. 19, nr. 4, 34-37.

Over de activiteiten als veerman is in die eerste jaren niet veel bekend. In de regionale kranten is er niets te vinden. Wel zijn er berichten over de maatschappelijke ontwikkeling van P.J. Heijboer. Hij wordt op 25 mei 1871 gekozen tot penningmeester van de Verenigde polders Middelbroek, Ameide en Tienhoven. In 1872 wordt hij ook gekozen tot kerkvoogd in Tienhoven. "Kerknieuws. Te Tienhoven werd op 2 Febr. 1872 gekozen tot Kerkvoogd de heer P.J. Heijboer, in plaats van den heer H. Spek; tot Notabelen de heeren G.M.J. van Lomwel en H. van Hof, in plaats van de heeren F. den Kruijff en G. van Middelkoop". In het jaar 1874 volgt een nog grotere stap. De gemeente-

ontvanger van Tienhoven⁷ is overleden en P.J. Heijboer solliciteert enkele dagen later naar die positie. Zijn sollicitatiebrief is bewaard gebleven: "Tienhoven 3 September 1874. Aan den Raad der Gemeente Tienhoven! Geeft met verschuldigde achting te kennen Pieter Johannis Heijboer penningmeester van den Polder Middelbroek c.a. alhier: Dat door het overlijden van Jacobus van Lomwel AHzn, de betrekking van Gemeente ontvanger vacant is geworden waarom hij beleeft de vrijheid neemt; zich bij den Raad dezer Gemeente aan te melden als sollicitant naar genoemde betrekking: 't Welk doende! P.J. Heijboer". P.J. Heijboer wordt inderdaad benoemd tot ontvanger der gemeente Tienhoven. Omdat de gemeenteontvanger mogelijk een financieel risico kan zijn voor de gemeente, moet Heijboer een borgtocht van f 300 zeker stellen. Zijn benoeming tot ambtenaar bij de Gemeente Tienhoven veroorzaakt nog een probleem. Zoals vermeld vergaderde de gemeenteraad in het koffiehuis van de heer Heijboer, waarvoor een huur werd betaald. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland laat weten dat dit niet langer kan. Een gemeente-ambtenaar kon geen zaken doen met zijn werkgever. Zij voegden er echter aan toe, dat kosteloos gebruik van de vergaderruimte geen bezwaar is. Heijboer besluit hierop zowel de raadskamer – tevens stembureau van Tienhoven – voortaan gratis beschikbaar te stellen.

Een gegarandeerd vast inkomen door zijn werk bij de gemeente Tienhoven geeft hem ook de gelegenheid om het veerhuis onder handen te nemen. Zoals uit de advertentie blijkt gebeurt dat vrij radicaal. Het veeren raadhuis zal worden afgebroken en opnieuw worden opgebouwd. Op 7 februari 1875 verschijnt de volgende advertentie.

"AANBESTEDING. De Heer P.J. Heijboer te Tienhoven a/d Lek is voornemens, op Donderdag den 11den Februarij 1875, des middags ten 12 ure, ten zijnen huize, bij enkele inschrijving aan te besteden: Het afbreken en weder opbouwen van het **VEER- EN RAADHUIS** te Tienhoven voornoemd, met bijlevering van alles wat daartoe behoort.

Het Bestek en de Teekening voor dit werk zullen van af Maandag den 1. Februarij voor een ieder in het Veeren Raadhuis voornoemd ter inzage liggen;

Terwijl gedrukte Bestekken, van af dien datum, aldaar, tegen dadelijke betaling van f 0,50 per exemplaar, verkrijgbaar zijn. Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Opzigter Wm. VERHEIJ te Ameide, door wien op Donderdag den 4den Februarij 1875 aanwijzing zal worden gedaan, 's voormiddags ten 11 ure."

Binnen twee weken heeft de aanbesteding plaats.

"Tienhoven, 11 Feb. 1875. Bij de heden alhier plaats gehad hebbende aanbesteding van het afbreken en weder opbouwen van het veer en raadhuis van P.J. Heijboer is aannemer geworden de heer W. van der Roest te Oudewater voor f 4415".

Drie maanden later wordt de eerste steen gelegd door de 12-jarige zoon Klaas Heijboer. Deze gebeurtenis is vereeuwigd in de datumsteen onder een van de vensters.

⁷ Jacobus van Lomwel, zoon van Arie Heikoop van Lomwel, is op 28 augustus 1874 te Tienhoven overleden.

AANBESTEDING.
De Heer **P. J. HEIJBOER** te **Tienhoven a/d Lek** is voornemens, op **Donderdag den 11den FEBRUARIJ 1875**, des middags ten 12 ure, ten zijnen huize, bij eekle inschrijving, aan te besteden:
Het afbreken en weder opbouwen van het
VEER- EN RAADHUIS
te **Tienhoven** voornoemd, met bijlevering van alles wat daartoe behoort.
Het Bestek en de Teekening voor dit werk zullen van af **MAANDAG den 1. FEBRUARIJ** voor een ieder in het **Veer- en Raadhuis** voornoemd ter inzage liggen;
Terwijl gedrukte Bestekken, van af dien datum, aldaar, tegen daadlijke betaling van **f0,50** per exemplaar, verkrijgbaar zijn.
Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Opzigter **Wm. VERHEIJ** te **Ameide**, door wien op **Donderdag den 1den FEBRUARIJ 1875** aanwijzing zal worden gedaan, 's voormiddags ten 11 ure. (8609)

Datumsteen 19 mei 1875 in voormalig veerhuis te Tienhoven.

DE EERSTE STEEN
GELEGD DOOR
K. HEIJBOER
19 MEI 1875

Enkele krantenberichten over het Tienhovense veer 1876-1883: 29 Oct. 1876. "Bij den Burgemeester van Tienhoven is terug te bekomen, tegen betaling der kosten dezer Advertentie, eene PORTE-MONNAIE met zilveren beslag, waarin eenig geld; bij gelegenheid der Paardenmarkt te Ameide gevonden in de Herberg van den Kastelein HEIJBOER te Tienhoven".

24 Juni 1877. "PONTEVEER te Tienhoven. Wegens reparatie der Veerpont is de Passage voor Rijtuigen en

Vee gestremd van af Maandag 2 Juli tot en met Donderdag 5 Juli a.s. De Veerman. P.J. HEIJBOER".

10 Nov. 1877. "PONTEVEER over de Lek te Schoonhoven en te Tienhoven, bij den laagsten Waterstand nog 10 voet Diepgang om over te varen. Overtogt zeer vlug en daarbij naaste route van Gouda op Gorcum. A. Brandwijk. P.J. Heijboer".

7 Juli 1883. "PONTEVEER te Tienhoven. Wegens reparatie der VEERPONT is de overtocht met rijtuigen en vee aldaar GESTREMD van en met 10 tot en met 13 Juli a.s. De Veerman, P.J. HEIJBOER".

In 1878 wordt er uitgebreid bericht over het Tienhovense veer bij Ameide, zoals het in de krant wordt genoemd. Er schijnt onduidelijkheid te zijn over de tarieven, wat een uitgebreide discussie tot gevolg heeft. Het eerste bericht verschijnt op 7 juli 1878.

"Ingezonden. Het Tienhovense veer bij Ameide.

Bovengenoemd veer onderscheidt zich van andere veeren door een geheimzinnig waas, wat de bepalingen van het tarief betreft.

A. zegt dat het overzetten per persoon 2½ cent bedraagt, mits er meer dan een worden overgezet;

B. beweert dat het onvoorwaardelijk 2½ cent is;

C. verzekert dat hij altijd 5 cents heeft betaald, alleen of niet alleen. Wie heeft gelijk? Het tarief alleen kan het uitmaken. Men beweert dat het tarief bij den veerman in huis is. Maar in de gelagkamer is het niet in te zien. Evenmin hangt het buiten. Zou het niet wenselijk zijn, voor het publiek, dat, evenals dit bij vele andere veeren het geval is, op, of bij de pont stond aangeplakt? Dat zou licht verspreiden en geheimzinnig waas doen verdwijnen. X".

Het nieuwe veerhuis van het Tienhovense veer, gebouwd in 1875

Een week later, op 14 juli 1878, wordt er door iemand die zich DIXI noemt “een lichtstraal in de geheimzinnige duisternis” gebracht. **“Ingezonden. Een lichtstraal in de geheimzinnige duisternis waarin het Tarief op het Tienhovensche veer bij Ameide steeds is gehuld geweest.** Afgaande op het door X in het vorig no. van dit blad ingezonden stukje, betrekkelijk bovengemeld tarief, schijnt het voor het aldaar overvarend publiek niet geheel van belang ontbloot, te dier zake eenig licht te verspreiden, te meer, daar het, hoe wenschelijk dit ook zij, wat betreft dit veer, geen voorschrift schijnt te zijn het tarief op- of bij de pont door aanplakking voor een ieder zicht- of leesbaar te doen zijn (dat, al moge die tariefpubliciteit, hier nu geen bepaald voorschrift zijn, evenwel het publiek er zeer door gediend zoude wezen, is door den veerman waarschijnlijk niet ingezien, waarom anders zou hij zich die kleine moeite niet getroost hebben?)

Naar ik verneem luidt bedoeld tarief als volgt: Aan den veerman zal moeten worden betaald:

Voor een boerenwagen met 2 paarden 15 cent en voor ieder persoon, die meer dan de voerman daarop zit 2½ cent;

Een wagen met 2 paarden, geladen met een voeder koren, hooi of buitself, 20 cent, en geladen met huisraad of bijen, 30 cent;

Een wagen of rijtuig met 4 paarden, 60 cent, zul- lende de daarin zittende personen vrij wezen;

Een wagen of rijtuig met 2 paarden, 40 cent met ge- lijken vrijdom voor de personen;

Een chais, kar of wagen met één paard 15 cent en van ieder persoon meer dan de voerman 2½ cent;

Een paard 10 cent;

Twee of meer paarden 7½ cent per paard;

Een os of koe 7½ cent;

Een vet varken of kalf 5 cent;

Een mager varken of schaap 2 cent en zoo de koppel boven 10 is voor ieder slechts 1½ cent;

Ieder persoon 2½ cent;

Een kooi met hoenders 2½ cent;

Een kruiwagen 5 cent;

Een mud gedorscht koren 2½ cent;

Een oxhoofd wijn, brandewijn of gedistilleerd water 15 cent, grooter of kleiner van allerhande waren, naar evenredigheid;

Een ton bier 10½ cent, minder naar evenredigheid;

Een kast of meubelstuk 10 cent;

Een kist of koffer de 100 Ned. ponden 10 cent, meer- dere of mindere kwantiteit naar evenredigheid.

Zullen dubbel veerloos moeten worden betaald: Vóór zons-op- en ná zonsondergang; Wanneer het zóó hard waait dat de korenmolen met 4 zeilen gezwicht maalt; Als het water zóó hoog is, dat aan den dijk of molenwaard of voor de onderhoorige veren aan den dijk de lading of lossing moet worden gedaan; Bij ijs- gang en besloten water wordt het veerloos dagelijks geregeld door den Burgemeester van Tienhoven.

Verder is, zoo ik mij niet vergis, bij het reglement op bedoeld veer o.a. nog bepaald:

“Dat aan de Jaarsveldsche zijde van het veer een bel moet aanwezig zijn, ten einde den veerman te kunnen seinen (aan welke doelmatige bepaling (vooral bij duis- ternis), ik verneem niet voldaan wordt)”;

“Dat het tarief in het veerhuis voor een ieder zichtbaar moet worden voorgehangen en aldaar moet voorhan- den zijn een register, waarin de reizigers de klachten, welke zij omtrent de bediening van het veer mochten hebben, zullen kunnen aanteekenen, waartoe hun pen en inkt zal moeten worden verstrekt.”

Een iegelijk dus die mocht vermeenen reden tot klagen te hebben, getrooste zich de geringe moeite zijne klacht in gemeld register te omschrijven, dan toch wordt de al of niet gegrondheid daarvan door het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur te gelegener tijd onderzocht, (als moetende dit register ZEd. om de 3 maanden worden vertoond) en zoo er termen bestaan de zaak vervolgd. Zoo mijn geheugen mij niet bedriegt zijn bovenstaand tarief en aangehaalde bepalingen van 't reglement juist; mocht dit niet het geval zijn, dan zal, hoop ik, waar ik mij vergiste, dit wel door den veerman of van andere bevoegde zijde worden aangetoond.

DIXI”.

Twee weken later komt het vervolg: **“Ingezonden. Het Tienhovensche veer bij Ameide.**

Mijnheer de Redacteur! Naar aanleiding van mijn stukje in uw no. van 7 Juli, betreffende het tarief van bovengenoemd veer, heeft Dixi in een volgend no. een lichtstraal doen vallen op die zaak. Wanneer zijne op- gave der tariefbepalingen juist is, weten nu A. B. en C. waaraan zij zich voortaan te houden zullen hebben.

Wij zijn daarom dankbaar voor dien lichtstraal. Maar voldaan zullen wij eerst dan zijn, wanneer de veer- man, hetzij uit eigen beweging, hetzij daartoe gelast door de hoofden der plaatselijke besturen van Tienho- ven en Jaarsveld, het volle licht laat vallen op de in duisternis gehulde zaak, en in of bij het veerhuis een tarief aanplakt, zichtbaar voor het publiek. U dankzeg- gende voor de opname mijner stukjes, verblijf ik hoog- achtend, Uw Dw. Dienaar, X.”

In het Ingezonden artikel van Dixi wordt verwezen naar een bel ‘aan de Jaarsveldsche zijde van het veer’ en een verzoek om de tarieven ‘voor een ieder zicht- baar’ op te hangen. Beide worden opgevolgd. De bel die jarenlang aan de Jaarsveldsche zijde van het veer heeft gestaan, staat nu bij Lekdijk 39 te Ameide. In deze woning heeft de laatste veerman, A. (Janus) van den Berg, na zijn pensionering enige jaren gewoond.

◀ De bel aan de ‘Jaarsveldsche zijde’ van het veer staat nu (zonder klepel) bij Lekdijk 39 Ameide.

▲ Sch.C. 30 juni 1900.

▲ Sch.C. 5 juli 1902.

pachter van het koffiehuis. Eind jaren 1890 laat De Jong in Ameide een nieuwe uitspanning bouwen. Op 31 juli 1899 vertrekt hij uit Tienhoven naar Ameide om daar zijn intrek te nemen in het nieuw gebouwde café Lekzicht op de Lekdijk. De opvolger in 1899 is Aart Schalk. Via een advertentie⁸ laat hij weten dat hij de uitbater is van het 'Café "Tienhovensch Veerhuis"' (met Pontveer over de Lek) en een 'riant uitzicht'. Schalk blijkt ook de nieuwe veerman te zijn in Tienhoven, maar hij blijft niet lang. Op 1 mei 1901 vertrekt hij naar het Café en Logement in Streefkerk. In Tienhoven wordt op die datum Gerrit van der Wolf de uitbater van "Café Tienhovensch Veer" bij Ameide.

Het lijkt er dus op dat Heijboer in 1888 gestopt is met zijn functie als kastelein. Niet duidelijk is hoe lang hij veerman is gebleven. Het is zelfs niet goed bekend of hij dat wel zelf deed. Er zijn in ieder geval in die tijd vele veermans-knechten werkzaam geweest op het Tienhovense Veer. In 1900 is A. Schalk de veerman en in 1902 is dat G. van der Wolf. Zij zijn dus niet alleen de uitbaters van het koffiehuis, maar tevens de veerlieden van het Tienhovensch veer.

Ook Gerrit van der Wolf blijft niet lang in Tienhoven. Hij vertrekt op 1 mei 1905 naar Schoonhoven waar hij het Café, vanouds "De Stads-Herberg met annexe Stalhouderij" overneemt. In Tienhoven is Adrianus Nicolaas Oskam zijn opvolger. Met zijn echtgenote Annigje van Spengen vestigt hij zich in het veerhuis Hoogendijk No. 57 te Tienhoven. Op 7 februari 1906 wordt hun dochter Anthonia Christina geboren, op 11 december 1914 dochter Christina Jacoba en op 11 augustus 1920 hun zoon Aris. Bij de aangifte in 1906 wordt veerman als beroep van vader Oskam vermeld, maar in 1914 is dat kastelein. Oskam blijft tot 1923 in Tienhoven. Hij vertrekt naar Schoonhoven waar hij het 'Hôtel Café-Restaurant "à la Station" van den Heer Jonkers Both' heeft overgenomen. Op 27 april 1923 wordt 'Den volledigen Koffiehuis-Inventaris van het Bondscafé "WELGELEGEN" te Tienhoven' verkocht. Dit is niet de eerste keer dat de naam Welgelegen wordt gebruikt. In december 1912 is de vergadering van de ijsclub 'Hollandia' gehouden in het koffiehuis "Welgelegen" te Tienhoven. Niet duidelijk is wanneer de naam veranderd is van "Tienhovensch Veerhuis" naar "Welgelegen".

Tot zover dit uitstapje over de opvolgers van P.J. Heijboer in het Tienhovensch Veerhuis. We keren terug

naar hem. In de jaren 1890 is P.J. Heijboer niet alleen gestopt als kastelein en veerman, ook het eigendom van het veerhuis is veranderd. In 1895 wordt Cees de Jongh de nieuwe eigenaar⁹. Cornelis (Cees) de Jongh (1872-1935) is de zoon van Daniël de Jongh en Teuntje Demper. Hij is, 22 jaar oud, op 14 december 1894 te Tienhoven getrouwd met Cornelia Heijboer, de 21-jarige oudste dochter van P.J. Heijboer. Zou het Veerhuis in Tienhoven een huwelijkscadeau geweest zijn? Het echtpaar De Jongh-Heijboer gaat er in ieder geval niet wonen. Zij gaan naar Lopik, waar op 27 mei 1895 hun zoon Daniël wordt geboren. Dochter Klaasje de Jongh wordt op 30 mei 1899 te Langerak geboren. Het gezin De Jongh-Heijboer verhuist op 1 mei 1912 uit Langerak naar Hoogendijk No. 16 te Tienhoven. [Cornelia Heijboer is op 8 januari 1932, 58 jaar oud, in de gemeente Ermelo overleden. De weduwnaar Cornelis de Jongh (61 jaar oud) hertrouwt op 28 dec. 1933 te Woudrichem met de 54-jarige Arigje Maria van Vugt. Cornelis de Jongh is op 13 maart 1935 te Tienhoven overleden.]

In 1888 is Pieter Heijboer nog steeds werkzaam als gemeente-ontvanger van Tienhoven. Nadat hij gestopt is als koffiehuishouder/veerman, wordt hij nog actiever in het maatschappelijk leven. Niet alleen in Tienhoven en Ameide, maar ook in verschillende polderbesturen. Hierboven is al vermeld dat hij in 1872 is gekozen tot kerkvoogd. De Herv. gemeente blijkt erg tevreden over hem te zijn want: "TIENHOVEN, 20 Febr. 1889. Tot kerkvoogd der Herv. gemeente is met algemeene stemmen herkozen de heer P.J. Heijboer alhier". In 1895 komt er voor hem een einde aan deze functie. In een stemming wordt hij met twee tegen drie stemmen verslagen door H. Spek. "Tienhoven, 19 Febr. 1895. Bij de heden alhier gehouden verkiezing van een kerkvoogd der Herv. Gemeente, in de plaats van den heer P.J. Heijboer, aan de beurt van aftreding zijnde, is gekozen de heer H. Spek, met drie stemmen, de aftredende bekwam 2 stemmen. Het feit dat de heer Heijboer, die langer dan 30 jaren die betrekking met ijver en toewijding ook als secretaris bekleedt, ja de belangen der kerk steeds als zijne eigene behartigd heeft, niet is herkozen, wekt hier bij tal van weldenkende ingezetenen groote ontstemming, die zich ook op kerkelijk gebied zal laten gevoelen". De periode 'langer dan 30 jaren' was in werkelijkheid 23 jaar. Maar als men zo lang op dezelfde bestuursfunctie blijft, dan vergeet men de tijd en lijkt het soms langer dan het in werkelijkheid is.

Bij de verkiezing van Hoofdingelanden in 1894 blijkt er ook een 'strijd' tussen P.J. Heijboer en H. Spek te zijn geweest. H. Spek is aftredend Hoofdingeland-plaatsvervanger en hij wordt uiteindelijk na verschillende stemmingen opgevolgd door P.J. Heijboer. "AMEIDE, 4 April 1894. Bij de heden alhier plaats gehad hebben verkiezing van 3 Hoofdingelanden en 3 Hoofdingelanden-plaatsvervangers in het 6^e district van het Hoogheemraadschap de Alblasserwaard c.a., zijn herkozen de 3 aftredende Hoofdingelanden de heeren D. Schep te Groot-Ammers, C. Jongkind te Ameide

8 Afgedrukt in Nieuwsblad HVAT 2016, Jrg. 27, nr. 1, blz 27.

9 Vermeld in: H. en W. Swenger: Tienhoven aan de Lek. 'De laatste rit'... een historisch begin. 1993. Blz. 16.

en H. Van IJzeren te Meerkerk, resp. met 698, 658 en 490 van de 829 uitgebrachte stemmen, H. Spek te Tienhoven bekwam 352 stemmen en de overige waren over diverse personen verdeeld.

Van de 3 aftredende plaatsvervangers werden herkozen de heeren M. Demper te Langerak en A. Hakkesteeg te Groot-Ammers, resp. met 780 en 701 van de 828 uitgebrachte geldige stemmen, terwijl herstemming moet plaats hebben tusschen de heeren A. Bikker te Meerkerk die 301 en P.J. Heijboer te Tienhoven die 266 stemmen bekwam, het aftredend lid H. Spek te Tienhoven verkreeg 233 stemmen, de overige stemmen waren uitgebracht over verschillende andere personen”.

“AMEIDE, 13 April 1894. Op den 25sten April a.s. zal alhier de herstemming plaats hebben ter verkiezing van een hoofdingeland-plaatsvervanger in het 6^e district van het hoogheemraadschap, de Alblasserwaard c.a., tusschen de heeren P.J. Heijboer te Tienhoven en A. Bikker te Meerkerk, en zulks in de plaats van den heer H. Spek te Tienhoven, die aan de beurt van aftreding, doch niet herkozen is”.

“AMEIDE, 25 April 1894. Bij de heden alhier gehouden herstemming ter verkiezing van een hoofdingeland-plaatsvervanger in het 6de district van het hoogheemraadschap de Alblasserwaard c.a., zijn uitgebracht 668 stemmen, waarvan 399 op den heer P.J. Heijboer te Tienhoven en 269 op den heer A. Bikker te Meerkerk, zoodat eerstgenoemde is gekozen”.

Een bestuurlijk jubileum: “Meerkerk, 21 Mei 1896. Den 25sten Mei e.k. zal het 25 jaren geleden zijn dat de heer P.J. Heijboer te Tienhoven benoemd werd tot penningmeester der vereenigde polders Middelbroek, Ameide en Tienhoven. Ongetwijfeld handelen we in den geest van alle ingelanden, wanneer bij deze hulde wordt gebracht aan den ijver en de accuratesse, waarmee die betrekking door den heer Heijboer gedurende een kwart-eeuw is waargenomen en evenzeer als daarbij de wensch wordt gevoegd dat hij nog een reeks van jaren met dezelfde opgewektheid het penningmeesterschap moge bekleeden”.

Gevolgd door een dankwoord: Voor de vele blijken van belangstelling, op 25 dezer van verschillende zijden ontvangen, betuigt ondergeteekende zijnen hartelijken dank.”

P.J. HEIJBOER, Penningmeester der polders Middelbroek, Ameide en Tienhoven.
Tienhoven, 29 Mei 1896.”

In 1897 en 1898 wordt P.J. Heijboer benoemd tot noodheemraad van het hoogheemraadschap “de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe”. “Tienhoven, 1 Nov. 1897. De heer P. J. Heijboer alhier is benoemd tot nood-heemraad van het hoogheemraadschap “de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe”. “Gorinchem, 25 Nov. 1897. Ingeval van dijkleger in den aanstaanden winter zullen van wege het hoogheemraadschap “de Alblasserwaard c.a.” de navolgende dijkposten worden bezet: Aan de Lekzijde: Te Ameide door de hoog- en noodheemraden A.P.H.A. De Kleijn, C. Jongkind en P.J. Heijboer”.

“Tienhoven, 7 Nov. 1898. Tot nood-heemraad van het hoogheemraadschap “de Alblasserwaard c.a.”

voor den a.s. winter is benoemd de heer P.J. Heijboer alhier. “BINNENLAND. 3 Dec. 1898. Ingeval van dijklegering aan de dijken van het hoogheemraadschap de Alblasserwaard zullen de navolgende dijkposten worden bezet door de daarbij genoemde hoog- en noodheemraden: Ameide c.a., de heeren A.P.H.A. De Kleijn, C. Jongkind en P.J. Heijboer”. Tot zover de activiteiten binnen de Verenigde polder van Middelbroek, Ameide en Tienhoven en in het Hoogheemraadschap van de Alblasserwaard. In Tienhoven bekleedt Heijboer, naast zijn functie als kerkvoogd bij de Herv. Kerk ook verschillende burgerlijke maatschappelijke functies. Zo wordt hij in 1888 gekozen in het burgerlijk armbestuur van de gemeente Tienhoven en in 1890 is hij voorzitter van dit bestuur. “TIENHOVEN, 25 Oct. 1888 Tot lid van het algemeen armbestuur dezer gemeente is gekozen de heer P.J. Heijboer”. en “TIENHOVEN, 30 Oct. 1890. Tot armmeester, tevens voorzitter van het burgerlijk armbestuur dezer gemeente, is door den gemeenteraad herkozen de heer P.J. Heijboer”. Hij zal deze functie tot op hoge leeftijd blijven bekleden.

Het ‘Koninklijke activiteiten varia’ van P.J. Heijboer:

Eind 19de eeuw worden talloze huldeblijken aan het Koninklijk Huis georganiseerd in Ameide en Tienhoven waar ook de heer Heijboer enkele malen bij betrokken is;

“Tienhoven 5 Aug. 1897. De sub-commissie voor het huldeblijk aan H.H. de Koningin-Weduwe Regentes van het Koninkrijk bestaat in deze gemeente uit Burgemeester en Wethouders en de heeren P. Hoeflaak, U. Rijpma, secretaris en P.J. Heijboer, penningmeester. Voorzitter de Burgemeester”.

H.H. de Koningin-Weduwe Regentes van het Koninkrijk is Emma van Waldeck-Pyrmont (1858-1934) de tweede echtgenote van Koning Willem III. Na zijn overlijden op 23 november 1890 werd zij koningin-regentes voor haar minderjarige dochter Wilhelmina, de koningin. Waaruit het huldeblijk bestond in 1897 is mij niet bekend.

Een jaar later vindt de inhuldiging van Koningin Wilhelmina plaats. Op 31 augustus 1898 is zij 18 jaar geworden en stopt het regentschap van haar moeder. De inhuldiging vindt plaats op 6 september 1898 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

“Ameide en Tienhoven, 9 Juni 1898. De oproeping van een 5-tal ingezetenen dezer gemeente om hedenavond een samenkomst te houden ter bespreking der stappen, te doen om ook alhier de aanstaande inhuldiging onzer geliefde Koningin op waardige wijze te vieren, is, zooals trouwens te verwachten was, niet te vergeefs geweest. Pl.m. 70 belangstellenden, van allen rang en stand uit beide gemeenten, waren aanwezig. Er heerschte een aangename, een gezellige, een eensgezinde geest. Met groote eenstemmigheid werd het bestuur gekozen, dat bestaat uit de heer W.G. Degenhardt, voorzitter, W.A. Van Kekem, secretaris, L. Spek, (Tienhoven), penningmeester, F. Diepenhorst Hz., J.G. Diepenhorst, Abr. Jongkind en P.J. Heijboer (Tienhoven), leden. Eere-voorzitter de Burgemeester.

Het bestuur is in beste handen; de geest van de Ameide- en Tienhovenaren doet, wat Oranjegezindheid betreft, voor geen in den lande onder, ergo zal dit feest hier een best geslaagd, een waar feest zijn”.

In 1900 volgt er nog een feestelijke gebeurtenis, het huwelijk van Koningin Wilhelmina met hertog Heinrich zu Mecklenburg-Schwerin. Er zal een Nationaal geschenk worden aangeboden en ook Tienhoven doet mee. Vanzelfsprekend is gemeente-ontvanger Heijboer de penningmeester van de commissie die de inzameling moet regelen. *“Tienhoven, 3 Dec. 1900. Ook deze kleine gemeente wil niet achterblijven om wat bij te dragen aan het Nati-*

onaal geschenk aan H.M. de Koningin aan te bieden bij Haar Huwelijk met Z.H. Hertog Hendrik van Mecklenburg-Schwerin. Daartoe heeft zich alhier eene commissie gevormd van 7 personen met den burgemeester als voorzitter; penningmeester is de heer P.J. Heijboer”.

▲ Koningin Wilhelmina en hertog Hendrik (Heinrich zu Mecklenburg-Schwerin) op 17 oktober 1900, een dag na de bekendmaking van de verloving. Hun huwelijk is op 7 februari 1901.

Ook na 1900 blijft Heijboer nog steeds actief voor de gemeente Tienhoven. De gemeente Tienhoven gaat een ‘belasting op honden’ invoeren. De gemeente-ontvanger wordt hiermee belast. Van alle hondenbezitters moet hij de belasting innen en moet er een beschrijving van de hond ingeleverd worden. *“Tienhoven, 14 Dec. 1899. Aan te vangen met het jaar 1900 treedt ook voor deze gemeente in werking eene nieuwe verordening tot heffing van belasting op de honden. Tusschen 15 Maart en 1 April moet bij den gemeente-ontvanger (P.J. Heijboer, B.Pr.) worden ingeleverd een ingevuld beschrijvingsbiljet en tegelijk de belasting betaald. Tegen nalatigen moet proces verbaal worden opgemaakt”.*

Na het overlijden van burgemeester/gemeentesecretaris A.P.H.A. de Kleijn, op 17 juni 1900, staat P.J. Heijboer op de nominatie om gemeentesecretaris van Tienhoven te worden. *“Tienhoven, 2 Juli 1900. Op de aanbeveling voor secretaris dezer gemeente komen voor de heeren A. van Staveren en P.J. Heijboer, de eerste gemeente-ontvanger te Ameide en de laatste te Tienhoven”.* De aanbeveling in Ameide is echter anders en A. van Staveren zal in beide functies benoemd worden. *“Ameide, 3 Juli 1900. De door burgemeester en wethouders opgemaakte aanbeveling ter*

benoeming van een secretaris dezer gemeente, in de plaats van wijlen den heer A.P.H.A. de Kleijn, bestaat uit de heeren A. van Staveren, gemeente-ontvanger en A.W.G. van der Hardt Aberson, rijksontvanger, beiden alhier”.

Hoewel Heijboer de functie van gemeentesecretaris is misgelopen, blijft er toch genoeg te doen in Tienhoven. In 1900 wordt de Leerplichtwet ingevoerd, die inhoudt dat een kind voortaan vanaf 6 jaar leerplichtig is. Alle gemeenten moeten een Commissie tot wering van Schoolverzuim instellen. In Ameide worden de heren A. van Staveren, W.G. Degenhardt, L. Blok en A.W.G. van der Hardt Aberson benoemd. In Tienhoven zijn dat D. de Jongh, P.J. Heijboer, F. Kool en H. Spek. D. de Jongh wordt voorzitter en P.J. Heijboer de secretaris van de commissie. Beide heren blijven nog lang in functie. Jaar in jaar uit worden zij herkozen. *“Tienhoven, 2 Febr. 1914. Als voorzitter der Commissie tot wering van Schoolverzuim in deze gemeente is herkozen de heer D. de Jongh en als secretaris de heer P.J. Heijboer”.* Uiteindelijk besluiten zij eind 1915 om, gezien hun leeftijd, te stoppen. *“Tienhoven, 2 Nov. Tot leden der Commissie ter wering van Schoolverzuim in deze gemeente zijn herkozen de heeren F. Kool en A. van Dieren, en gekozen de heeren A. Spek en H. van Middelkoop Abrzn. De gekozenen vervangen de heeren D. de Jongh en P.J. Heijboer, die om hun leeftijd geen herbenoeming wenschten”.* Op dat moment is Heijboer inmiddels 82 jaar, terwijl Daniël de Jongh zelfs 85 jaar oud is.

Heijboer woont tijdelijk als forens in Ameide

In het bevolkingsregister van Tienhoven staat vermeld dat de gemeenteontvanger P.J. Heijboer en zijn vrouw Klaasje Heijboer-Vermaat en hun 27-jarige ongehuwde dochter Anna Heijboer op 6 dec. 1904 naar Ameide verhuizen. Zij nemen hun intrek in de woning Voorstraat No. 277 (nu 10). Worden er opnieuw aanpassingen gedaan aan het veerhuis of wordt er een nieuwe woning gebouwd? Een gemeenteontvanger die in een andere gemeente gaat wonen, dat mag niet volgens de gemeentewet. Daar moet toestemming van hogerhand worden aangevraagd. Heijboer zoekt het heel hoog en schrijft een brief *“Aan Hare majesteit de Koningin der Nederlanden”.* Hij doet dat wel in de derde persoon: *“Geeft eerbiedig te kennen. Pieter Johannis Heijboer oud 71 jaren Ontvanger der Gemeente Tienhoven bij Ameide (Prov. Zuid-Holland).*

Dat hij vroeger te Tienhoven aan het hoofd eene zaak heeft gestaan en alstoen beschikte over eene behoorlijke woning die echter nadat hij die zaak uittrad en verhuurde is gesplitst moeten worden zoodat voor hem slechts een ongerieflijk gedeelte overbleef, hetgeen hij zoowel als zijne vrouw bij het klimmen hunne jaren hoe langer hoe meer gevoelden.

Dat hij lang heeft uitgezien naar een betere hetzij binnen hetzij in de nabijheid dezer Gemeente. Dat dit laatste hem thans gelukt is, doch dat die staat binnen de Gemeente Ameide welke onmiddellijk grenst aan deze Gemeente niet alleen, maar in vele opzichten daaraan nauw is verbonden, immers beide Gemeenten

▲ Het veerhuis te Tienhoven in 1904. Gerrit van der Wolf was van 1901-1905 de uitbater.

hebben dezelfde Burgemeester, Secretaris en eene gemeenschappelijke school.

Redenen waarom hij eerbiedig de vrijheid neemt Uwer Majesteit ontheffing te vragen van het bepaalde bij Art. 107 in verband met Art. 74 der Gemeentewet en hem te vergunnen te Ameide te mogen wonen. 't Welk doende enz. get. P.J. Heijboer. Tienhoven 29 Maart 1905."

Heijboer mag dan wel zelf naar de Koningin schrijven, eigenlijk moet de Gemeenteraad dit verzoek doen bij Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland. Maar de Gemeenteraad van Tienhoven heeft bezwaren. Als P.J. Heijboer in Ameide gaat wonen, dan betaalt hij daar zijn belasting (Hoofdelijke omslag) en niet meer aan Tienhoven. Heijboer stelt zelf voor om gewoon in Tienhoven belasting te blijven betalen en niet in Ameide. Gedeputeerde Staten komen met een oplossing: P.J. Heijboer kan door de Gemeente Tienhoven 'als forens in den hoofdelijken omslag aangeslagen worden.' Er komt ook een antwoord van de Koningin. Vanuit Paleis Het Loo schrijft zij op 17 juni 1905: "Wij Wilhelmina, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz. Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 14 juni 1905 ... Hebben goedgevonden en verstaan: toestemming te verleen aan P.J. Heijboer, ontvanger der gemeente Tienhoven (Zuid-Holland) om te Ameide te wonen". Dat moet toch bijzonder zijn om als Tienhovenaar met Koninklijke toestemming in Ameide te mogen wonen

en dat nog wel op de Voorstraat. Eén ding moet nog geregeld worden. De gemeenteontvanger van Tienhoven zal 'des Donderdags van elke week in die gemeente voor de ingezetenen zal moeten te spreken zijn'. Hoewel nu alles goed geregeld is, Heijboer mag als ontvanger van Tienhoven in Ameide wonen, blijkt dit toch slechts van korte duur te zijn. Op 8 mei 1906 keren zij terug naar Hoogendijk No. 58 te Tienhoven. Pieter Johannis Heijboer is dan inmiddels 73 jaar oud, maar nog steeds gemeenteontvanger.

Heden overleed, tot onze diepe droefheid, na eene langdurige ongesteldheid onze innig geliefde Echtgenoot, Moeder, Behuwd- en Grootmoeder,

Mejuffrouw KLAASJE VERMAAT

in den ouderdom van 78 jaren.

Tienhoven (Z.-H.), P. J. HEIJBOER.

Groot- { K. HEIJBOER.
Ammers, { J. C. HEIJBOER—DE WIT
en Kinderen.

Tienhoven { C. DE JONGH.
(Z.-H.), { C. DE JONGH—HEIJBOER
en Kinderen.

Tienhoven (Z.-H.), A. HEIJBOER.

Nieuwpoort, J. SLOB, Wed. M. HEIJBOER,
en Kinderen.

Tienhoven (Z.-H.), bij Ameide,
20 Juni 1913.

▲ Sch. Courant, 26 juni 1913.

Klaasje Vermaat, de echtgenote van Pieter Johannis Heijboer gedurende 54 jaar, is op 20 juni 1913 overleden. Bijzonder is dat zij, hoewel echtgenote, moeder en grootmoeder, toch nog steeds Mejuffrouw genoemd wordt. Kennelijk gebruikelijk in die tijd.

Samen met zijn ongehuwde dochter Anna¹, blijft Pieter Johannis Heijboer als weduwnaar nog ruim 9 jaar wonen aan de Hoogendijk No. 58. Daar is hij op 16 november 1922 overleden. Bestuurlijk actief tot op hoge leeftijd, zoals blijkt uit een kort In memoriam in de Schoonhovensche Courant. "Tienhoven, 20 Nov. 1922. In ruim 89-jarigen ouderdom is de afgeloopen week plotseling kalm en zacht overleden een onzer oudste ingezetenen, de heer P.J. Heijboer, van wien kan getuigd worden, dat hij ook op ambtelijk gebied een zeer welbesteed leven achter zich heeft, o.a. als gemeente-ontvanger en penningmeester der Vereenigde Polders Middelbroek c.a., bijna 50 en als administreerend armmeester van het Burgerlijk Armbestuur 40 jaren, als lid en secretaris der commissie tot wering van schoolverzuim vanaf de invoering der wet in 1901 tot 1915. Jarenlang behoorde de functionaris, als hoofdingeland, tot het college van hoofdingelanden van den Alblasserwaard c.a., eerst ruim een jaar geleden zeide hij deze betrekking vaarwel. Werd 't den ontslapene gegeven al deze functies langdurig te bekleeden, ook de verdienstelijke wijze, waarop dat geschiedde strekte hem steeds tot lof en waardering van allen. Die met hem in aanraking kwamen".

¹ Anna Heijboer is op 6 oktober 1935 op 58-jarige leeftijd te Utrecht overleden.

Heden overleed, onverwachts, onze lieve Vader, Behuwd-, Groot- en Overgrootvader

Pieter Johannis Heyboer,

In leven Gemeenteontvanger, Weduwnaar van Klaasje Vermaat,

In den gezegenden ouderdom van ruim 89 jaren.

Groot-Ammerz, K. HEYBOER.
J. C. HEYBOER—DE WIT.
Kinderen en Kleinkinderen.

Tienhoven (Z.-H.), C. DE JONOH.
C. DE JONOH—HEYBOER.
En Kinderen.

Tienhoven (Z.-H.), A. HEYBOER.
Kinderen en Kleinkinderen.

Nieuwpoort, J. SLOB, Wed. M. HEYBOER.
Kinderen en Kleinkinderen.

Tienhoven bij Ameide, 16 November 1922.

Voor de vele blijken van deelneming zoo van hier als elders ondervonden bij het overlijden van onzen geliefden Vader, Behuwd-, Groot- en Overgrootvader, den Heer

Pieter Johannes Heijboer,

betuigen wij onzen harteelijken dank.

Mede aan het Bestuur van deze Gemeente en aan dat van de Polders „Middelbroek c.a.", voor hunne belangstelling bij de ter aarde bestelling van den overledene.

Groot-Ammerz, K. HEIJBOER.
J. C. HEIJBOER—DE WIT.
Tienhoven (Z.-H.), C. DE JONOH.
C. DE JONOH—HEYBOER.
Aa. HEIJBOER.

Nieuwpoort, J. SLOB—Wed. M. HEIJBOER,
EN KINDEREN, KLEIN- EN ACHTER-KLEINKINDEREN.

Tienhoven (Z.-H.), 1 Dec. 1922.

▲► Sch. Courant, 17 november en 1 december 1922.

Zo is er, na ruim 89 jaar, een eind gekomen aan het bewogen, maar toch stabiele leven van Pieter Johannis Heijboer, de onderwijzerszoon uit Noordeloos die naar Tienhoven kwam, zag en overwon. Van bouwmaneknecht via veerman en koffiehuishouder tot gemeenteontvanger en hoofdingeland en daarnaast nog talloze andere functies. Een leven dat zeer zeker een welbesteed leven mag worden genoemd.

RijksBakenmeesters in Ameide